

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૧૫૫ વાર્ષિક

પુસ્તકનું નામ ત્રેમલ પુખારી

વિષય ૬૩૫૭ : ૩

પ્રેમની ખૂમારી.

ભાગ ૧ લો.

(સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા.)

પ્રયોજક,
રમણલાલ નાનાલાલ શાહ,
મુંબઈ.

પ્રકાશક,
પુંજલાલ ભગવાન પારેખ,
વઢવાણ સીટી.

સોલ એજન્ટ,
પુસ્તક પ્રચારક એજિસ.
લીમડાપોળ-અમદાવાદ.

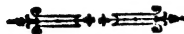
ક. સ. ૧૯૨૦. આવૃત્તિ ૧ લી. સં. ૧૯૭૭.
પ્રત. ૧૦૦૦.

(અંથસ્વામીત્વના સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન.)

શ્રી 'સત્યવિજય' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. સાંકલચંદ હરીલાલે
છાપ્યું. ડે. પાંચકૂવા નવાદરવાળ-અમદાવાદ.

મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦

સારી અને સસ્તી નવલકથાઓ.

કીમત રૂ. આ. પા.

ચમત્કારિક ગુફા બા. ૧ લો. (ખીણ આ.) (સચિત્ર)	૨--૮-૦
ચમત્કારિક ગુફા બા. ૨ જો.	„ ૨-૮-૦
આસામ પર હલ્લો. (ખીણ આવૃત્તિ.)	„ ૧-૪-૦
પંચાસરનો જ્યોતિષખરી બા. ૧ લો.	„ ૨-૦-૦
પંચાસરનો જ્યોતિષખરી બા. ૨ જો.	„ ૩-૦-૦
કામરૂ દેશની કુટિલ કામિની.	„ ૧-૧૨-૦
નોઠરીનો ઉમેદવાર.	„ ૧-૪-૦
ભાગ્યચક્રનો મહામંત્ર (ખીણ આવૃત્તિ.)	„ ૨-૦-૦
મૂળરાજ સોલંકી.	„ ૨-૮-૦
દક્ષિણનો વાઘ	„ ૩-૦-૦
વિચિત્ર પ્રેમપંખિણી.	„ ૨-૦-૦
ન્યાયના ખૂનમાં નીતિ.	„ ૨-૦-૦
પ્રેમની ખૂમારી. બા. ૧ લો.	„ ૨-૮-૦
અદ્ભુત ભૂટારો બા. ૧-૨.	„ ૩-૮-૦
દાનવ નહિ પણ દેવ !	„ ૭૫૫ ડી.
સૌંદર્ય-જ્વાળા બા. ૧ લો.	૧-૮-૦
સૌંદર્ય-જ્વાળા બા. ૨ જો.	૧-૧૨-૦
નવદંપતિને શિખામણ (વિગ્નાનવિષયક)	૨-૦-૦

પુનઃપ્રકાશન લખવાન પારેખ,
સારાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.
૧૬૫૫ સીટી.

પ્રકાશનું નિવેદન.

આ નવલકથામાં મોગલ સાહાનસાહતની પૂર્ણ જાહેરાતની સમયના બંગાળના ઇતિહાસપ્રસંગને રજુ કરવામાં આવ્યો છે. એ બંગાળી ભાષામાં સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર બાબુ બંકિમચંદ્રની કસાયેલી કલમથી આલેખાયેલી હોવાને લીધે તેની પ્રશંસા કરવી તે સુવર્ણના અલંકાર ઉપર ટોળ ચડાવવા સરખું છે. તેનો ગુજરાતી અનુવાદ સરલ અને રસિક ભાષામાં થયેલો હોઈને સુઘ વાચકશ્રદ્ધની પસંદગીને પાત્ર નિવડ્યા સિવાય રહેશે નહિ.

અત્યાર સુધીમાં મારા તરફથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોનો જે સત્કાર સાહિત્યરસિક સજ્જનો તરફથી થયો છે એ મારા અંતરમાં આનંદની શ્રદ્ધિ ધરનારો છે. મને લાગે છે કે જે સદસદ વિવેકમુદ્ધિથી પુસ્તકોની તપાસણી કરીને, તેને પ્રકટ કરવામાં આવે તો પ્રદાસકને તેના ચત્નમાં અવશ્ય સંજ્ઞતા પ્રાપ્ત થાય છે. વાચકો જેઈ શક્યા હશે કે ઉત્તરોત્તર મારા તરફથી પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકોને બાહ્યતઃ અને અંદરથી સુંદર, સુસોબિત અને મનોહર બનાવવામાં કયાશ રાખવામાં આવી નથી. અત્યારની સખ્ત મોંઘવારીના સમયમાં પણ પુસ્તકોના સૌંદર્યમાં શ્રદ્ધિ કરવાને ઠાંઠક ને ઠાંઠક વિશેષતા અને નવીનતા દાખલ કરવાની પ્રયાને હું વળગી રહ્યો છું. હું આશા રાખું છું કે વર્તમાન સંયોગે મારી ઇચ્છાને અનુકુળ થાય અને અત્યારના કરતાં પણ વિશેષ સુંદર અને ઉત્તમોત્તમ નવલકથા તથા અન્ય વિષયક ગ્રંથો અતિસસ્તા મૂલ્યે પ્રકટ કરવાની મારી ઇચ્છા ફળિભૂત થાય.

આ નવલકથાના પ્રયોજક રા. રમણલાલની લેખનશૈલી રસિક અને હૃદયંગમ છે. તેમના સુશ્રમ માટે તેમને અભિનંદન આપતાં હું વિવેકી વાચકોને જણાવવમ્ની રજા લઉં છું કે રા. રમણલાલકૃત 'વિલાયતી વનિતા બિક્રય' નામક હૃદયભેદક પુસ્તક મારા તરફથી થોડા સમયમાં પ્રકટ થનાર છે. તે તેમની આ કૃતિ કરતાં પણ વિશેષ આદરને પાત્ર થયા સિવાય રહેશે નહિ.

• વડવાણ સીડી,

તા. ૨૫-૧૧-૧૯૨૦ ગુરુવાર.

પુંજલાલ ભગવાન પારેખ

અનુક્રમણિકા.

પ્રથમ ખંડ (લગ્ન)

પ્રકરણ.	વિષય	પૃષ્ઠ.
૧ હું.	સાગર સંગમ.	૩
૨ જી.	ઉપકારનો બદલો અપકાર !	૮
૩ જી.	ઉપર આભ અને તળે ધરતી !	૧૩
૪ થું.	રેતીની ટેકરી ઉપર.	૧૭
૫ મું.	સમુદ્રને કિનારે.	૨૧
૬ હું.	કાપાલિક સાથે મેળાપ... ..	૨૫
૭ મું.	માતાના ભોગ માટે !... ..	૨૮
૮ મું.	પલાયન.	૩૨
૯ મું.	આશ્રય.	૩૭
૧૦ મું.	કપાલકુંડલાના લગ્ન.	૪૫
૧૧ મું.	સંકટમાં સપડાયેલી સુંદરી.	૫૩
૧૨ મું.	ધર્મશાળામાં.	૫૬
૧૩ મું.	અલંકારની ભેટ.	૬૦
૧૪ મું.	સપ્તશામમાં.	૬૫
૧૫ મું.	કપાલકુંડલાનો ગૃહસંસાર !	૭૧

દ્વિતીય ખંડ. (વૃદ્ધ)

૧ હું.	હૃદયનિસા.	૮૦
૨ જી.	જગજગ્યોતિ તુરજહાન.	૮૫
૩ જી.	દારસ્થાનમાં નિષ્ફળતા.	૯૩
૪ થું.	મહિર-કન-નિસાના મનની મુરાદ.	૯૮
૫ મું.	શહેનશાહની સમીપમાં.	૧૦૫
૬ હું.	વૈભવ શા દામનો ?	૧૦૮
૭ મું.	“ બની પ્રેમની જોગણ, પિયુને શોધવા ચાલી ! ”	૧૧૩
૮ મું.	યુક્તિ પ્રયુક્તિ	૧૧૮
૯ મું.	કલહનો પ્રારંભ.	૧૨૨
૧૦ મું.	જગલમાં.	૧૨૮
૧૧ મું.	સ્વપ્ન.	૧૩૫
૧૨ મું.	નિશ્ચય.	૧૩૯
૧૩ મું.	કાપાલિકની કપટકળા... ..	૧૪૨
૧૪ મું.	આદર્શ ત્યાગ !	૧૪૮
૧૫ મું.	વ્યામોહ.	૧૫૩
૧૬ મું.	સ્મશાન ભૂમિ.	૧૫૬
૧૭ મું.	સુખમય સંસારનો દુઃખમય અંત.	૧૫૮

પ્રેમની ખુમારી

પ્રથમ ખંડ

લગ્ન

પ્રેમની ખુમારી

પ્રથમ ખંડ: લગ્ન

પ્રકરણ ૧ હું

સાગર સંગમ

“ Floating straight obedient to the stream.”

“ Comedy of Errors. ”

William Shakespeare.

લગ્નમગ અઢીસો વર્ષ ઉપરના અરસામાં આપણી વાર્તા શરૂ થાય છે. માધ માસની એક ઠંડી રાત્રિના અંત-ભાગમાં એક નૌકા મંગા નદીમાં જતી આપણે જોઈએ છીએ. વાંચકોને જણાવવું જોઈએ કે તે સમયે યુરોપથી વેપાર અર્થે આવેલી પરદેશી પ્રજાઓ પૈકી પોર્ટુગીઝ અને ખીજ અનેક દરિયાઈ જુટારાઓ-ચાંચીયાઓ-ના ભયથી મુસાફરોની હોડીઓ એકસવાયા મુસાફરી ન કરતાં એક ખીજની સંગાથે મુસાફરી કરતી હતી. પણ આપણે અત્યારે જે નૌકા જોઈએ છીએ તે માત્ર એકલી જ હતી. તેના સાથીદાર તરિકે કોઈ પણ નૌકા નજરે પડતી નહોતી. આવી રીતે એકલા પ્રવાસ કરીને જોખમમાં ઉતરવાનું કારણ એ હતું કે રાત્રે ચારે બાજુ પુષ્કળ ધૂમસ પડવાથી ખંધી દિશાઓ તેનાથી વ્યાપ્ત થઈ ગઈ હતી, અને નજીકની વસ્તુને પણ સ્પષ્ટ રીતે જોવાનું

કાર્ય અતિ મુશ્કેલી ભરેલું થઈ પડ્યું હતું. આ સંજોગને અનુસરીને આ નૌકાનો નાવિક નૌકાનો સ્લોકસ રસ્તો ન જોઈ શકવાથી નૌકાને પાણીના પ્રવાહમાં આડે માર્ગે ધસડી ગયો હતો. તે નિર્ણય ન કરી શક્યો કે વહાણ અત્યારે ક્યાં છે અથવા ક્યાં દિશામાં પ્રવાસ કરે છે.

બધા નોકરો સુધ ગયા હતા, અને પ્રવાસીઓ પણ પાછલી રાતની મીઠી નિદ્રાનો અનુભવ કરતા હતા. માત્ર નૌકામાં નાવિક ઉપરાંત એક ધરડો માણસ તથા એક યુવક અરસપરસ વાતચીત કરી રહ્યા હતા. એટલામાં વાતચીત રોકીને તે વૃદ્ધ નાવિકને પૂછ્યું, “કાં, માછી ! આજે તમે કેટલું અંતર કાપી શકશો ?”

માછી સ્થેજ અચકીને બોલ્યો, “કાંઈ કહી શકાય નહિ.”

આ સાંભળીને વૃદ્ધ પુરૂષ બડબડવા લાગ્યો, અને નાવિક તરફ તીવ્રસ્ફાર દર્શાવવા લાગ્યો. આ સાંભળીને પેલો યુવક બોલી ઉઠ્યો, — “કાકા ! ગભરાઓ છો શું કરવા ? શું તમે નથી જાણતા કે, “ભલે જન કોંટી પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જે ધરણીધરે.” માટે ઇશ્વર ઉપર આધાર રાખો. સત્ય સંકલ્પનો દાતા પરમ કૃપાળુ પરમાત્મા આપણને આપણા નિર્ણિત સ્થાને પહોંચાડશે.”

વૃદ્ધ પુરૂષ સ્થેજ ગુસ્સે થઈને બોલ્યો, — “શું બોલ્યા, ભાઈ ? ગભરાઈ નહિ ? માછી કાંઈને બદલે કાંઈ લઈ ગયો. સ્થેજ પંદર વીસ ગાઉનું અંતર પડી જશે, અને હેરાનગતિ ભોગવવી પડશે.”

યુવક, — “કાકા ! પ્રવાસનું કામ જ એવું છે. મુસાફરીમાં તો આપણે ગમે તે પ્રકારની આપત્તિની સામે થવાને માટે તૈયારી કરી રાખવી જ જોઈએ.”

વૃદ્ધ પુરૂષ, — “ભાઈ ! તમારું હજી ઉછળતું લોહી છે. અમારાં તો નમતાં પાણી થયાં. હવે અમારે કષ્ટ સહેવું પડે તે અધર પડે, હો ભાઈ !”

યુવક, — “કાકા ! એવું હોય ત્યારે ઘેર જ રહેવું. યાત્રા કરવાથી જ પૂણ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, તે ઘેર બેઠાં પણ થઈ શકે છે, એવું શાસ્ત્રનું પ્રમાણ છે.”

વૃદ્ધ પુરુષ,-“ ત્યારે એવું જાણવા છતાં તમે શું કરવા યાત્રાએ નીકળ્યા છો ? તમે જ કેમ ધર ખેડાં પુણ્યનો સંચય કરતા નથી ? ”

યુવક,-“ મેં તો આપને પ્રથમથી જ જાણાવેલું છે કે મને સૃષ્ટિ સૌંદર્ય નિહાળવાની ઘણી ઉત્કંઠા હતી, અને તે કારણને અગે જ મેં આ પ્રવાસ કર્યો છે. અહા ! કેવો રમણીય દેખાવ ! સૃષ્ટી સૌંદર્યનું કેવું મનોહર દર્શન ! પરમકૃપાળુ પરમાત્માની અગાધ લીલાની કેવી અજબ કૃતિ ! આજે મેં જોયું છે તે જન્મ પથ્થર ત હું વિસરી શકીશ નહિ.

દુરાધ્યક્ષકનિમસ્ય તન્વી તમાલતાલી વનરાજિનીલા ।

આમાતિ ચેલા લઘનામ્બુરાશિર્ધારાનિવદ્ધેષ કલકૂરેસ્તા ॥ ”

સાહિત્યના સુંદર શ્લોક સાંભળવા તરફ અત્યારે તે વૃદ્ધ પુરુષનું લક્ષ ન હતું. તે તો માછી લોકો એક ખીજ વચ્ચે જેવાતચીત કરતા હતા તે ધ્યાનપૂર્વક સાંભળતો હતો. એક માછી ખીજને કહેતો હતો “ વાત વંઠી ગઈ ! આ તો ભયંકર હિસાબે વાત થઈ ! આપણે નદીની બહાર નીકળી જઈને દરિયામાં આવતા રહ્યા છીએ કે કોઈ દૂરના દેશમાં નીકળી ગયા છીએ તેની કાંઈ સમજણ પડતી નથી. ”

આ પ્રમાણે શબ્દો બોલનારનો સ્વર ભયથી થરથરતો હતો. વૃદ્ધ પુરુષ સમજી ગયો કે નૌકા ભારે વિપત્તિમાં આવી પડી છે. તે શંકાયુક્ત ચિત્તથી ગભરાઈને માછીને કહેવા લાગ્યો.

“ શું થયું, માછી ! ”

માછીએ જવાબ ન આપ્યો. પેલો યુવક ઉઠીને ઉભો થયો અને હોડીની બહાર જેવા લાગ્યો. તેણે જોયું કે પ્રભાતનો સમય નજીક છે. ચારે બાજુ ધૂમસનું ગાદ આવરણ ફેલાઈ રહેલું હતું. આકાશ, ચંદ્ર, તારા, જળ, સ્થળ, વિગેરે કાંઈ પણ સ્પષ્ટ જોઈ શકાતું નહોતું. નૌકા પાણીના પ્રવાહમાં કચી બાજુએ ધસડાય છે તે જાણવું અતિ-શય કઠણ કામ હતું. માછી લોકો નૌકા સમુદ્રમાં ધસડાઈ જાય છે એવી શંકાથી ભયભીત બન્યા હતા.

ધૂમસ પડવાથી ચારે બાજુ જાણે પડે પડે હોય એવો દે-

ખાવ થઇ રહેલો હતો. આથી પરોઢીયાને લીધે નૌકાના જગી ઉઠેલા પ્રવાસીઓ નૌકા અત્યારે ભય ભરેલી સ્થિતિમાં છે એવું જાણી શક્યા નહોતા. યુવક બધી વાત સમજી ગયો, અને વૃદ્ધ પુરુષને તેણે અત્યાચારની વિકટ સ્થિતિનું જ્ઞાન કરાવ્યું. આ સમાચાર સાંભળતાં જ નૌકાના પ્રવાસીઓમાં ભારે કોલાહલ મચી રહ્યો, અને બધાં જગી ઉઠ્યાં. સ્ત્રીઓએ તો આખમાંથી શ્રાવણ ભાદ્રપદ માસની હેલી શરૂ કરી દેવા ઉપરાંત ચીત્કાર કરવાનો પણ પ્રારંભ કરી દીધો. વૃદ્ધ બોલી ઉઠ્યો, “ કિનારે ઉતરી પડો ! કિનારે ઉતરી પડો !! કિનારે ઉતરી પડો !!! ”

યુવક અદ્ભુત્ય કરીને બોલ્યો, — “ કિનારો ક્યાં છે તેની જો ખબર હોત તો આટલી બધી હરકત શાની હોય ? ”

આ વજાઘાત સમાન શબ્દો સાંભળીને નૌકામાં પહેલાંથી પણ વિશેષ કોલાહલ મચી રહ્યો. યુવકે મહા મહેનતે ધીમે ધીમે પ્રવાસીઓને શાંત પાડ્યા, અને પછી માછીને કહેવા લાગ્યો, — “ ગભરાવાનું કંઈ પણ કારણ નથી; પરોઢીયું થવા આવ્યું છે, અને થોડા સમયમાં ભગવાન સૂર્યનારાયણનો ઉદય થશે. એટલા અરસામાં નૌકા ડુબી જવાની નથી. તમે હવે આનાકાની ન કરતાં નાવને પાણીના પ્રવાહમાં એમ ને એમ છોડી દો. તે મરજી પડે તે બાજુએ જશે, પછી સૂર્યોદય થશે એટલે વિશેષ વિચાર થઈ શકશે. ”

માછીઓને આ વાત જમી અને તેમણે તેમ કરવાનું કયુલ કર્યું. પ્રવાસીઓને પણ સંતોષ થયો અને તેઓ શાંત પડ્યા.

માછીઓએ ઘણા વખત સુધી મહેનત કરી. મુસાફરો શાંત હતા, પણ તેમનો જીવ પડીકે બંધાયેલો હતો. અત્યારે પવન થોડો હતો, અને તેથી પાણીમાં મોજાં જોરથી ઉછળતાં નહોતાં. તોપણ બધા સમજી ગયા હતાં કે ભયંકર વિપત્તિમાં આપણે સપડાયેલાં છીએ. ‘ સુખમાં સાંભરે સોની અને દુઃખમાં સાંભરે રામ ’ એ લોકોક્તિ મુજબ કેટલાક માણસો દુર્ગામાતાના જાપ જપવા લાગ્યા, અને કેટલીક સ્ત્રીઓ અંચલમાં મ્હોં ધુપાવીને આંસુ સારવા લાગી.

આવી રીતે એક પહોર જેટલો વખત વીતી ગયો એટલામાં

માછી લોકો દરિયાના પાંચે પીરોનાં નામ દધને જોરથી ભજન ગાવા લાગ્યા, અને જખરી ધમાચકડી મચાવવા લાગ્યા. બધા મુમ્મશરો એકી સાથે પૂછવા લાગ્યા, “ શું છે, શું છે ?! માછી ! શું થયું ? ” માછી લોકો પણ જોરથી ખૂબ પાડવા લાગ્યા, — “ તડકો નિકળ્યો, જુઓ પેલો કિનારો દેખાય ! ”

બધા મુસાફરો વહાણમાં ઉભા થઇને ક્યાં આવ્યા છિએ, શું સમાચાર છે, વિગેરે જોવા લાગ્યા. સૂર્યોદય થયેલો સ્પષ્ટ જણાતો હતો. ધ્રુમસના ગાઢ આવરણને સૂર્યનારાયણનાં તેજસ્વી કિરણો ભેટીને પ્રકાશ આપી રહ્યાં હતાં. એક પહોરથી વધારે વખત થયો નહોતો. નાવ જ્યાં આગળ આવી પહોંચ્યું હતું તે દરિયો નહોતો, પણ નદી અને દરિયાનું સંગમસ્થાન હતું. આ સ્થળે નદીનો પટ એટલો વિસ્તૃત હતો, કે સામે કિનારો દેખાતો પણ નહોતો. નદીનો એક કિનારો નજીક હતો, અને તે લગભગ પચાસ હાથથી વધારે દૂર નહોતો. પણ ખીજી બાજુએ કિનારો દેખાતો પણ નહોતો.

ભલા વાંચનાર ! નવોઢા નારને પ્રણયની પ્રથમ રાત્રિએ પોતાના પરમપ્રિય પતિને પ્રેમપૂર્વક બેટતાં જોઈ છે ? યુવાન દંપતિના હૃદયમાં તે સ્થળે સ્નેહ કેટલો ઉભરાઇ જતો હોય છે તેની તમે કલ્પના કદિ કરી છે ? જો તમે આ સ્નેહનો ઉભરો જોયો હશે તો નદી પોતાના પરમપ્રિય પતિ દરિયાદેવને બેટતી વખતે કેટલી ઉભરાતી હોય છે, તેનો તમને ખ્યાલ આવી શકશે. અનેક સ્થળેથી અથડાતી, ભટકાતી, કદિકદિ ઉચીનીચી જગ્યાએથી રખડતી રખડતી, પોતાના પિતા પર્વતરાજના સ્થાનથી તે અનેક સંકટો વેડી અતે પતિના સ્થાન સમીપ આવી પહોંચે છે ત્યારે તેને અત્યાનંદ થાય છે, અને તેથી જ જ્યાં આગળ નદી અને સાગરનો સંગમ થાય છે ત્યાં આગળ નદીનો પટ ધણો જ વિસ્તારવાળો હોય છે.

આ સ્થળે પણ તેમ જ હતું. એક બાજુનો કિનારો પચાસ હાથ જેટલો દૂર હતો, પણ ખીજી બાજુએ કિનારાનું ચિન્હ પણ જણાતું નહોતું. નજીકનું પાણી નદીયોના પાણી જેવું ડહોળાયલું હતું, પણ

ફરતું પાણી નીલવર્ણ હતું. પ્રવાસીઓએ તો નફિ કર્યું હતું કે તેઓ ભરદરિયે આવી ચડ્યા હતા, પણ હવે તેઓ કિનારાની નજીક હતા તેથી તેમનામાં નવજીવનનો સંચાર થયો. સૂર્યની તરફ જોવાથી દિશાનો પણ નિર્ણય થઈ ગયો. સંગમસ્થળની નજીકના કિનારા ઉપર અનેક પક્ષિઓ આનંદથી કલ્લોલ કરી રહ્યા હતા. આ નદી “રમુ-લપુરની નદી”ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે.

પ્રકરણ ૨ જી

ઉપકારનો બદલો અપકાર !

“ Ingratitude ! Thou marble hearted fiend !-”

“ King Lear. ”

William Shakespeare.

નૌકાના પ્રવાસીઓની વિલમ્બણીની વાર્તાઓ હવે અંધ પડી, અને તેમનાં ચિત્ત શાંત થયાં. માછીઓએ જાણીએ કે *જાર આવવામાં હજી વિલમ્બ છે. તેટલા સમય સુધીમાં સામેના રેતાળ કિનારા ઉપર પ્રાતઃકર્મ તથા રસોઈ વિગેરે થઈ શકશે. ત્યારબાદ જાર આવશે એટલે નૌકા યોગ્ય સ્થળે ચલાવી શકશે. યાત્રાળુઓને આ વાત પસંદ પડી અને તેઓ નદી-

* નદીનાં પાણીને નવાં આગળ દરિયાની સાથે સંગમ થાય છે તે સ્થળેથી દરિયામાં ભરતીને વખતે દરિયાનું પાણી નદીમાં પાછું ઠેલાય છે, અને તેનું જોડ પુષ્કળ રહે છે. તે વખતે જારમાં હોડી પુષ્કળ વેગથી જઈ શકે છે. નદીનું મીઠું પાણી પણ તે વખતે ખાંડ થઈ જાય છે, અને જલ્દી પુર આવ્યું હોય તેમ લાગે છે. આવો ખનાવ સાગરસંગમની થોડાક માફ સુધીના અંતરમાં જ બને છે.

કિનારે ઉતરીને ત્યાં પ્રાતઃકર્મ તથા રસોઇની પ્રવૃત્તિમાં પડ્યા. પણ રસોઈ પકવવામાં એક અણુધારી અડચણ દેખી થઇ. નાવમાં બળતણને માટે લાકડાં નહોતાં. કિનારા ઉપર નજીકમાં બળતણ મળી શકે એવાં ઝાડ નહોતાં, અને અંદર જંગલના ભાગમાં હિંસક પશુ-ઓના ભયથી કોઈ જવાને માટે તૈયાર થતું નહોતું. બધા એકબીજાના મ્હેં સામું જોવા લાગ્યા, અને વખત વીતી જવા લાગ્યો. રસોઇ કરવાનું કાંઇ પણ ઠેકાણું ન જડ્યું. આ જોઇને પેલો વૃદ્ધ પુરૂષ અગાઉ વણવેલા યુવકને ઉદ્દેશીને કહેવા લાગ્યો,--“ભાઈ! તમે આનો કાંઇ ઉપાય કરો, તો કેવું સાઈ? બગવાન તમારું બહું કરશે! ભુખથી અમને અતિશય વેદના થાય છે. તમે જંગલની અંદરના ભાગમાં જઈને આપણે માટે લાકડાં લાવી આપશો?”

યુવકનું નામ નવકુમાર હતું. તે થોડીકવાર વિચાર કર્યા પછી બોલ્યો,--“ડીક, હું જવાને તૈયાર છું. મને કુહાડી આપો તથા દોરડું લઇને એક માણસ મારી સાથે ચાલો.” બધાં એકબીજાના મ્હેં સામું જોવા લાગ્યા. કોઈ સાથે જવાને તૈયાર થયું નહિ. આ જોઇને નવકુમાર બોલ્યો,--“ભલે ત્યારે; કોઈ નથી આવતું તો હું એકલો જઈશ, અને મારાથી લવાશે તેટલાં લાકડાં લઇ આવીશ.” એમ બોલીને કમર બાંધીને નવકુમાર કુહાડી લઇને જંગલની અંદરના ભાગમાં લાકડાં લેવાને માટે ચાલ્યો ગયો.

થોડેક દૂર જઈને એક ઉંચા વૃક્ષ ઉપર ચડીને નવકુમારે જંગલમાં આળુઆળુ જોયું; પણ નજીકમાં નજર જઈ શકે તેટલા સ્થળમાં કાંઈ પણ વસ્તિ હોય એવું ચિન્હ નવકુમારને જણાયું નહિ. માત્ર ચારે બાજુ વન દેખાતું હતું. કોઇ કોઈ સ્થળે ઉંચી ઉંચી ટેકરીઓ દેખાતી હતી. આ વૃક્ષોમાંથી કોઇ પણ ઝાડ બળતણ તરિકે ઉપયોગમાં આવે એવું જણાયું નહિ. આથી નવકુમાર નદી કિનારાથી દૂર જંગલની અંદરના ભાગમાં ચાલ્યો. છેવટે ખૂબ દૂર જતાં એક કાપવા જેવું વૃક્ષ નવકુમારની નજરે પડ્યું. તે ઉપર તેણે પોતાની કુહાડી

વાપરીને ઝાડમાંથી જોઈએ તેટલાં લાકડાં કાપી લીધાં. કાપીને તેણે બાંધી લીધાં, અને નદી કિનારા તરફ પાછો આવવાને નીકળ્યો. દૂર સુધીની મુસાફરી, લાકડાં કાપવાનો શ્રમ, અને ભારે જોળ સાથે પાછા ફરવું એ અતિશય શ્રમથી નવકુમાર થાડી ગયો. આટલો ભારે જોળે લઈને ઝપાટાખંધ રસ્તો કાપીને પાછા ફરવું એ સહેલી વાત નહોતી. નવકુમાર કોઈ ગરીબનો પુત્ર નહોતો. તે ગર્ભશ્રીમંત હતો, અને તેનાં માત્રો ઘટ છતાં સુકોમળ હતાં. આવા પ્રકારનો શ્રમ તેને છાંદગીમાં ક્વચિત જ કરવો પડતો હતો. આથી ભારે જોળ સાથે ચાલવું તેને માટે ઘણું કઠણ થઈ પડતું હતું. પણ આરબેલું કામ ગમે તે મુશ્કેલીએ પણ પાર પાડવું જોઈએ એવો નવકુમારનો સ્વભાવ હોવાથી તે અતિ શ્રમથી પણ પંથ કાપવા લાગ્યો. બહુ થાક લાગતો ત્યારે લાકડાની ભારી જમીન ઉપર પટકતો, અને થોડી વાર વિશ્રામ લેતો; વળી પાછો જોળે ઉઠાવતો, અને આગળ ચાલતો. આ પ્રમાણે તે ધીમેધીમે આગળ વધવા લાગ્યો.

ઉપર દર્શાવેલાં કારણોને લીધે નવકુમારને પ્રવાસીઓની પાસે આવી પહોંચતાં બહુ વાર લાગી. તેને કેમ વાર લાગી હશે તેનો વિચાર કરતાં પ્રવાસીઓને ચટપટી થવા લાગી. ધીમેધીમે વધારે વખત વીતતો ચાલ્યો, પણ નવકુમાર આવી પહોંચતો જણાયો નહિ. આથી નવકુમારને જંગલમાં વાઘે ફાડી ખાધો હશે કે કેમ એની પ્રવાસીઓને ચિંતા થવા લાગી. હજુ વધારે વખત વીતી ગયો; પણ નવકુમાર આવતો જણાયો નહિ. આથી મુસાફરોની ખાત્રિ થઈ ગઈ કે જંગલમાં ખિચારા નવકુમારને જરૂર વાઘે ફાડી ખાધો હશે. કોઈ કોઈ મુસાફરો તો માંહોમાંહે એમ પણ કહેવા લાગ્યા કે વાઘે નવકુમારને ફાડી ખાધો ત્યારે નવકુમાર જે ચીસો પાડતો હતો તે પણ અથડતી તેના કાને થોડાક વખત અગાઉ પડી હતી ! આવી રીતે બધા અટકજો કરવા લાગ્યા, પણ કોઈને એટલી હિમ્મત ન થઈ કે કિનારાથી થોડી દૂર જંગલમાં જઈને નવકુમારનું શું થયું તેની તપાસ કરીએ.

આ પ્રકારનો સંકલ્પ વિકલ્પ મુસાફરો કરતા હતા એ અર-
સામાં પાણીના પ્રવાહમાં જોસ આવવા માંડ્યું, અને પાણીની લહેરો
ઉન્મત્ત બનીને ઉછળવા લાગી. માછીઓ સમજી ગયા કે ઝાર આવ્યો
છે. તેઓ સારી રીતે જાણતા હતા કે આવાં સ્થાનોમાં ઝાર આવે છે.
તે વખતે વહાણ કિનારા ઉપર હોય તો પણ પાણીના પ્રબળ વેગને
લીધે ધણી વાર તેના ટુકડે ટુકડા થઇ જાય છે. આ કારણથી તેઓ
નૌકાનાં બંધનો છોડી નાખી નદીની વચમાં જવા લાગ્યા. નાવનું લં-
ગર છોડતા છોડતામાં તો પાણી ઝપાટાબંધ ચડવા લાગ્યાં, અને ન-
જીની રેતાળ જમીન પણ પાણીમાં ડુબવા લાગી. મુસાફરો ઝપાટાબંધ
મહા મહેનતે અરધા પાણીમાં પલળતા પલળતા વહાણમાં ચડી ગયા.
રાખવાનો સીધા સામાન વિગેરે સર્વ સપાટાબંધ પાણીમાં તણાઇ ગયો.
અધુરામાં પુર માછી ભોંકો જોઇએ તેટલા ચાલાક ન હોવાથી નૌકાને
તેઓ સંભાળી શક્યા નહિ, અને નૌકા નદીના પ્રબળ પ્ર-
વાહમાં અતિશય વેગથી ધસડાવા લાગી, અને જોતાજોતામાં તો ધણે
દૂર નીકળી ગઇ. એક મુસાફર બોલ્યો,--“ નવકુમાર તો રહી ગયો ! ”
માછીમાંનો એક જણ બોલ્યો,--“ હેં ! નવકુમાર તમારો શો સગો
લાગે છે ? તેને તો જંગલી જનાવરોએ ફાડી ખાધો છે. નહિ તો તે
આવે નહિ ? ”

પાણીના પ્રબળ પ્રવાહમાં નાવ સપાટાબંધ જળ કાપતું જતું
હતું. હવે તેને ત્યાંથી બહાર કાઢવું તે ધણા કષ્ટની વાત હતી. માછી
ભોંકોએ વહાણને સંભાળી રાખવાનો અતિશય પ્રયત્ન કર્યો. એટલે
સુધી કે માથ માસના દિવસો હતા તો પણ તેમના કપાળ ઉપર પર-
સેવાનાં ટીપાં બાજવા લાગ્યાં; પણ નૌકા રોક્કી શકાઇ નહિ. બ્યારે
લાંબે પંથે નીકળી ગયા બાદ પાણીનો પ્રવાહ નરમ પડ્યો, ત્યારે
નૌકા એટલે દૂર જતી રહી હતી કે હવે ત્યાંથી નવકુમારને માટે
પાછા ફરવું એ તદ્દન જ મુશ્કેલી ભર્યું કાર્ય લાગવા માંડ્યું. વહા-
ણમાં આ વિષય ઉપર ઘાટાઘાટ થવા લાગી. આ સ્થળે કહેવું આવ-

શ્યક છે કે નવકુમારના સાથીદાર તારક નૌકામાં તેનું કોઈ પણ આત્મીય જન નહોતું. જે હતાં તે માત્ર તેનાં પડોશી અથવા ગામનાં માણસો હતાં. એ લોકોએ વિચાર કર્યો કે હવે આટલે બધે દૂરથી પાછા ફરવું એ નકામું છે. પાછા ફરવાથી નવકુમાર મળે પણ ખરો અને ન પણ મળે. વળી પાછા ફરતાં લાંબો વખત નીકળી જાય, અને પછી રાત પડી જાય એટલે બીજા દિવસ સિવાય ત્યાંથી નીકળી શકાય નહિ. નૌકાના બધા પ્રવાસીઓ ભુખ્યા તરસ્યા ત્યાં પાછા જાય અને એક જીવને લીધે બધા જીવ જોખમમાં પડે એ તેમને ઠીક લાગ્યું નહિ. અને પાછું જવા છતાં પણ નવકુમાર મળી શકે એવો ચોક્કસ સંભવ તો હતો જ નહિ. બીજો દિવસે પણ બળતણ વિના ભોજન કાર્ય થઈ શકે એમ તો હતું નહિ. એટલે બીજો દિવસે ઝાર આવે ત્યાર પછી પાછા ફરાય તેમ હતું. એટલા બધા વખત સુધી પાણીમાં ભુખ્યા તરસ્યા રહેવું અને જોખમ ખેડવું એ કોઈને પણ ઠીક લાગ્યું નહિ. વળી માછી લોકો પણ પાછા ફરવાને ના પાડતા હતા. તેઓ તો એમ જ કહેતા હતા કે નવકુમારને વાંધે મારી નાખ્યો હશે. એટલે હવે પાછું શી રીતે ફરાય ? આ બધો વિચાર કરીને મુસાફરો નવકુમારને છોડી દઈને પોતપોતાના દેશ તરફ જવાને જ યોગ્ય સમજવા લાગ્યા. નવકુમારને સમુદ્ર તીરની નજીકના જંગલમાં તેના નસિબના આશરે તજ દેવામાં આવ્યો !

ઉપકારને બદલે અપકાર તે આતું નામ કહેવાય ! સર્વનાં ઉદ્ધરનું પોષણ કરવાને માટે એક અગત્યનું સાધન લેવા જે યુવક ગયો તેને છોડીને આવી રીતે ચાલ્યા જવું એ બારે કૃતઘ્નતા હતી. આ ઉપરથી આપણે એવો વિચાર ન કરવો જોઈએ કે સારાં કામ આપણે કરવાનું માથે ન ઉઠાવવું. સેવા ધર્મ પરમ ગહન છે, અને તે કરનારને તો ડગલેને પગલે આવા કડવા અનુભવ લેવા પડે છે. નવકુમારને પણ સેવા ધર્મનો આજે આવો અતિશય કડવો અનુભવ મળ્યો હતો !

પ્રકરણ ૩ જી

ઉપર આભ અને તળે ધરતી !

“—Like a veil,

Which if withdrawn, would but disclose the frown
Of one who hates us, so the night was shown
And grimly darkened o'er their faces pale
And hopeless eyes.”

Don Juan.

જે ઠેકાણેથી નવકુમારને છોડીને તેના સાથીદારો ચાલ્યા ગયા હતા તે ઠેકાણેથી થોડેક દૂર દોલતપુર અને દરિયાપુર નામનાં બે નાનાં ગામડાઓ હાલ આવેલાં છે. પણ જે સમયની આપણે આ વાત કરીએ છીએ તે વખતે ત્યાં વસ્તિનું કાંઈ પણ ચિન્હ નહોતું. ચારે બાજુએ જંગલ આવેલું હતું. બધે ઠેકાણેની જમીન પણ સપાટ નહોતી. સાગર સંગમથી જંગલના ભાગમાં દૂર નજર નાખતાં રેતીના મોટા મોટા ડુંગરા અને ટેકરીઓ ધણે ઠેકાણે દેખાતા હતા. બપોરનો વખત હતો એટલે સૂર્ય દેવનાં તેજસ્વી કિરણોથી રેતીની ટેકરીઓની ઉપરનો ભાગ ચળકારા ભરી રહ્યો હતો અને તે ધણો જ સુંદર લાગતો હતો.

રેતીના ડુંગરા, ગાઢ જંગલ અને ખોરા પાણી વાળા નદીના તટ આગળના આવા નિર્જન પણ રમણીય પ્રદેશમાં સર્વથી વિખુટા પડીને, પોતાનાં સગાં સહોદર, પોતાની સંગાથનાં માણસો, વનનાં હિંસક પશુઓની ચિંતા વિગેરેનો વિચાર કરતો મધ્યાન્હ કાંઠે નવકુમારને ઉભેલો આપણે જોઈએ છીએ. મહા કષ્ટથી લાકડાંનો ભારો લાદને કિનારે આવતાં નવકુમારે જ્યારે વહાણને ન દીડું ત્યારે :

પહેલાં તો તે ધણો જ બહારગો; પણ સાથેના માણસો પોતાના હમે-
શ્ચને માટે ત્યાગ કરીને સ્વાર્થાધ બનીને ચાલ્યા ગયાં છે એવો તો
તેને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ ન જ આવ્યો. તેણે વિચાર કર્યો કે
ઝાર આવવાથી આ સ્થળે વહાણ સલામત રહે એવો સંભવ નથી
એમ ધારીને વહાણ ચલાવનારાઓ વહાણને કોઇક નજીકના સ્થાનમાં
લઇ ગયેલા હશે. જ્યારે પાણીના પ્રવાહ માફકસર થશે એટલે જલ-
દીથી નાવ પોતાને ભેવાને પાછું ફરશે એવી નવકુમારને આશા હતી.
આ આશાથી તે લાંબા વખત સુધી કિનારા ઉપર ડોળા તાણીને
નાવની રાહ જોતો બુખ્યો તરસ્યો ઉભો રહ્યો. પણ તેની આશા
નિષ્ફળ નિવડી. ત્યાં નૌકા આવી પણ નહિ તેમ જ દૂર નજરે પણ
ન પડી. તેમાંના કોઇ માણસનો પણ પત્તો ન લાગ્યો. નવકુમારની
આશા નિરાશામાં ફેરવાઇ ગઇ. નિરાશા રૂપી દુષ્ટ ડાકણની સાથે હવે ક્ષુધા
અને તૃષારૂપી પિશાચિનીઓએ નવકુમાર ઉપર એકસામટો હુમલો કરવો શરૂ
કર્યો. બુખ અને તરસથી નવકુમાર આકુળ વ્યાકુળ બની ગયો. બુખને
ત્રાસ તો સહન થાય પણ તૃષારૂપી તેનું ગળું સુકાઇ જવા લાગ્યું,
અને કંઠે પાણીનો શોષ પડવા લાગ્યો. નદીમાં પાણી તો પુષ્કળ હતું,
પણ દરિયાની નજીકનો પ્રદેશ હોવાથી તે પાણી તદ્દન ખાઈ હતું અને
પીવાના ઉપયોગમાં આવે એમ નહોતું. તેણે હવે નૌકાની રાહ જોવાનું
છોડી દીધું અને કિનારા ઉપર આમ તેમ ચારે બાજુ ફરીને કોઇ
સ્થળે નૌકા દેખાય છે કે કેમ તે જોવા માંડ્યું. પણ કોઇ પણ સ્થળે
નૌકા જણાઇ નહિ. આથી તે નિરાશ બનીને પોતાની પહેલાની જ-
આએ પાછો આવ્યો.

નૌકા હજી પણ ન આવી તેથી નવકુમારે એમ જણ્યું કે ઝાર
જખળો પડશે એટલે નૌકા પાછી ફરશે. પણ ઝાર ફક્તી થઇ ગયા
છતાં પણ જ્યારે નૌકા પાછી ન જ ફરી, ત્યારે નવકુમારનું હૃદય
કંઈક ચિંતાથી ભરાઈ ગયું. જો નૌકા પાછી ફરવાની હોત તો આ-
ટલા વખતમાં પાછી ફરી ગઇ હોત.

નવકુમારની હવે પછી ખાત્રિ થઇ ગઇ કે ક્યાં તો કોડી પાણીના

ઝારમાં સમતોલ ન રહેવાથી નાશ પામીને ડુખી ગઇ છે, અથવા તો સાથેનાં માણસો પોતાને ઉપર આભ અને તળે ધરતી જેવા નિર્જન સ્થાનમાં એકલો અદુલો ભાગ્યદેવીના ભરોસે છોડીને અને ઉપકારનો બદલો અપકારથી વાળીને ત્યાંથી ચામ્પા ગયા છે.

ગામ નહિ, આશ્રય નહિ, લોક નહિ, ભોજનની સામગ્રી નહિ, પાણી નહિ, અને હિંસક પશુઓના બચથી જીવનની પણ ખાત્રિ નહિ એવા સ્થળમાં નવકુમાર હવે ધૈર્ય ધારણ કરી ન શક્યો. કુધા અને તૃપાથી તેનું હૃદય ચીરાઇ જવા લાગ્યું, અને તે બેભાન સરખો બની જવા લાગ્યો. રાત્રે જ્યારે ઠંડકાતી ઠંડી પડે ત્યારે વિશ્રાંતિ લેવાને કોઇ પણ સલામત જગ્યા નજીકમાં ન હતી. વિશાળ નદી અને સાગરના સંગમ આગળના સ્થળ પર, હિમ વર્ષાવનાર આકાશ તળે નિરાશ્રય અને ટાંધ પણ ઓઢવા પામરવા સિવાય રેતીમાં શરિરનાં હાડકાં આખી રાત ધસવા સિવાય બીજો ઉપાય રહ્યો નહોતો. રાતના પહોર વાદ્ર વર વિગેરે પશુઓ સામે એકલે હાથે, ટાંધ પણ બચાવના સંગીન સાધન વિના વિજય મેળવવો પણ મુશ્કેલ હતો. આવી શોચનીય સ્થિતિનો અંતિમ અંત મૃત્યુ છે એમ નવકુમારને નક્કી લાગ્યું.

નવકુમારનું મગજ ભમવા લાગ્યું. દારૂડીયો માણસ આમથી તેમ અરબડીયાં ખાય તેમ એક ઠેકાણેથી બીજો ઠેકાણે અને બીજો ઠેકાણેથી ત્રીજો ઠેકાણે એમ નવકુમારે જંગલમાં ભટકવા માંડ્યું, ધીરેધીરે અંધારું થઈ ગયું. માથા ઉપર આકાશમાં તારાઓ ઉભવા લાગ્યા. ચારે બાજુ ગંભીર અને માનવ જતને એકલી અદુલ્લી સ્થિતિમાં મભરાવી નાખે એવી બચંકર શાંતિ પથરાઇ ગયેલી હતી. માત્ર સમુદ્રનાં મેળાઓની મંબીર ગર્જના જ આ શાંતિને ભેદી શકતી હતી. તે સિવાય સર્વ સ્થળે સંપૂર્ણ શાંતિ જણાતી હતી.

નવકુમારે આકાશ સામી નજર કરી. પોતાના સ્વદેશમાં જેવી રીતે આકાશ હતું તેવું જ આકાશ અહીં પણ હતું. જે તારાઓ પોતાના દેશમાંથી તે હૃદય પામેલા જોઇ શકતો હતો તે જ તારાઓ તે અત્યારે અહીંથી પણ જોઇ શકતો હતો. પોતાના ધરતી નજીકમાં

જેવા પ્રકારનાં જાડ પાન તે જોઈ શકતો હતો તેવા જ પ્રકારનાં જાડ પાન અહીં પણ જણાતાં હતાં; પણ ઘરને આંગણે માણસની જે મેદની હતી, તેમનો જે કલરવ હતો, અને ત્યાં જે અન્ય આવશ્યક સાંતિદાયક સાધનો હતાં તે અહીં નહોતાં. ઉચે, નીચે, કદિ એક રસ્તે તો કદિ બીજે રસ્તે, કદિ ટેકરીની ટોચ ઉપર તો કદિ જાડીના ગીચ ભાગમાં એમ નવકુમાર આથડવા લાગ્યો. રસ્તામાં જંગલી અને ફાડી ખાનારાં પશુઓના હુમલાનો ભય હતો. પણ એસી રહેવાથી કાંઈ એ મુશ્કેલી ટળી શકે એમ નહોતું, તો નવકુમારે કાંઈ અન્ન પાણી અગર વસ્તિવાળા પ્રદેશની શોધમાં શા માટે બટકવું ન જોઈએ ? ઉઘમ અને પ્રવૃત્તિ સિવાય કયું કાર્ય સફળ થઈ શકે છે ? હાથ જોડીને એસી રહેવાથી દૈવ ક્યારે મનુષ્યને અનુકુળ થાય છે ? પ્રયત્ન સિવાય વિજય દેવી ક્યારે વરમાળ આરોપે છે ?

उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।

न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥

એઠા એઠા વિચાર કરવાથી કાર્ય નથી થતાં. તેમાં તો ઉઘમની જ જરૂર પડે છે. સુતેલા સિંહના મોંમાં હરણો આપોઆપ આવીને નથી પડતાં. તેની શોધમાં વનરાજને બટકવું જ પડે છે.

આવા વિચારોને હૃદયમાં સ્થાન આપીને ચાલવાની શક્તિ ન હોતાં, પેડતો આપડતો, અંધારામાં અથડાતો કુટાતો, નવકુમાર માર્ગ દાપવા લાગ્યો. બહુ ચાલવાથી આખરે નવકુમારને બહુ થાક લાગ્યો. ભુખ તરસને લીધે તેને અમણો થાક લાગ્યો હતો. એક રેતીની ટેકરીની તળેટી આગળ તેને અઢેલીને નવકુમાર બેઠો. ઘરની સુખપૂર્ણ શાંતિ તેને સ્મરણ થયું. જ્યારે માણસ શારીરિક અથવા માનસિક શ્રમથી પીડાતો હોય છે, ત્યારે ઉંઘ પણ તેનાથી દૂર ભાગે છે. નવકુમારની પણ એ જ દશા થઈ. પણ આખરે લાંબે વખતે નવકુમારને નિંદ્રા આવી, અને રેતાળ જમીન ઉપર ત્યાં જ તે લાંબો થઈને ઢળી પડ્યો.

નિંદ્રા કેવી અજાણ વસ્તુ છે ! ગમે તેવો દુઃખી, ગરિબ કે સાધ-

નકીન માણસ હોય, ગમે તેવી કાયિક કે માનસિક ચિંતાથી મનુષ્ય પીડાતો હોય, પણ નિંદ્રા જ્યારે તે અભાગી જીવને પોતાના આશ્રયમાં લઇ લે છે ત્યારે માણસ ઘડીભરને માટે પોતાનાં સર્વ દુઃખો વિસરી જાય છે. આને જ ખાતર નિંદ્રાને દેવીની ઉપમા આપવામાં આવી છે, અને તેની ગોદને મીઠી અને મધુર ગણી છે! જગતના સર્વ જીવોને પરમ શાંતિ આપનાર આ નિંદ્રાદેવીની મીઠી ગોદમાં પોતાની હાલની શોચનીય સ્થિતિને તાત્કાલિક વિસરી જઈને નવકુમાર સુખનાં સ્વપ્નમાં અનુભવી રહ્યો હતો. ભવિષ્યના પેટામાં શું ભરાયલું છે તે માનવી ક્યારે જાણી શક્યો છે ?

પ્રકરણ ૪ થું

રેતીની ટેકરી ઉપર

“ વિસ્મય જુત દેખ્યો નિકટ,
મીષન દર્શન રૂપ । ”

“ મેઘનાદવધ । ”

જે વળે નવકુમારની નિંદ્રાનો ભંગ થયો ત્યારે રાત્રિ અધીં પીતી જવા આવેલી હતી. અત્યાર સુધી કોઈ પણ વાધ અથવા ખીજા હિંસક પશુએ પોતાનો વધ ન કર્યો એ માટે નવકુમારને નવાઈ લાગી. આમ તેમ નજર કરીને જોયું કે નજીકમાં કોઈ હિંસક પશુ દેખાય છે કે નહિ. નજીકમાં તો કાંઈ પણ ન દેખાયું; પણ દૂર નજર કરતાં તેને એક ઠેકાણે અજવાળું જણાયું. આ સ્વપ્ન છે કે સત્ય છે; ભુખ અને તરસથી વ્યાકુળ બનેલી આંખોએ જણાવું આ અજવાળું સત્ય હતું કે મિથ્યા ભ્રમ હતો તે વાતની ધરોળર ચોક્કસાઈ કરવાને માટે નવકુમારે એક બે વાર આંખો

ચોળાને ચોક્કસ જોયું. ધીમે ધીમે અજવાળું વધારે અને વધારે સ્પષ્ટ જણાવવા લાગ્યું, અને તે સ્થળેથી સળગેલા દેવતામાંથી ભડકા નીકળતા હોય એમ સ્પષ્ટ જણાતું હતું. આ દેખાવથી નવકુમારના હૃદયમાં નવજીવનનો સંચાર થયો. આશાનાં અંકુરો તેના હૃદયમાં ડિગવા લાગ્યાં. તેણે વિચાર કર્યો કે માણસ વિના અગ્નિની ઉત્પત્તિનો સંભવ નહોતો, કારણ કે આ ઠાંઈ દાવાનળનો અગ્નિ નહોતો. નવકુમાર જેમ તેમ પોતાની શક્તિ એકઠી કરીને ત્યાંથી ઉઠ્યો, અને જ્યાં આગળથી અજવાળું આવતું હતું તે તરફ તે જવા લાગ્યો. એક વાર મનમાં એમ પણ વિચાર આવ્યો કે આ ઠાંઈ ભૂત પ્રેતના તો ભડકા નહિ હોય ? કદાચ તેમ પણ કેમ ન હોય ? પણ વળી એમ પણ વિચાર આવ્યો કે હોય તો પણ તપાસ તો કરવી જોઈએ. તપાસ કર્યા વિના પણ ભુખ તરસથી જીવ તો હવે બચે એમ હતું જ નહિ; તો ત્યાં સુધી જવામાં શું નુકશાન હતું ? એમ વિચાર કરીને જરાક પણ ગભરાયા વગર નિર્ભય ચિત્તે તે જવા લાગ્યો. રેતી અને ઝાડીથી તેના માર્ગમાં અનેક અડચણો આવવા લાગી, પણ તે સર્વને ન ગણ-કારતાં બધાને વટાવીને તેણે આગળ ચાલ્યો. અજવાળું આવતું હતું તેની નજીક જતાં જણાયું કે એક ઘણી ઊંચી રેતીની ટેકરી ઉપર દેવતા બેઠે છે. તેના અજવાળામાં ત્યાં કોણે એક માણસની મૂર્તિ આકાશમાં જાણે એક ચિત્ર ચીતર્યું હોય એવી નીચેથી જણાતી હતી. ટેકરીની નજીક જવાને માટે નવકુમાર હવે તલપાપડ થઈ ગયો, અને તે પુષ્કળ વેગથી તે તરફ આગળ વધવા લાગ્યો. છેવટે રેતીની ટેકરી આગળ તે આવી પહોંચ્યો, અને પછી ટેકરી ઉપર ચડવા લાગ્યો. છેવટે તે ટેકરીની ટોચ નજીક જઈ પહોંચ્યો; પણ ત્યાં જઈને તેણે જે દેખાવ જોયો તેથી તેનાં રૂવેરૂવાં કોભાં થઈ ગયાં. તે સ્થળે થોભવું કે ત્યાંથી પાછા ચાલ્યા જવું તેનો પણ નિર્ણય તે કરી શક્યો નહિ.

અગ્નિની નજીક બેઠેલો મનુષ્ય આંખો બંધ કરીને ધ્યાનમાં નિમગ્ન થઈને બેઠેલો હતો. તેણે પહેલાં નવકુમારને જોયો નહિ. નવકુમારે જોયું કે તે માણસની કમ્બર આશરે પચાસ વર્ષની હશે. તેણે

કાંઈ વસ્તુ પહેર્યું હતું કે કેમ તે તે જાણી શક્યો નહિ કારણ કે કેડથી માંડીને જાંઘ સુધી તેણે વ્યાધયર્મ ધારણ કર્યું હતું. ગળામાં તેણે રૂદ્રાક્ષની માળા ધારણ કરેલી હતી. મ્હોં ઉપર તથા ખભા ઉપર માથાની જટાના કાળા, અને રાખોડી વાળા વાળ વીખરાયલા પડ્યા હતા. નજીક અગ્નિ ભડમડ બળતો હતો. આ અગ્નિની જવાળાઓ દૂરથી જોઈને જ નવકુમાર અહીં સુધી આવી શક્યો હતો. નવકુમારને ચારે બાજુ એક પ્રકારની વિકટ દુર્ગંધ ફેલાયલી માલમ પડી. તે માણસના આસન તરફ નજર કરતાં તેનું કારણ તેને સમજાયું. આ જટાધારી મનુષ્ય માથા વગરના એક શય ઉપર બેઠેલો હતો. ત્યાં આગળ ઠેર ઠેર હાડકાં વીખરાયલાં પડેલાં હતાં. એટલે સુધી કે તે ધ્યાનમગ્ન પુરૂષના ગળામાંની રૂદ્રાક્ષની માળામાં પણ રૂદ્રાક્ષના મણકાની સાથે હાડકાંના નાના નાના ટુકડા આંધેલા જણાતા હતા. નજીકમાં એક મનુષ્યની ખોપરી પડેલી હતી અને તેમાં લાલ રંગનો હોમવાનો પદાર્થ ભરેલો હતો. આ ભીષણ દૃશ્ય જોઈને ભયભીત બનીને સ્તંભિત ચિત્તથી નવકુમાર ત્યાં આગળ ઉભો રહ્યો. હવે શું કરવું તેનો તે નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. તેણે દેવીભક્તોની વાતો સાંભળી હતી. આ દેવીભક્તો અથવા કાપાલિકો કેવા પ્રકારના બચંકર મનુષ્યો હોય છે તે પણ નવકુમારે સાંભળ્યું હતું. નવકુમાર સમજી ગયો કે આ માણસ કાપાલિક છે.

જ્યારે નવકુમાર આમ વિચાર કરી રહ્યો હતો તે વખતે કાપાલિક મંત્ર સાધનામાં, અથવા જપમાં કે ધ્યાનમાં લીન બનેલો હતો તેથી તે નવકુમારને જોઈ શક્યો નહિ. લાંબા વખત સુધી આવી રીતે રાહ જોયા બાદ નવકુમારે જોયું કે કાપાલિકે આંખો ઉઘાડી. કાપાલિકે નવકુમારને જોઈને પૂછ્યું, “કોણ છે ?”

નવકુમાર,—“બ્રાહ્મણ.”

કાપાલિક,—“ઉભો રહે.”

એમ કહીને તે પોતાના કાર્યમાં ફરીથી રોકાયો. નવકુમાર ઉભો રહ્યો.

આવી રીતે લગભગ અઘોં પહોર જેટલો વખત વીતી ગયો. પછી કાપાલિક નવકુમારને ઉદ્દેશીને બોલ્યો, — “મારી પાછળ આવ.”

એક વાત તો સ્પષ્ટ હતી કે બીજા કોઈ પ્રસંગે તો નવકુમાર કદિ પણ તે ભયંકર વ્યક્તિની પાછળ ન જાત, પણ અત્યારે ભુખ અને તરસથી તે આકુળ વ્યાકુળ બની ગયેલો હતો. તે બોલ્યો, “જેવી પ્રભુની ઇચ્છા ! પણ હું ભુખ અને તરસથી બહુ જ પીડાઉં છું. આશા આપો કે ક્યાં જવાથી હું ભોજનના પદાર્થો મેળવી શકીશ ?”

કાપાલિક : — “મા જૈરવીની આશા છે ! મારી પાછળ ચાલ્યો આવ. તને સંતોષ થશે. જય જગદંબે !”

નવકુમાર કાપાલિકની પાછળ પાછળ ચાલ્યો. બંને જણ ધણે દૂર સુધી ચાલ્યા. માર્ગમાં કાંઈ પણ વાર્તાલાપ બંને વચ્ચે થયો નહિ. છેવટે એક પર્ણકુટી આવી. ત્યાં કાપાલિક થોભ્યો. ઝુંપડીમાં તે પહેલાં પેઠા અને પછી નવકુમારને આવવાની આશા કરી. તે પછી નવકુમારને બીજર પણ ન પડે તેવી રીતે તેણે કોઈક સુક્તિથી અગ્નિ સળગાવ્યો. અજવાળાના પ્રકાશમાં નવકુમારે જોયું કે આ ઝુંપડી મોટાં મોટાં પાંદડાંની બનેલી છે. તેમાં કેટલાંક વ્યાધ ચર્મ, એક પાણીનો ઘડો, અને થોડાંક કંદમૂળ પડેલાં હતાં.

અગ્નિ અરોઅર સળગાવ્યા પછી કાપાલિક બોલ્યો, — “ફળ મૂળ ખાજે; અને પાંદડાંને પડિયો બનાવી જળ પાત્રમાંથી પાણી પીજે. વ્યાધ ચર્મ પડયું છે. ઇચ્છા થાય તો સુઈ જજે. બીક રાખીશ નહિ. વાંદ વિગેરેની બીક નથી. કોઈક બીજી વખતે આપણો મેળાપ થશે. જ્યાં સુધી હું ફરીથી મૃતું નહિ ત્યાં સુધી આ ઝુંપડી છોડીને જઈશ નહિ.”

એમ કહીને કાપાલિક ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો. નવકુમારે ફળમૂળ ખાધાં, અને પડિયો બનાવીને પાણી પીધું. હવે તેનો જીવ શાંત થયો. તે વ્યાધચર્મ ઉપર સુઈ ગયો, અને અતિશય શ્રમથી પીડાયેલો હોવાથી તે તરત જ ઊંઘી ગયો.

પ્રકરણ ૫ સું

સમુદ્રને કિનારે

“—————યોગપ્રભાવો ન ચ લક્ષ્યતેતે ।

વિમર્ષિચાકાર મર્નિવૃતાનાં મૃણાલિની હેમમિવોપરાગમ્ ॥”

“રઘુવંશ ।”

“ She was a phantom of delight,
When first she gleamed upon my sight;
Lovely aparition sent,
To be a moment's ornament.”

“ Perfect Woman.”

—Wordsworth.

“ આત્મ સુંદર હૃદય સુંદર સુમન સુંદર સુંદરી,
“ સૃષ્ટીતણા સૌંદર્યની શૃંગાર અનતી સુંદરી;
“ ચાતુર્ય સુંદર, સ્નેહ સુંદર, કૃલભાણી ગૃહ સુંદરી,
“ સુંદર અની સુંદર અનાવે, એક એ ગુણ સુંદરી.”

—લલિત.

સેવારના પહોરમાં કિની નવકુમાર પ્રાતઃકર્મથી પરવારીને
ઘેર જવાનો કપાય શોધવા લાગ્યો. કાપાલિકના ખત-
શરે હવે રહેવું તે તેને અયોગ્ય લાગ્યું. પણ અગાધ્યા

• રસ્તે ક્યાં જવું, એ તેને પ્રશ્ન થઇ પડ્યો. કાપાલિક રસ્તો જરૂર
જાણતો હશે. પણ તેને પૂછવાથી શું તે અનાવશે ? અત્યાર સુધીના

કાપાલિક સાથેના પરિચય ઉપરથી તો નવકુમાર એવું અનુમાન ખેંચી શકતો હતો કે કાપાલિકથી બહીવાતું કાંઈ ખાસ કારણ નથી. વળી કાપાલિકે પોતે પાછો ફરે ત્યાં સુધી ઝુંપડી છોડીને જવાની મનાઈ કરેલી હતી; અને તેનાથી વિરુદ્ધ કર્મ કરીને તેને ચીડવવામાં કાંઈ માત્ર નહોતો. કાપાલિક લોકો મંત્ર તંત્ર અને જપ તપ વિગેરેમાં પ્રવીણ હોય છે. મંત્ર બળના પ્રભાવથી તેઓ પોતાનું ધાર્યું કરી શકે એમ હોય છે. તેથી આવા પ્રકારનું નેખમ ખેડવું અયોગ્ય હતું. આવેલ વિચાર કરીને નવકુમારે ઝુંપડીમાં હાલને માટે રહેવાનું નક્કિ કર્યું.

ધીમે ધીમે દિવસ વહી ગયો, પણ કાપાલિક પાછો ન ફર્યો. પહેલા દિવસને ઉપવાસ, અત્યાર સુધી પણ ઉપવાસ, એ સર્વથી તેની ભુખ વધી ગઈ હતી. ઝુંપડીમાં જે થોડા ધણાં ફળ વિગેરે હતાં તે તો તે પહેલી રાતે જ ખાઈ ગયો હતો. હવે તો ઝુંપડીની બહાર ન જાય તો ખાવા પીવાનું મળી શકે એમ નહોતું. એમ કરતાં કરતાં સાંજ પડવા આવી. હજી પણ કાપાલિક પાછો ન ફર્યો. હવે તો નવકુમાર ભુખથી અત્યંત વ્યાકુળ થઈ ગયો. તે ઝુંપડીમાંથી ફળની શોધમાં બહાર નીકળ્યો. રેતીવાળી જમીનમાં જેવા પ્રકારનાં ઝાડ ઉગે છે તેવાં ઝાડ પૈકી એક ઝાડનાં ફળ તેણે ખાધ નેયાં. તે બદામની માફક ધણાં જ સ્વાદિષ્ટ લાગ્યાં. તે તેણે પેટ ભરીને ખાધાં અને પોતાની કુદા શાંત કરી. તે રેતીની ટેકરી ધણા મોટા વિસ્તારવાળી નહોતી. એટલે આગુઆગુ ફરતો ફરતો નવકુમાર ત્યાંથી દૂર ગાઢ જંગલમાં નીકળી ગયો. જંગલમાં તે માર્ગ વિસરી ગયો. જેઓએ થોડાક વખતને માટે પણ જંગલમાં પ્રવાસ કર્યો છે તેઓ તરત જ નાણી શકશે કે જંગલમાં રસ્તો ભુલવાથી અસહ્ય વિટંબણાઓ ભોગવવી પડે છે. નવકુમારની પણ એ જ દશા થઈ થોડેક દૂર જવા બાદ ઝુંપડીને રસ્તો ક્યો તેના તે નિર્ણય કરી ન શક્યો. ગંભીર જાળને કલકલ કરતો શબ્દ તેના કાને અથડાયો. તે સમજી ગયો કે આ સમુદ્રની ગર્જના હતી. થોડાક વખત સુધી તે આગળ ચાલ્યો એટલે જંગલ પુરું થયું અને તે દરિયાના કિનારા આગળ આવી

પહોંચ્યો. એક બાળુએ રેતાળ કિનારો, નજીકમાં લીલું છત્ર જેવું ગાદું જંગલ, અને સામી બાળુએ નીલવર્ણી જળનો અનંત રાશિ એ સર્વ જોઈને કાતું હૃદય પ્રકુલ ન થાય? સૃષ્ટિ સૌંદર્યનું અતિ મનોહર દૃશ્ય ત્યાં નવકુમારની નજરે પડ્યું. તે રેતાળ કિનારા ઉપર બેસી ગયો. સામે ગર્જના કરતો ગંભીર મહાસાગર ઉછળી રહ્યો હતો. બન્ને બાળુએ જોટલે દૂર સુધી નજર જાય તેટલે દૂર સુધી સર્વ સ્થળે શીશુવાળાં જળનાં મોળાં ઉછળતાં જણાતાં હતાં.

સાયંકાળનો સમય હતો, અને ભગવાન સૂર્યનારાયણ પશ્ચિમ દિશામાં અસ્ત થવાની તૈયારીમાં હતાં. આકાશમાં ચારે બાળુ રતાશ ફેલાઈ રહેલી હતી, અને દૂર દરિયાના ઉછળતા જળમાં સૂર્યનો તેજસ્વી ગોળો ડુબતો જણાતો હતો. કોઈ યુરોપી વેપારીઓનું એક વહાણ સફેદ સઢ કુલાવી દૂર જળમાં માર્ગ કાપતું જતું હતું. આ સર્વ સૌંદર્ય નીહાળવામાં નવકુમાર એટલો બધો લીન થઈ ગયેલો હતો કે તે ત્યાં કેટલી વાર સુધી બેસી રહ્યો તેનું તેને બાન પણ ન રહ્યું. પણ ધીમે ધીમે પુષ્કળ અંધારૂં થવા માંડ્યું. હવે ઝૂંપડી તરફ જવાનો માર્ગ શોધવો જોઈએ એમ નવકુમારે નિશ્ચય કર્યો. તે લાંબો નિઃશ્વાસ નાખીને ઉભો થયો.

એટલામાં તેની નજર નજીકમાં ઉભેલી એક અતિ સુંદર મૂર્તિ ઉપર પડી. તે આશ્ચર્યથી બે પગ થંબી ગયો ! સંધ્યાકાળના અસ્પષ્ટ પ્રકાશમાં પણ તે મનોહર મૂર્તિ અતિશય રમણીય લાગતી હતી. તે એક અતિશય સુંદર બાલિકા હતી. તેનો કેશસમૂહ ખુલ્લો હતો, અને માથા ઉપરથી ખભા ઉપર થઈ ડેઠ કમર સુધી અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં વીખરાયેલો પડ્યો હતો. તે સુંદરીનું નિર્મળ અને સુંદર વદન સ્પષ્ટ જણાતું નહોતું, પણ કાળાં વાદળામાં છુપાયેલા ચંદ્રના છુટકારાના વખતના જેવું તે અત્યારે આનંદ આપતું હતું. તે સુંદરીનાં વિશાળ કોમળ અતિશય સ્થિર અને શાંત છતાં તેજસ્વી હતાં. કદળી

- સમાન નાનુક દેહલતા ચંદ્રનાં કિરણ સમાન કાંતિમાન હતી, અને શરિરનો બાંધો સુદૃઢ હતો તથા તેનું અંગ સરવરના વૃક્ષ સમાન સીધું

હતું. કેશરાશિમાં બન્ને હાથ કાંઈક અંશે ઢંકાઈ ગયલા હતા. પણ તે હાથની કાંતી છુપી રહી શકતી નહોતી. રમણીના અંગ ઉપર એક પણ આભૂષણ નહોતું. આ દિવ્ય મૂર્તિમાં કાંઈક મનોહર આકર્ષણ શક્તિ હતી. પણ તે શક્તિ કેવા પ્રકારની હતી તે અમે કહી શકતા નથી. પરવાળા સમાન અધરની અંદર દાડમની કળી સમાન સુંદર અને સફેદ દંતપંક્તિ છુપાઈ રહેલી હતી.

આવા નિર્જન સ્થાનમાં આ મનોહર મૂર્તિને જોઈને લાકડાના પૂતળાની માફક નવકુમાર ઉભો રહ્યો. તેની વાચાશક્તિ બંધ થઈ ગઈ. તે સ્તબ્ધ બનીને જોવા લાગ્યો. રમણી પણ કાંઈ બોલી નહિ. તે પોતાનાં વિશાળ નેત્રો વતી એકી ટશે નવકુમાર સામું જોવા લાગી. બન્ને જાણે પથ્થરમાંથી કોરી કાઢેલાં પૂતળાં હોય તેવી રીતે એક બીજાની સામે જોતાં ઉભાં હતાં. યરક માત્ર એટલો હતો કે નવકુમારની દૃષ્ટિ ચકિત થયેલા માણસના જેવી હતી, જ્યારે તે અગાત રમણીનાં નેત્રોમાં એવા પ્રકારના ભાવની સ્થેજ પણ છાયા પેખાતી નહોતી.

આવી રીતે થોડીક પજો સુધી બન્ને જ્યાં એક બીજા સામું જોતાં ઉભાં રહ્યાં. એટલામાં રૂપેરી ઘંટડી જેવો તે તરણીનો કંઠસ્વર સંભળાયો. અતિ મૃદુ અને ક્રોમળ અવાજથી તે બોલી, “ પથિક ! તમે માર્ગ વિસરી ગયા છો ? ”

આ અવાજથી નવકુમારના હૃદયમાં ઝણઝણાટ થઈ ગયો. એક પણ સુધી તે રોમાંચ અનુભવવા લાગ્યો. પણ તે એટલો બધો આશ્ચર્ય પામ્યો હતો કે તે સુંદરીના પ્રશ્નનો શો પ્રત્યુત્તર આપવો તે તે જાણી શક્યો નહિ. તે મૃદની માફક પહેલાની પેઠે ઉભો જ રહ્યો ! પોતાના પ્રશ્નનો કાંઈ પણ જવાબ ન મળવાથી “ આ બાબતે આપો ! ” એમ કહીને તે ચાલી. તેના પગલાંનો અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. ચાલી આપેલા પૂતળાની માફક નવકુમાર તેની પાછળ ચાલ્યો. એમ આગળ આગળ ચાલતાં ચાલતાં એક નાના જંગલના માર્ગમાં થઈને ચકરાવો લેતાં નવકુમારે આગળ નજર કરી તો સુંદરી અદસ્ય થઈ ગઈ હતી ! સામે નજર કરતાં અગાઉ વર્ણવેલી ઝુંપડી નજરે પડી.

“પચિટ! તમે મારા બૂટ્યા છો!”

... પૃષ્ઠ ૨૪.

પ્રકરણ ૬ કું

કાપાલિક સાથે મેળાપ

“ કથં નિગદ્યતાસિ દુતમ્ ।
 નયામિ મવતી મિતઃ—”

—“ રત્નાવલી । ”

નવકુમાર ઝુંપડીમાં પેડો. તે ઝુંપડીનું આરણું બંધ કરીને હાથનું ઉશીકું કરીને બેઠો અને વિચારમાં પડ્યો. તે સુંદરી કોણ હશે ? દેવી હશે કે મૃત્યુલોકની કોઈ સુંદરી હશે ? સ્વર્ગની અપ્સરા હશે કે સાક્ષાત વનદેવી હશે ? તે સુંદરીનું નિર્ભગ અને સુંદર મુખ, આભૂષણ નજીકનાં પણ દિવ્ય તેજથી ઝળહળી રહેલી ઇંતિવાન દેહલતા, મધુર અને કર્ણપ્રિય સ્વર, અને હાથીના જેવી ચાલ એ સર્વ નવકુમારને સાંભરી આવવા લાગ્યાં. છુટા કેશકલાપ વચ્ચે ચંદ્ર જેવી પ્રભા પ્રસરાવતું તે નિર્દોષ અને નિર્ભગ મુખકું નવકુમારને વળી વળીને સાંભરી આવવા લાગ્યું. “ પથિક ! તમે માર્ગ વિસરી ગયા છો ? ” એ શબ્દો નવકુમારને વળી વળીને યાદ આવવા લાગ્યા. આવા નિર્જન સ્થાનમાં અને જંગલમાં આવી દિવ્ય રમણી યાંથી ? આવી આવી શંકાઓથી તેના હૃદયમાં આંદોલન થવા લાગ્યું. પણ તે કશી વાતનો નિર્ણય કરી શક્યો નહિ. તેનું ચિત્ત ચક્રોળે ચડ્યું અને હવે શો માર્ગ પસંદ કરવો તે તેને સુઝ્યો નહિ.

એટલામાં તેની નજર ઝુંપડીની અંદર સળગતા દેવતા તરફ પડી. નાના નાના પત્થરના દુકડાઓના અસ્તવ્યસ્ત સ્થિતિમાં બનાવેલા મુલાની અંદર એક નાનું સરખું લાકડું બળી રહ્યું હતું. નજીકમાં

જ એક નાનું સરખું હાંડલું પડેલું હતું, તથા તેમાં થોડાક ચોખ્ખા પણ હતા. પાણીથી ભરેલો ઘડો પણ ત્યાં તૈયાર હતો. નવકુમાર જ્યારે ઝૂંપડીની બહાર નીકળ્યો ત્યારે આમાનું કાંઈ પણ જોઈ શક્યો નહોતો. અત્યારે આ સર્વ વસ્તુ આપોઆપ ત્યાં આવીને પડેલી હતી. તે સમજી ગયો કે આ કાપાલિકની જ વ્યવસ્થા છે. આથી તેને બહુ નવાઈ લાગી નહિ.

હર્ષનો સમય હોય કે શોકનો હોય, ચિંતા કે વેદનાથી હૃદય પરિપૂર્ણ થઈ ગયું હોય કે અતિશય આનંદથી મુખ પર હાસ્ય માતું ન હોય, પણ તે સર્વ પ્રસંગોમાં પેટ કોઈને પણ છોડતું નથી. રાજા મહારાજા હોય કે ગરિય ભિખારી હોય, પણ ભુખથી સર્વ વખત થાય એટલે પીડાય છે જ. પેટની પૂજા એ માનવજાતિનું સર્વથી પ્રથમ કર્તવ્ય છે, અને “સો કામ મૂકીને નહાવું, અને હનર કામ મૂકીને ખાવું,” એવી આપણામાં કહેવત તેથી જ પડેલી છે. નવકુમારનું પેટ પણ તેને માટે ખોરાક માગી રહ્યું હતું, એટલે તેણે હવે બીજોત્રિજો વિચાર કરવાનું છોડી દીધું અને ચોખ્ખાને સંધ્યા તૈયાર થયો. પ્રથમ સંધ્યા કરી લઈને તેણે ચુલાના અગ્નિને ટુંક મારી ને જગતો કર્યો, અને આધણ મૂકી દીધું. તે પછી ચોખ્ખાને બરોબર વીણીને ઘોઘ નાખ્યા તથા સાફ કરી નાખ્યા. માટીના વાસણમાં તેણે ચોખ્ખા ઓરી દીધા, અને ભોજનની તૈયારી કરી. થોડીક વારે ભાત તૈયાર થયો એટલે તેણે પાંદડાનું એક નાનું સરખું પત્રાણું બનાવીને ભાત એકલો ખાઈ લીધો. બંગાળી લોકોનો મુખ્ય ખોરાક ચોખ્ખા જ છે એ વાત અમારા વાચકો જાણતા હોવા જોઈએ. તેમાં પણ એ દિવસનો ભુખ્યો નવકુમાર અત્યારે પોતાનું રોજનું ભોજન મળવાથી અત્યંત આનંદ પામ્યો, અને શાંતિથી જમવા લાગ્યો. જમી રહ્યા પછી હાથ વિગેરે ઘોઘ નાખીને તેણે વાસણો આધાં ખસેડી નાખ્યાં, અને રાત્રિ વધારે વીતી ગયેલી હોવાથી તે સુઈ ગયો.

બીજો દિવસે વ્યાઘ્રચર્મની પથારી ઉપરથી ઉઠતાંની સાથે જ તે સમુદ્રના ગર્ભ કાલે જોયલા કિનારા તરફ ચાલ્યો. પહેલા દિવસની

આવળ ઉપરથી તે હવે રસ્તાનો ભોમીયો થઇ ગયો હતો. એટલે સ્ટેજ પછી મુસ્કેલી વિના તે પોતાનો રસ્તો શોધી કાઢી શક્યો. ત્યાં જઈને પ્રાતઃકર્મ વિગેરેથી પરવાર્યા બાદ તેણે દરિયામાં સ્નાન કરી લીધું. નાહી ઘોષને સ્વચ્છ બની તે કોઈકની રાહ જોવા લાગ્યો. તે કોની રાહ જોતો હશે ? બલા વાંચનાર ! તમે શું અનુમાન કરી શકો છો ? ગઈ કાલે મોહનમંત્ર ચલાવી ગયેલી મુઘ્ધા આજે આવશે કે કેમ તેનો તે વિચાર કરતો હતો કે કેમ તે અમે નથી કહી શકતા. તે ત્યાં આગળ લાંબા વખત સુધી બેસી રહ્યો. બહુ દિવસ ચડી ગયો, પણ ત્યાં કોઈ આવ્યું નહિ. કાંઈક નિરાશ થઈને તે ચારે બાજુ ફરવા લાગ્યો, અને આમતેમ શોધવા લાગ્યો. પણ તેની સર્વ મહેનત ફાગટ ગઈ. કોઈ પણ મનુષ્યનો તેને સમાગમ થયો નહિ. તે ફરીથી પાછો આવ્યો અને વળી પાછો પોતાની પહેલાંની જગ્યાએ આવીને બેસી ગયો. તેને ઝુંપડીમાં જવાનું મન જ ન થયું. સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો, અને ચારે બાજુએ અંધારું છવાઈ ગયું. નવકુમારના હૃદયમાં પણ નિરાશાઈથી અંધકાર ફેલાવા લાગ્યો. હતાશ બનીને તે ત્યાંથી ઉઠ્યો અને ઝુંપડીમાં આવ્યો. ઝુંપડી આગળ આવનાં તેણે જોયું કે ઝુંપડીમાં કાપાલિક શાંતિથી બેઠેલો છે. નવકુમારે તેને બોલાવ્યો, પણ તે શાંતિથી બેસી જ રહ્યો.

નવકુમાર ફરીથી બોલ્યો,—“ આપનાં દર્શન આટલા વખત સુધી કેમ ન થયાં ? ”

કાપાલિક,—“ હું મારા કાર્યમાં રોકાયેલો હતો. ”

નવકુમાર,—“ મને મારે ઘેર જવાની પ્રબળ ઇચ્છા છે. રસ્તો જડતો નથી. રસ્તામાં મુસાફરી કરવાને માટે જોઈતાં સાધનો કે દ્રવ્ય પણ નથી; પણ આપ સરખાનો આશ્રય ઇશ્વરે મેળવી આપ્યો છે એટલે મારે હવે વિશેષ ચિંતા કરવાનું પ્રયોજન હોય એમ મને લાગતું નથી. શાસ્ત્રમાં મહાન પુરૂષોના આશ્રયથી ધણા લાભ થાય છે એવું વર્ણવ્યું છે, તેનો આજે મને સાક્ષાત્કાર થયો છે. કશું છે કે—

“ નીચાશ્રયો ન કર્તવ્યઃ કર્તવ્યો મહદાશ્રયઃ ।

ઈશાશ્રયો મંદહનાગઃ પપ્રચ્છ ગરુડં સુખમ્ ॥ ”

પણ આ સર્વ પ્રસંસાસુચક શબ્દોના જવાબમાં કાપાલિક
“ મારી સાથે આવ ” એટલા જ શબ્દો બોલ્યો. તે ઉઠીને ઉભો
થઈ ગયો. ધર તરફ જવાનો કાંઈ પણ રસ્તો કાપાલિક સાથે જવાથી
થશે એવી આશાથી નવકુમાર કાપાલિક સાથે ચાલ્યો.

ભવિષ્યના પેટામાં કોઈ પેસી શક્યું છે ? ભવિષ્યના ઉંડાણમાં
લુસકો મારી ખરી ખીના જાણી શકવા કોણ સંમર્થ છે ? જે નવ-
કુમાર જાણતો હોત કે કાપાલિક તેને ક્યાં લઈ જાય છે, અને તેની
સાથે જવાથી તેની શી દશા થવાની છે, તો તે કદિ પણ કાપાલિક
સાથે જાત નહિ. પણ ભાવિને કોણ મિથ્યા કરે છે ?

પ્રકરણ ૭ મું

માતાના ભોગ માટે !

પ્રાયાં ગच्छति यत्रभाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्याण्डः ।

શ્રાવિનો પ્રારંભ થઈ ચુકેલો હતો. કાપાલિક આગળ અને
નવકુમાર પાછળ એમ બન્ને જણા કાંઈ પણ બોલ્યા
ચાલ્યા સિવાય આગળ વધવા લાગ્યા. અચાનક નવ-
કુમારની પીઠ ઉપર એક કોમળ કરનો સ્પર્શ થયો. નવકુમારે તરત
જ પાછળ ફરીને જોયું. તે આશ્ચર્યથી દિગ્ભ્રમ બની ગયો. નવકુમારે
પોતાની સામે આગળ વર્ણવેલી સુંદરીને કબેલી જોઈ. અગાડીની જ
માફક તે કાષ્ટની પૂતળીની માફક તદ્દન શાંત કબેલી હતી. જાણે આ-
રસપહાણમાંથી કોઈ ચાલાક શિક્ષીએ એક મનોહર મૂર્તિ કોતરી

કાંઠેલી હોય એવો મનોહર દેખાવ લાગતો હતો. આ સુંદરી અત્યારે અચાનક પોતાની પાછળ શી રીતે આવી ? નવકુમાર તે રમણીને કાંઈક પૂછવા જતો હતો, પણ તે સુંદરીના મુખપર તેણે તેણીની નાનુક આંગળીને રાખેલી જોઈ, અને તે સમજી ગયો કે હમણાં કાંઈ પણ ન બોલવું એવું સુંદરી ઇચ્છે છે.

પોતાની પીઠ પાછળ શો ખનાવ બની રહ્યો હતો તેની કાપાલિકને કાંઈ પણ ખબર નહોતી. તે તો આગળ આગળ ચાલ્યો ગયો. કાપાલિકના ધણા દૂર ચાલી જવા પછી તે સુંદરી કોમળ સ્વરથી ધણા જ ધીમા અવાજે બોલી, “ ક્યાં જાઓ છો ? ન જશો. પાછા ફરો. નાસો ! ભાગો ! પ્રાણરક્ષા કરો ! ”

આ વાક્યો બોલતાંની સાથે જ તે સુંદરી એકદમ લાંથી અદસ્ય થઈ ગઈ ! નવકુમાર થોડીક વાર પાગલની માફક ત્યાં ઉભો રહ્યો. હવે ક્યો રસ્તો લેવો તેની તેને સમજ ન પડી. તે સુંદરી ક્યો બાળુ જતી રહી તે તે આમતેમ જોવા લાગ્યો. પણ રાત્રિના ગાઠ અંધ-કારમાં ચારે બાળુ આવેલાં વૃક્ષ સિવાય તે બીજું કાંઈ પણ જોઈ શક્યો નહિ. તે મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે આ અદ્ભુત કૃતિ સ્વપ્ન છે કે સત્ય છે ? આ મને કોઈ પ્રકારની ઉન્માદ અવસ્થા લાગુ પડી છે કે સુંદરીનાં દર્શન થયાં એ વાત ચોક્કસ બનેલી જ છે ? ગમેતેમ પણ કાપાલિકની પાછળ પાછળ જવામાં ભય તો છે જ. પણ વળી વિચાર આવ્યો કે મંત્ર તંત્ર અને જંત્ર જાણનાર અને મલિન વિદ્યાના ઉપાસકો પોતાની મેલી વિદ્યાના પ્રતાપે સર્વ કાર્ય કરી શકે છે. તે ઉપરાંત આ ગાઠ જંગલમાંથી ખાવાને અન્ન, પીવાને પાણી, વાટ ખરચી, એ સર્વ સિવાય રાત્રિને વખતે ક્યાં જવું, અને કોનો આશ્રય કરવો ? તેમ કરવું એ પણ પ્રાણ ગુમાવવા ખરાબર છે. તો કાપાલિકની સાથે જવામાં શો ગેરલાભ ? પછી પડશે તેવા દેવાશે. કાપાલિક પણ માણસ છે અને હું પણ માણસ છું.

નવકુમાર આવી રીતે વિચાર કરવામાં રોકાયેલો હતો એટલામાં

તેણે જોયું કે કાપાલિક પાછો આવતો હતો. કાપાલિક બોલ્યો,—“કેમ વાર થાય છે ?”

નવકુમારે કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. તે કાપાલિકની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો. થોડેક દૂર જતાં માટીની દિવાલથી ઘેરાયેલી એક ઝુંપડી નજરે પડી. તેને ઝુંપડી પણ કહી શકાય અથવા એક નાનકડું ઘર પણ કહી શકાય. પણ તે ઘર છે કે ઝુંપડી છે તેની સાથે આપણને કાંઈ પણ પ્રયોજન નથી. આ મકાનની પાછળના ભાગમાં રેતીનો કિનારો હતો, અને ત્યાં દરિયો ગર્જના કરી રહ્યો હતો. મકાનની નજીક થઈને આ રેતાળ જમીનમાં કાપાલિક નવકુમારને લઈ ગયો. આ અરસામાં ધનુષ્ય ઉપરથી છુટેલા તીરની માફક વેગથી અગાઉ વળુવેલી રમણી એકાએક તેની પાસે થઈને ચાલી ગઈ, અને જતાં જતાં બોલી, “હજી પણ નાસી જાઓ ! નરમાંસ વિના દેવી ભક્તોનો હવન નથી થતો, તે શું તમે નથી જાણતા ? નાસો ! નાસો !! નાસો !!!”

નવકુમારના કપાળ ઉપર પરસેવાનાં ટીપાં બાજ્યાં. દુભાંગ્યે તે સુંદરીના આ શબ્દો કાપાલિકને કાને ગયા. તે ક્રોધથી ખૂમ પાડીને બોલ્યો,—“કપાલકુંડલા !”

વરસાદનાં વાદળાંની ગર્જનાની માફક આ કઠોર શબ્દો નવકુમારના કાને અથડાયા. કપાલકુંડલાએ જવાબ ન આપ્યો.

કાપાલિકે નવકુમારનો હાથ પકડ્યો અને તે આગળ ચાલવા લાગ્યો. મનુષ્યની હત્યા કરનાર આ દેવીભક્તના હાથના સ્પર્શથી નવકુમારના શરિરની નસોમાં લોહી ધણું જોરથી વહેવા લાગ્યું. તે સાહસ કરીને હિમ્મતથી બોલ્યો, “હાથ છોડી દો. મારે નથી આવવું !”

કાપાલિકે જવાબ ન આપ્યો. તે બળપૂર્વક નવકુમારનો હાથ પકડીને ઉભો રહ્યો. નવકુમારે ફરીથી પૂછ્યું, “મને ક્યાં લઈ જાઓ છો ?”

કાપાલિક,—“પૂજા કરવાના સ્થાન આગળ.”

નવકુમાર,—“શા માટે ?”

કાપાલિક,—“ વધ માટે. દેવીને તારા માંસનું અલિદાન આપવાનું છે ! ”

પુષ્કળ જોર કરીને નવકુમારે આંચકો મારીને પોતાનો હાથ ખેંચ્યો. જો કોઈ સાધારણ માણસે તેનો હાથ પકડેલો હોત તો હાથ પકડી રાખવો તો બાબુ પર રહ્યો, પણ સામો તે બે ગુલાંટ ખાધ જાત. પણ કાપાલિક જરાક પણ ડચ્ચો નહિ. સ્થેજ પણ તેનું શરિર હાથ્યું નહિ. નવકુમારનું જોર નકામું ગયું. તેનો હાથ કાપાલિકના હાથમાં મજબુત સપડાયેલો જ રહ્યો. એટલું જ નહિ પણ નવકુમારને એમ લાગ્યું કે તેના હાથનાં કાંડાનાં હાડકાંઓનો જાણે ચુરો થઈ ગયો હતો. નવકુમાર સમજી ગયો કે આ સ્થળે બળની જરૂર નથી પણ કળની જરૂર છે. તેથી “ ઠીક છે, જોઈ લઈશું ” એમ વિચારીને તે કાપાલિકની પાછળ પાછળ ફરીથી ચાલ્યો.

પ્રકરણ ૮ મું

પલાયન

“ જેને રામ રાખે રે, તેને કોણ મારી શકે ? ”

‘ And the great Lord of Luna,
Fell at that deadly stroke;
As falls on mount Alvernes,
A thundersmitten oak.’

‘—Lord Macaulay ’

“ *Lays of Ancient Rome* ”

રેતીના જમીનની વચ્ચેના ભાગમાં જતા નવકુમારે જોયું કે પહેલા દિવસની માફક આજે પણ ત્યાં દેવના ભડભડ બળી રહ્યા હતા. ચારેબાજુએ દેવીના પૂજનની સર્વ સામગ્રીઓ યોગ્ય રીતે ગોઠવી દીધેલી જણાતી હતી. વચમાં માણસની ખોપરીમાં મદિરા પણ ભરેલી હતી. માત્ર કાપાલિકને ખેસવાને માટે આસન તરિકે જે શય જોઈએ તે ત્યાં જોવામાં આવતું નહોતું. નવકુમાર સમજી ગયો કે દેવીને આજે માફે બલિદાન અપાશે અને આ કાપાલિકના આસન તરિકેના શયને સ્થળે માફે જ શય મુકાશે.

માણસે મરવાનો કદિ વિચાર ક્યો છે ? મોત એ ઘણી વખતે સર્વ સંકટોમાંથી છોડાવનાર, અને આધિ આધિ તથા ઉપાધિમાંથી મુક્ત કરનાર અજલનો શીરસ્તો છે. પણ મોત કોઈને ગમે છે ? કોણ કહે છે કે માફે મૃત્યુ થાય તો સાફ ? મોટા મોટા તત્વજ્ઞાનીઓ અને

રાજદારી પુરૂષો પણ મોતને નથી નોતરતાં. તો પાખર મનુષ્યની તો વાતજ શી કરવી ? અત્યંત ક્ષુધાથી પીડાતો હોય, દેહ દુર્મળ બની ગઇ હોય, બયાનક અને કમકમાટ ઉપજે એવા રોગથી અસજ્જ થતો હોય અને પાસે પાઈ પણ ન હોય છતાં મોતને જોઈને માણસ ડરે છે. મોતના તેડાને આનંદથી અંગીકાર કરનારાઓની સંખ્યા ઘણી જ થોડી હોય છે. એંસી વર્ષની ડોસી હોય તો તેને પણ મૃત્યુનથી ગમતું તો શરિરે સશક્ત અને સુંદર, પૈસાથી પુરા અને યુવાન વયના નવકુમારને મોતથી—અને તે પણ આવા પ્રકારના કમકમાટ ઉપજાવનારા મોતથી—ડર લાગે તેમાં શું નવાઇ છે ? નવકુમારની આંખે અંધારા આવવા લાગ્યાં. તેના બળવાન દેહમાં ધુજરી આવવા લાગી. તેના પગ લથડીયાં ખાવા લાગ્યા. અતિશય દારૂ પીધેલા માણસના જેવી સ્થિતિ નવકુમારની થઇ ગઇ.

આ બાળુ કાપાલિકે નવકુમારને બાંધવાની તૈયારી કરવા માંડી. સુકાયલા વેલા તથા ડાંખળાઓને વણીને બનાવેલા એક મજાનુત દોરડા વડે કાપાલિક નવકુમારને બાંધવા લાગ્યો. નવકુમાર આ પિશાચના લોખંડી પંઝામાંથી છુટા થવાને માટે પોતાનું સર્વ બળ અજમાવવા લાગ્યો; પણ સાક્ષાત યમદૂત ॥ સંકળમાં તે સપડાયો હોય તેમ તેના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા. નવકુમારની ખાત્રિ થઇ ગઈ કે પચાસ વર્ષની પાકટ વયે પણ કાપાલિકમાં મદોન્મત્ત માતંગના જેટલું બળ છે. એક કદાવર અંગના મધુના હાથમાંથી એક નાનકડું નિર્માલ્ય બાળક છુટવાને તરફડિયાં મારે એવી અત્યારે નવકુમારની સ્થિતિ હતી.

આવી સ્થિતિ છતાં, છુટવાના પ્રયત્ન વ્યર્થ જવા છતાં, નવકુમાર થોડે અંશે પણ પોતાનું બળ અજમાવવા ચુકતો નહિ. કુબતો માણસ શીલુને વળગે તેમ નવકુમાર આ પિશાચના પંઝામાંથી છુટવાને ફાકટનાં તરફડિયાં મારવા લાગ્યો. તેને આવી રીતે વિના કારણનો પરિશ્રમ કરતો જોઈને કાપાલિક બોલ્યો,—“ મૂર્ખ ! શા મટિ ફાકટની મહેનત કરે છે ? તારો જન્મ આજે સાર્થક થયો. જગતજનુની જગદમ્યા ભેરવી માની પૂજામાં તારા દેહનું બલિદાન

આપવાનું છે. તારા જેવી પામર વ્યક્તિને માટે આથી વિશેષ સોના-
અની વાત ખીજી કશી હોઈ શકે ? જૈરવી માતાનું બનન કર. તે
તારો જન્મ મરણનો ફેરો ટાળશે અને સ્વર્ગમાં તને અક્ષય સુખ
આપશે. અત્યારે તો તારે હર્ષ અને આનંદ પ્રકટ કરવો જોઈએ.
તેને બદલે આ તું શી મૂર્ખતા ધારણ કરી રહ્યો છે ? ”

નવકુમારને બરાબર બાંધીને કાપાલિકે તેને રેતીમાં નાખ્યો,
અને વધ કરવા પહેલાંના સ્તોત્રોનો બુલંદ અવાજે તેણે પાઠ કરવા
કરવા માંડ્યો. નવકુમાર પોતાના બંધ છોડવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો,
પણ સુકાયલા વેલાઓનું બનાવેલું દોરડું તોડવું એ કામ વિકટ હતું
અને બંધન પણ એટલું મજબુત હતું કે તે છુટી શકે એવો સહેજ
પણ સંભવ નહોતો. મૃત્યુ નજીક હતું. થોડીક વારમાં દુષ્ટ કાપાલિકની
તેજવાળી અને અણીદાર છરીથી નવકુમારનું મસ્તક ધડથી જુદું
થઈ જશે. નવકુમારે હવે બચવાની એક પણ બારી જોઈ નહિ. તે
પોતાના ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવા લાગ્યો, અને મૃત્યુ માટે તૈયારી કરવા
લાગ્યો. જન્મમૃત્તિનું તેને સ્મરણ થયું. પોતાના સુખ સંતોષ અને ઐશ્વ-
ર્યનું સદન યાદ આવ્યું. લાંબા વખતથી વિખુટાં થયેલાં સ્નેહાળ
મુખડાં આ દુર્ભાગી યુવકના માનસિક ચિત્રપટ ઉપર ખડાં થઈ ગયાં.
આંખમાંથી બે ચાર આંસુ નીકળી પડ્યાં, અને રેતીમાં શોષાઈ ગયાં.
બલિદાન આપવાની પ્રાથમિક ક્રિયાની પૂર્ણાહુતિ કરીને નવકુમારના
વધને માટે તરવાર શોધવાને હવે કાપાલિક તૈયાર થયો.

પણ તેણે જે સ્થળે ખટ્ગ રાખ્યું હતું તે સ્થળે તેને તે ન
મળ્યું. આ તો નવાઈની વાત હતી ! કાપાલિક આશ્ચર્ય પામ્યો. તેને
ચોક્કસ ખાત્રિ હતી કે તેણે અગાઉથી જ તરવાર આણીને તેના
ચોગ્ય ઠેકાણે વધને માટે તૈયાર રાખી હતી. ત્યાર પછી તેણે
તેને ત્યાંથી સહેજ પણ આધી પાછી કરી નહોતી. ત્યારે તે ક્યાં ગઈ
કાપાલિક આમતેજ જોવા લાગ્યો. પણ કોઈ પણ સ્થળે તેને તરવાર
મળી ન શકી. આખરે થાકીને તેણે ઝૂંપડી તરફ એક ફેરવી જોઈ
ખૂલ પાડી, - “ કપાલકુંડલા ! ”

કાંઈ પણ જવાબ ન મળ્યો. તેણે ફરીથી ખૂમ પાડી, “ કપાલ-કુંડલા ! ”

પણુ રાત્રિના શાંત સમયમાં નિર્જન જંગલમાંથી માત્ર પડઘો સંભળાયો તે જ. કાપાલિકને કાંઈ પણ જવાબ ન મળ્યો.

હવે કાપાલિકના ક્રોધની સીમા ન રહી. તેની આંખો ક્રોધથી સાલચોળ બની ગઈ, અને ભમરો સંકોચાઈ ગઈ. તે એકદમ ત્યાંથી નજીકના ઘર તરફ દોડ્યો. નવકુમાર આ તકનો લાભ લઈ ફરીથી પોતાનાં બંધન છોડવાને પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. પણ તેની મહેનત નકામી ગઈ. તે પોતાનાં બંધન સ્હેજ પણ છોડી શક્યો નહિ.

આ અરસામાં નજીકની રેતી ઉપર કોઇનાં કોમળ પગલાં સંભળાયાં. આ પગરવ કાપાલિકના તો નહોતો જ એ તો નવકુમાર સહેલાઈથી સમજી શક્યો. નવકુમારે તે બાજુએ નજર ફેરવી. તેણે જોયું કે નવિન આવનાર બીજું કોઈ નહિ પણ અગાઉ વર્ણવેલી રમણી છે ! તેના હાથમાં તરવાર હતી.

કપાલકુંડલા બોલી,—“ ચુપ ! બોલશો નહિ. તરવાર મારી પાસે છે. મેં તે અહીંથી છાનામાના ઉપાડી લીધેલી છે. ”

એમ બોલીને નવકુમારના જવાબની સ્હેજ પણ વાટ જોયા સિવાય કપાલકુંડલાએ નવકુમારનાં બંધનો કાપવા માંડ્યાં. તીક્ષ્ણ તરવારની ધાર આગળ બંધનનો શો હિસાબ ! તરત જ બંધન કપાઈ ગયાં, અને નવકુમાર છુટો થઈ ગયો. તે રમણી મંત્રોષ પામી અને બોલી,—“ નાસો ! બાગો ! મારી પાછળ આવો. રસ્તો બતાવી દઈ છું ! ”

એમ બોલીને કપાલકુંડલા પુષ્કળ ઝડપથી રસ્તો બતાવતી બતાવતી ચાલી. નવકુમાર પણ અપળતા વાપરીને કપાલકુંડલાની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યો.

આ બાજુએ કાપાલિકે પેલા ઘરમાં આવીને ચારે બાજુએ તરવારને માટે પુષ્કળ તપાસ કરવા માંડી. પણ તેનાં હાથમાં તરવાર ન આવી. તરવાર તેમ જ કપાલકુંડલા બેમાંથી એક પણ વસ્તુ ત્યાં

નહોતી. તેને કાંઈક શક પડ્યો, અને તે દોડતો દોડતો વધસ્થાન આગળ આશ્રયો. અહીં આવતાં તેણે જોયું કે નવકુમાર અલોપ થઈ મર્યો હતો ! તેને ઘણું જ આશ્ચર્ય થયું, અને સાથે સાથે તેના ક્રોધમાં પણ બમણો વધારો થયો. તરત જ પાસે કપાયલાં દોરડાં ઉપર તેની નજર પડી. કાપાલિક બધો ભેદ ઠળી ગયો. તે તરત જ નવકુમારની શોધમાં ‘જય જગદમ્ભે !’ કરીને નીકળ્યો. પણ રાત્રિના વખતે ચારે બાજુએ ગીચ ઝાડીથી વીંટાયેલા અધોર વનમાં નવકુમાર ક્યાં બાજુએ ગયો હશે તે જાણવાનું કામ ઘણું જ કઠણ હતું. ચારે બાજુએ ધોર અંધકાર છવાઈ ગયો હતો, અને તેથી તે કાંઈ પણ જોઈ શક્યો નહિ. આથી જે બાજુએથી અવાજ આવતો હતો તે બાજુએ આમતેમ દોડવાનો પ્રયત્ન તે કરવા લાગ્યો. પણ હવે તો દૂરથી અવાજ આવતો પણ અંધ પડી ગયો. આથી તે મુઝાયો અને હવે કેમ કરવું તેનો વિચાર કરવા લાગ્યો.

એટલામાં તેને કાંઈક વિચાર આવ્યો. તેઓ કદ બાજુએ ગયાં તે કાંઈક પણ જાણી શકાય એ હેતુથી તે નજીકમાં રેતીની એક જગરજસ્ત ઉંચી ટેકરી હતી તે ઉપર ચડ્યો. ટેકરી ઘણી જ ઉંચી અને સીધી હતી. પણ તેનું દુર્ભાગ્ય જ તેને તે બાજુએ લઈ જતું હતું તે તે ન સમજી શક્યો. આ ટેકરીની નીચે જ દરિયાનાં પાણી ધુધવતાં હતાં. પાણીના જોરથી એ ટેકરીની તળેનો ભાગતદન પલળી ગયેલો હતો, અને તેથી તે ચડ્યો હતો તે બાજુની ભેખડ તદ્દન જ પડપડુ સ્થિતિમાં આવી ગયેલી હતી તે વાત તે જાણતો નહોતો. કાપાલિકના મજબૂત શરિરનો ભાર સહન ન થઈ શકવાથી તે ભેખડ કાપાલિકને લઇને બચકર અવાજ કરતી નીચે દરિયામાં ટુટી પડી. કાપાલિક અતિશય ઉંચે ડેકાણેથી ભેખડની સાથે જ દરિયાના પાણીમાં પડ્યો, અને તરફડીયાં મારવા લાગ્યો.

આટલી ઉંચાઈએથી દરિયાનાં અગાધ જળમાં પડેલા કાપાલિકની શી દશા થઈ ? ત્યાંથી તે બચી શક્યો કે કેમ ? આ બધું આપણે આગળ ઉપર જોઈશું. આપણે એટલું તો જોઈ શક્યા કે જેને રામ રામે તેને કોઈ મારી ન શકે. નવકુમાર મોતના ડાચા-

માંથી પણ કપાલકુંડલાની મદદથી છુટા થઈને છટકી શક્યો હતો, અમારે નરપિશાચ અને દેવીલક્ષ્મી કાપાલિક પોતે જ દુર્ભાગ્યનો ભોગ થઈ પડીને સાગરના જળમાં તરફડીયાં મારતો હતો. ઇશ્વરની લીલા અગાધ છે. તેનો કાણુ પાર પામી શક્યું છે ?

પ્રકરણ ૯ મું

આશ્રય

“Open your hospitable door,”

x x x x

—“The Beggarman.”

ગયા પ્રકરણમાં કાપાલિકની કેવી દૃદ્ધશા થઈ તે આપણે જોયું. હવે તેને હાલને માટે તેનાં કર્મોનું ફળ ભોગવવા છોડી રહેને નવકુમાર અને કપાલકુંડલાની તરફ આપણે નજર ફેરવીશું. ઘોર અંધારી રાતે ઉંચે શ્વાસે આ હતા-ભાગી યુવક અને તેને રસ્તો બતાવનાર કિદારહૃદયા રમણી ઝડપથી ચાલતાં હતાં. જંગલનો આ રસ્તો નવકુમારને તદ્દન જ અજાણ્યો હતો. તે માત્ર કપાલકુંડલાની પાછળ પાછળ ચાલતો હતો. તે સિવાય તેને માટે બીજો કોઈપણ જ નહોતો. નવકુમાર છેલ્લા બનેલા બનાવ તરફ વિચાર કરવા લાગ્યો, અને વિધિની વિચિત્ર લીલાથી તે તાબુબ થવા લાગ્યો. બન્ને જણાં ધીમેધીમે હવે ચાલવા લાગ્યાં. ગાઢ અંધ-કારના આવરણને લીધે માર્ગમાં દાંપણિયુ દેખી શકાતું નહોતું. માત્ર કોઈ કોઈ તેજસ્વી તારાના નિર્જળ અને ઝાંખા પ્રકાશમાં રેતીની ઉંચી ટેકરીઓની ટોચ ઉચ્ચિત ઉચ્ચિત દૃષ્ટીગોચર થતી હતી. કોઈ કોઈ

સ્થળે આગીઆઓની પાંખોના ઝળકાટથી જાણે વૃક્ષ રંગબેરંગી જવા હોયથી મઠી લેવામાં આવ્યું હોય એવો દેખાવ જણાતો હતો.

કપાલકુંડલા પોતાની સાથેના પ્રવાસીને લઇને હવે વનના મધ્ય ભાગમાં આવી પહોંચી. આ વખતે લગભગ એ પહોર જેટલી રાત્રિ વીતી ગઈ હતી. ચારે બાજુએ છવાયલા ગાઢ અંધકારમાં સામે એક વિશાળ અને ઉચ્ચ દેવાલયનું શિખર ઝંખા રૂપમાં હવે જણાવા લાગ્યું. તે દેવાલયની નજીકમાં ઇંટોનું બનાવેલું એક નાનું સરખું ઘર પણ હતું. આ ઘર આગળ જઈને તેના બારણાંની સાંકળ બહારથી કપાલકુંડલાએ ખખડાવી. પુષ્કળ અવાજ થતાં અંદરથી અવાજ આવ્યો, - “કોણ છે? - કપાલકુંડલા ? ”

કપાલકુંડલા, - “હા; બારણાં ઉઘાડો. ”

થોડીક જ વારમાં બારણાં ખુલી ગયાં. જેણે બારણાં ઉઘાડ્યાં હતાં, તે નજીકના દેવાલયની દેવીનો પૂજારી હતો, અને આ મકાનમાં તે રહેતો હતો. તેની ઉંમર ૫૦ વર્ષથી વધારે નહિ હોય. કપાલકુંડલાએ તે પૂજારીના કાનમાં ધીમેથી કેટલાક શબ્દો કહ્યા, અને પોતાના સાથીદારની અવસ્થા સમજાવી દીધી. પૂજારી પોતાના હાથમાં અંધું ટેકવીને ત્યાં બેઠો અને પુષ્કળ વિચાર કરવા મંડ્યો. છેવટે તે બોલ્યો, “ આ તો ઘણી મુશ્કેલીનો મામલો છે. મોટા માણસો મનમાં ધારે તે સર્વ કરી શકે છે. પણ હશે; જે થશે તે ખરું; માતાજીની કૃપાથી તારૂં અમંગળ નહિ થાય. તારા સાથીદારને મારી પાસે લાવ. ”

કપાલકુંડલાએ નવકુમારને નજીક બોલાવ્યો. પૂજારી બોલ્યો, - “ આજે અહીં જ આરામ લો. કાલે સવારે મેદનીપુરના માર્ગ તરફ તમને પહોંચાડી આવવાની વ્યવસ્થા કરીશ. ”

વાત ઉપરથી વાત નીકળતાં પૂજારી જાણી ગયો કે નવકુમારે હજી બોજન નથી કર્યું. તેથી તેણે નવકુમારને કાંઈક જમવા આમ્રહ ક્યો. પણ છેલ્લા થોડા વખતના વિલક્ષણ બનાવોથી બિચારા નવકુમારની લુપ્ત ભાંગી ગઈ હતી, એટલે તેણે કાંઈ પણ ખાવાની ના પાડી, અને માત્ર વિશ્રાંતિને માટે સ્થાન આપવા પ્રાર્થના કરી. પૂજ-

સીએ પોતાના રસોડામાં નવકુમારને માટે સુવાની પથારી કરી આપી. નવકુમાર ત્યાં જઈને સુતો એટલે કપાલકુંડલા ફરીથી સમુદ્રકિનારા તરફ જવાની તૈયારી કરવા લાગી. પૂજારી તેના તરફ માયાથી અને પિતાતુલ્ય વાત્સલ્યભાવ દર્શાવી બોલ્યો “ ના જઈશ. જરા થોભી જ. મારી એક વિનંતિ છે. ”

કપાલકુંડલા, — “ શું ? ”

પૂજારી, — તું અત્યંત નિર્ભજ અને નિર્દોષ છે. તારું હૃદય દેવીના સમાન વિશાળ અને દયામય છે. હું તને જગદંબાની મારફત માનું છું. જગદંબા પોતાના ભકતોની માગણી નથી તુચ્છકારતાં. તું પણ તેમ તો નહિ કરે ને ? ”

કપાલકુંડલા, — “ નહિ કરું. ”

પૂજારી, — “ ત્યારે મારી ફક્ત એટલી જ વિનંતિ છે કે તું ત્યાં ન જઈશ. તને આજીજી કરીને કહું છું કે ત્યાં જવાનો વિચાર માંડી વાળ. હવે ત્યાં જવામાં ફાયદો નથી. ”

કપાલકુંડલા, — “ ત્યાં ન જવાનું કારણ ? ”

પૂજારી, — “ ત્યાં જવાથી તારી જીંદગી બચવી મુશ્કેલ છે. ”

કપાલકુંડલા, — “ તે તો હું જાણું છું. ”

પૂજારી, — “ ત્યારે ત્યાં શા માટે જાય છે ? ”

કપાલકુંડલા, — “ ત્યાં ન જઈ તો ક્યાં જઈ ? ”

પૂજારી, — “ આ મુસાફરની સાથે પરદેશમાં ચાલી જ. ”

કપાલકુંડલાએ જવાબ ન દીધો. તે ચુપ બેસી રહી. પૂજારી બોલ્યો, “ શા વિચાર કર્યો ? ”

કપાલકુંડલા, — “ પહેલાં મેં તમારા મ્હોંએ એવું સાંભળ્યું હતું કે એક જીવન કુમારિકા સ્ત્રી એક જીવન પુરુષ સાથે એકલી જાય એ અયોગ્ય છે. ત્યારે આજે તમે મને જવાને માટે કેમ કહો છો ? ”

પૂજારી, — “ તે વખતે તારા જીવનની શંકા નહોતી. અત્યારે પ્રસંગ જીરો છે. સમયની સત્તાને અનુસરીને ચાલવું એ જ ડાહ્યા માણસનાં લક્ષણ. ચાલો આપણે માતાજીની આજ્ઞા લઈ આવીએ. ”

એમ કહીને પૂજારી દીવો હાથમાં લઈને માતાજીના સીંહાસન આગળ ગયો. કપાલકુંડલા પશુ તેની સાથે સાથે ગઈ. સીંહાસન ઉપર આરસપહાણની મહાકાળી માતાની દિવ્ય અને ભવ્ય મૂર્તિ શોભી રહી હતી. બન્ને જણાંએ ભાવથી માતાજીને નમસ્કાર કર્યા. પૂજારીએ પૂજપાના પાત્રમાંથી એક આપું બીલીપત્ર લીધું અને તે માતાજીના ચરણાર્વિંદ ઉપર મૂક્યું. તે પછી તે એકી ટશે માતાજીના પગ તરફ જોવા લાગ્યો.

યોડીક વાર પછી તે પ્રસન્ન ચિત્તે બોલ્યો,—“ જો ! દેવીએ અર્ધ મહલ્યુ કર્યો છે. માતાજીના પગ ઉપરથી બિલ્વપત્ર પડી ગયું નથી. આપણે જે ઇચ્છા કરીને બિલ્લીનું પત્ર માતાજીના ચરણમાં ધર્યું હતું તે ઇચ્છાને મા કાળીકા અનુકૂળ છે, તેથી જ પત્ર પડી ગયું નથી. માટે તું ખુશીથી તારી સાથેના મુસાફર સાથે પ્રયાણ કર. હવે આપણે વ્યવહાર વાત પશુ જોવી જોઈએ. તારી સાથેનો યુવક જો તને અવિવાહિત સ્થિતિમાં પોતાને ઘેર લઈ જાય તો આવી રીતે એક સુંદર કુમારિકા સ્ત્રીને ઘેર લાવવા માટે તેનાં સગાંવહાલાંને શરમ આવશે. તેમ જ લોકો તારી પશુ નિંદા કરશે. જ્ઞેન ! દુનિયાના રંગદંગ જ એવા છે. ખાજોએ દાટા અને મોરીઓ ઉધાડી. ઉજળા કપડાંને ટાંધો પડનાં વાર નથી લાગતી. તેમ પારકાની વાતો કરવામાં આપણા લોકો ધણા જ કુશળ હોય છે. માટે આપણે હવે તેનો પણ વિચાર કરીએ. તારી સાથેનો મુસાફર બ્રાહ્મણનો છોકરો છે એ તો તેની કંઠમાં જનોઈ છે એ ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. જો તે તારી સાથે લગ્ન કરી દે તો તો બધી આપદા ટળી જાય, અને બધી મુંઝવણનો છોટો આવી જઈ તમે બન્ને જણાં નિર્ભય બની શકો. લગ્ન કર્યાં વિના મારાથી શી રીતે તને એમ કહેવાય કે તું તે પ્રવાસી સાથે અહીંથી ચાલી જ ? બોલ ! તું તો લગ્ન કરવાને રાજી છે ને ? ”

લગ્ન ! આહ ! કેવો મધુર શબ્દ ! જગત્પત્ની ઉત્પત્તિનો સર્વ આધાર, પ્રજુના દરબારમાં તેમ જ માનવ દરબારમાં તેની કેટલી બધી મહત્તા ! કેટલીક વેળા પુરુષને તો તેવા બે ત્રણ પ્રસંગો કે

કદાચ તેથી પણ વધારે આવતા હશે, પણ હિંદુ રમણીને માટે તો તેણીના જીવનમાં ફક્ત એક જ વખત આ અતુપમ પ્રસંગનો લ્હાવો લેવાનો હોય છે. સંસાર વ્યવહારમાં કુશળ બનેલી કામિનીઓ આ પ્રસંગની પૂર્ણ મહત્તા સમજી શકે પણ કપાલકુંડલા તો વનમાં ઉછરેલું અચ્છાન વનકુસુમ હતું. સંસાર વ્યવહારના રીતેરિવાજોથી તે તદ્દન જ અચ્છાન હતી. એટલું ખરું કે તેણીનું કુમળું અને નિર્મળ હૃદય કાંઈક અનેરા વેગથી તેના સાથીદાર પ્રવાસી બણી બેંચાતું હતું. પણ તે શાને માટે તેનાથી આ નિર્દોષ બાલિકા સર્વથા અચ્છાન હતી. તેની હૃદયરૂપી ભૂમિમાં પવિત્ર પ્રેમરૂપી અંકુરોનો વિકાસ થવા લાગ્યો હતો તે તે સમજી શકતી નહોતી. તે નિર્દોષતાથી બોલી,—“લગ્ન ! લગ્ન એ શી વસ્તુ છે ? મેં તમારા મ્હોંએથી જીવન સ્ત્રીપુરુષોનાં લગ્ન થાય છે એવું સાંભળ્યું હતું. પણ લગ્ન શા માટે કરવાં પડતાં હશે તે તો હું નથી જાણતી !! લગ્ન શી રીતે થાય, અને શા માટે કરવાનાં ? ”

પૂજારીએ સ્હેજ હસીને ટહું—“બહેન ! લગ્ન એ સ્ત્રીઓનો પરમપવિત્ર અને અત્યંત આવશ્યકીય પ્રસંગ છે, અને હિંદુ રમણીને ધણે ભાગે તેણીના જીવનમાં એક પ્રસંગે લગ્ન કરવાં પડે છેજ. દુનિયામાં એટલું કોઈ નથી. ઈશ્વરે સ્ત્રી અને પુરુષની રચના લગ્નને માટે જ કરી છે. વિષ્ણુભગવાનને લક્ષ્મીદેવી પત્ની છે, અને પાવનદેવીના પતિ સાક્ષાત્ ભગવાન સ્વયંભૂ છે. તારે માટે આ અત્યંત શુભ પ્રસંગ છે, અને તારે લાયકનો પતિ તને મળ્યો છે એ વળી એવડા અનંદની વાત છે. લગ્ન કરવાની રીત તારાં લગ્ન હું કરીશ ત્યારે તને આપો આપ જણાશે.”

પૂજારી સમજ્યો કે કપાલકુંડલા અધું સમજી ગઈ. કપાલકુંડલા મનમાં સમજી કે હું અધું સમજી ગઈ. પછી થોડીક વાર રહીને તે બોલી,—“તે ઠીક છે; પણ કપાલિકને આવી રીતે અચ્છાનક છોડી જવો મને ઠીક લાગતું નથી. તેણે આજ સુધી માફ પાલણુપોષણ કર્યું છે. ”

પૂજારી,—“તેણે શા માટે આટલાં દિવસ સુધી તાફ પાલ-

જુઓખણ કર્યું છે તે તું નથી જાણતી. જો હું તને સમજાવું. ”

પૂજારીએ કપાલકુંડલાને કાપાલિક કેટલો દુષ્ટ અને ઘૃષ્ટ હતો તથા તેને રાખવામાં તેનો અતરિક હેતુ શો હતો તે બધું મોંઘમમાં સમજાવ્યું. કપાલકુંડલા ભયથી કંપી ગઈ અને બોલી,—“ત્યારે તેના કરતાં ભલે લગ્ન થાય. હું લગ્ન કરવા રાજ છું. ”

બન્ને જણાં મંદિરની બહાર આગ્યાં. એક ઓરડીમાં કપાલકુંડલાને બેસાડીને પૂજારી નવકુમારની પથારી આગળ ગયો, અને તેને પૂછવા લાગ્યો,—“ કેમ મહાશય, સુષ્પ ગયા ? ”

નવકુમાર પથારીમાં પડ્યો હતો, પણ તેને ઉંઘ આવતી નહોતી. તેથી તે બોલ્યો,—“ જ નહિ. ”

પૂજારી,—“ મહાશય ! મને આપની ઓળખાણ આપવા કૃપા કરશો ? આપ બ્રાહ્મણ છો ? ”

નવકુમાર,—“ જ હા. ”

પૂજારી,—“ કયી શ્રેણીના ? ”

નવકુમાર,—“ ‘રાઠીય’ શ્રેણીના. ”

પૂજારી,—“ અમે પણ રાઠીય બ્રાહ્મણ છીએ. વંશમાં અમે કુલાચાર્ય છીએ, પણ હવે તો માજીના ચરણમાં ચિત્ત લગાડ્યું છે. આપનું નામ શું ? ”

નવકુમાર,—“ મારું નામ નવકુમાર સર્મા. ”

પૂજારી,—“ ક્યાંના રહેવાસી ? ”

નવકુમાર,—“ સમ આમના. ”

પૂજારી,—“ આપ કયી ધારીના છો ? ”

નવકુમાર,—“ વંદ્યધારી. ”

પૂજારી,—“ આપે લગ્ન કરેલાં છે ? ”

નવકુમાર,—“ માત્ર એક વેળા. ” x

x આપણા દેશમાં જેવી રીતે કન્યાઓની બારે તંગી છે તેવી રીતે બ્રાહ્મણમાં કુલિન અને સત્પાત્ર વરની બારે તંગી છે આથી આપણી બાજુમાં જેવી રીતે કન્યાવિકલ્પનો નિંદ અને કુત્સિત દિવાળ

નવકુમારે બાપી વાત ખુલ્લી કરીને કહી નહોતી, પણ આપણી વાર્તામાં નવકુમારની પ્રથમ પત્ની મુખ્ય ભાગ ભજવતી હોવાથી અને આપણને તેનું ખાસ કામ પડે એમ હોવાથી અત્રે આપણે નવકુમારની સાંસારિક સ્થિતિનો સ્કેચ ઉલ્લેખ કરીશું તો તે અસ્થાને તો નહિ જ ગણાય.

ખરી રીતે તો નવકુમારનું લગ્ન તે લગ્ન જ ન કહેવાય. રામ-ઝોવિંદ ઘોષણ નામના એક માણસની કન્યા પદ્માવતી સાથે નવકુમારનાં લગ્ન થયાં હતાં. લગ્ન પછી થોડાક દિવસો સુધી પદ્માવતી પોતાના પિતાના ઘરમાં જ રહી હતી. વચમાં વચમાં કોઇ કોઈ વેળા સાસરે પણ આવ જવ કર્યા કરતી હતી. આવી રીતે જ્યારે પદ્માવતીની વય તેર વર્ષની હતી તે અરસામાં તેના (પદ્માવતીના) પિતા પોતાના કુટુંબ સાથે શ્રી જગન્નાથજીની જાત્રાએ જવાને નીકળ્યા હતા. તે વખતે મુગલ સમ્રાટ અકબરે પોતાના બાહુબળ અને યુદ્ધ કૌશલ્યથી પઠાણ લોકોને બંગાળામાંથી હાંકી કાઢ્યા હતા, અને તેઓ ઓરિસા (ઓડીયા) માં રહેતા હતા. વાચકો યાદ રાખશે કે જમ-

પ્રચલિત છે તે મુજબ બંગાળામાં વરવિકચનો આપણને વિલક્ષણ લાગે. તેવો રિવાજ હયાતિમાં છે: આપણે ત્યાં તો કન્યાના એક વાર નાણાં ઓઠાવીને કન્યાને પરણાવી દેવામાં આવે છે અને વૃદ્ધ કે અરાકત આદમીનો પણ વિચાર કરમામાં આવતો નથી. બંગાળામાં વર સુંદર સ્વરૂપવાન અને કેળવાયેલી કન્યા પણ મેળવે છે, અને પુષ્કળ ધન (પૈસું !) પણ મેળવે છે. એટલું જ નહિ પણ બંગાળીઓ એકથી વધારે ઓઠો પરણી શકે છે, અને આવી રીતે પુષ્કળ ધન મેળવી શકે છે. નવકુમાર ઉચ્ચ અને કુલિન કુટુંબનો હતો, અને તેથી તે વધારે ઓઠો પરણી શકે એમ હતું. આથી જ તેણે “ એક જ વાર લગ્ન કર્યા છે ” એમ પૂછારીને કહ્યું હતું જેવી રીતે આપણે ત્યાં કન્યાવિકચનો દુષ્ટ રિવાજ સમાજ તરફથી નિંદાય છે તેવી જ રીતે ત્યાં વરવિકચનો રિવાજ નિંદાય છે, પણ અધાપિ પર્યંત આ દુષ્ટ રિવાજ ત્યાં પ્રચલિત છે. વાચકોને થોડાક વખત ઉપર કપડાં સજાવીને બાળી મરેલી બંગલકન્યા સ્નેહલતાનો તાલો ઢાખલો યાદ હશે જ.

ન્યાયપુરી ઝોડીયા પ્રાંતમાં જ આવેલી છે. જે વખતની આપણે વાત કરીએ છીએ તે વખતે પઠાણ લોકોને ઝોરિસામાંથી હાંકી કાઢવાને માટે મોગલો તનતોડ પ્રયત્નો કરતા હતા, અને મોગલો અને પઠાણ સૈન્યો વચ્ચે તે વેળાએ પુષ્કળ લડાઈઓ ચાલતી હતી. જ્યારે રામગોવિંદ શેષલ પોતાના કુટુંબ સાથે ઝોરિસાથી પાછો પોતાના દેશમાં આવવાને નીકળ્યો હતો તે વખતે મોગલ અને પઠાણ સૈન્યો વચ્ચે લડાઈ ચાલતી હતી. આ ઝંઘડામાં રામગોવિંદ પઠાણોના હાથમાં કેદ જઈ પડ્યો. આપણે વાત કરીએ છીએ તે વખતે ધર્મનું એક પ્રકારનું અંધ ઝનૂન લોકોમાં વ્યાપી રહેલું હતું, અને પઠાણ લોકો ધર્મની બાબત આવે એટલે સારાસારનો વિચાર કરવાની શક્તિ ધરાવતા નહોતા. તેઓ આવી રીતે કેદ પકડાતા મુસલમાની પાસેથી ધન મેળવવા તથા તેમને મુસલમાન બનાવવા પોતાનું તમામ બળ અજમાવતા. રામગોવિંદ બાપુ પાસેથી પણ ધન મેળવવાને તેમણે પ્રયત્ન કર્યો. પણ રામગોવિંદ ક્રોધી અને ઉચ્ચ સ્વભાવનો હતો. પત્થર તળે હાથ આવે ત્યારે તેને કળે કળે કાઠી લેવાની કળા તેને નહોતી આવડતી. તે યદ્વા તદ્વા બોલવા લાગ્યો. આથી પઠાણો ઉસ્કેરાયા અને તેને કુટુંબ પરિવાર સાથે કેદ પકડી લીધા. આ પઠાણોનાં પંજમાંથી છુટવાની જ્યારે સર્વ આશાઓ બ્રષ્ટ થઈ ત્યારે અંતે મુસલમાની ધર્મ અંગીકાર કરીને રામગોવિંદ ત્યાંથી છુટો થયો !

આવી રીતે ધર્માંધ પઠાણોના પંજમાંથી સહીસલામત સહકુટુંબ રામગોવિંદ ઘેર આવ્યો, પણ મ્હેજ ધર્મ અંગીકાર કરવાને લીધે તેનો સમાજ અને માતૃમાંથી બહિષ્કાર કરવામાં આવ્યો. આ વેળાએ નવકુમારના પિતા હયાત હતા. મુસલમાન અને કા દિંદુની કન્યા પોતાની પુત્રવધૂ તરિકે રહે તો પોતાના કુળને લાંઘન સાગે એમ સમજી તેણે પણ પુત્રવધૂ (પદ્માવતી) નો પરિત્યાગ કર્યો. આવી રીતે ફરીથી નવકુમાર અને પદ્માવતી મળી શક્યાં નહિ. સગાં, સહોદર, માતૃ, સમાજ એ સર્વથી વિમુગ્ધ બનીને ત્યાંને ત્યાં જ રહેવું એ રામગોવિંદને બાકી વસમું લાગ્યું. તેની તેમ જ હવે પોતે

મુસલમાન બનેલો હોવાથી મહેનચાહ અકબરના રાજ્યમાં કાંઈ સારી જગ્યા મળશે એમ ધારી રામગોવિંદ પોતાના કુટુંબ પરિવાર સાથે ત્યાંથી નીકળીને મોગલ રાજ્યધાની દીલ્હીમાં આવીને રહ્યો, અને ત્યાં તેણે પોતાનું નશિબ અજમાવવા માંડ્યું.

પ્રકરણ ૧૦ મું

કપાલકુડાનાં લગ્ન

“ કણ્વ । અલંકરિતેન; સ્થિરામવ, રૂતઃ પન્થાનમાલે કથ । ”

રા. ન્તલા ।

પિતા રક્ષતિ કૌમારે મર્તા રક્ષતિ યૌવને ।

પુત્રો રક્ષતિ વૃદ્ધત્વે ન સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યમર્હતિ ॥

વ્યવહાર કુશળ મનુષ્યને દેશમાં કે પરદેશમાં કશી મુશ્કેલી નડતી નથી. જેનાં હાડકાં હરામ હોય, ખાઈપીને પથારીમાં પડી રહેવાની જેની દાનત હોય તેનાથી જ લક્ષ્મી

ધણી વેળા દૂર ભાગે છે. પણ જેને તન તોડીને કામ કરવાની જ ઇચ્છા છે, તેને માટે તો દેશ કે પરદેશ એ સર્વ સમાન છે. તેની મહેનતના બદલા તરિકે લક્ષ્મી દેવીની પ્રસન્નતા મોડીબ્હેલી તેના ઉપર અવશ્ય થાય છે જ. રામગોવિંદ ધોપલ આવા જ પ્રકારનો એક માણસ હતો. પોતાની કાર્યદક્ષતા, વ્યવહાર કુશળતા, અને ઉદ્યોગશીલ સ્વભાવથી તે દીલ્હીમાં સાઈ ધન મેળવી શક્યો, તથા ત્યાં અમન-અમનમાં પોતાના દિવસો વિતાડવા લાગ્યો. ત્યાં તેણે પોતાનું નામ બક્ષી નાખ્યું હતું. આથી હવેથી રમગોવિન્દનાં સગાં બહાલાંઓને

મનથી તેનું અસ્તિત્વ નષ્ટ થયેલું હતું. રામમોવિંદનું શું થયું, તેમજ તેના કુટુંબ પરિવારની શી સ્થિતિ છે તે કોઈ જાણી શક્યું નહોતું. આજ કારણને અંગે નવકુમાર પણ પોતાના સસરા તેમ જ પોતાની પત્નીની સ્થિતિ સંબંધી તદ્દન જ અજ્ઞાન હતો, અને તેમની સ્થિતિ જાણવાનાં સર્વ સાધનો પણ નાશ પામ્યાં હતાં. તે દિવસથી માંડીને આપણે જે પ્રસંગને ઉલ્લેખ કરીએ છિએ તેટલા સમય સુધીમાં નવકુમાર પોતાની પ્રથમની પત્ની સંબંધી કંઈ પણ હકીકત મેળવી શક્યો નહોતો. તેને પોતાની પત્ની બહુ વ્હાલી હતી. વહુ તો વાધને પણ વ્હાલી હોય છે. તો પદ્માવતી જેવી સુસ્વરૂપવતી અને મનોહર સૌંદર્યવતી બાલિકા નવકુમારને ન ગમે એ અને જ કેમ ? પણ હવે તે પત્ની પોતાને મળી શકે એમ નહોતું. આથી નવકુમારે આજ સુધી ફરીથી લગ્ન કર્યાં નહોતાં. આટલાજ માટે અમે અગાઉ જણાવ્યું છે કે નવકુમારનાં પહેલી વારનાં લગ્ન પણ નામનાં જ હતાં. વાયકોએ યાદ રાખવું કે આ પદ્માવતી સાથે આપણને ધણું કામ હજી પડવાનું છે. આપણી વાર્તામાં કપાલકુંડલા જેટલો જ ભાગ પદ્માવતી ભજવે છે. એટલે વાયકો તેને વિસરી ન જાય એવી અમારે ચેતવણી આપવાની જરૂર છે. પદ્માવતીનું દીલ્હીમાં શું થયું ? નવકુમાર પોતાની પત્નીને ફરીથી મેળવી શક્યો કે કેમ ? એ સર્વ પ્રશ્નોનો ખુલાસો જણાવી દેવા અમે આતુર છિએ. પણ આપણી વાર્તાનું વળું આડે રસ્તે ન રહી જાય માટે હાલ આપણે આ પાત્રને બાળુ ઉપર રાખી નવકુમાર અને કપાલકુંડલાનું માતાજીના મંદિરમાં શું થયું તે તરફ દૃષ્ટિપાત કરીએ. અસ્તુ.

નવકુમારે આ બધી સ્થિતિ પૂજારીને કહી નહોતી. પૂજારી આ બધું ન જાણી શકે એ તો કહેવું પડે એમ છે જ નહિ. તે બોલ્યો, - “આપના જેવા કુસિન જીવનને એક કરતાં વધારે લગ્ન કરવામાં શું હરકત છે ? આપને અત્યારે મારે આવા જ પ્રકારની એક મામના કરવાની છે, અને મને ખાત્રિ છે કે હું તેમાં નિષ્ફળ નહિ જ નિવડું. આપને જે બાલિકાએ પ્રાણ સંકટમાંથી ઉઘાર્યા છે તે બાલિકાએ આપનો પ્રાણ બચાવવા જતાં પોતે પોતાના જીવનને જોખમમાં લાવી

મૂલ્યું છે. જે કાપાલિકને ત્યાં આજ સુધી તે રહેતી હતી તે મહા બચાવ અને દુષ્ટ માણસ છે, અને કપાલકુંડલા ત્યાં પાછી નવ્ય તેમાં તેહું જરા પણ શ્રેય નથી એ આપ સહેલાઈથી સમજી શકશો. આ બાલિકાને હવે ઉગારવી એ આપના હાથમાં છે. ”

નવકુમાર, — “ મારાથી કોઈ પણ ઉપાયે જે આ ઉદારહૃદય બાલિકાનું રક્ષણ થઈ શકતું હોય તો તેમ કરવાને હું તૈયાર છું. તેમ કરવું એ માફ કર્તવ્ય છે. કારણ કે એ દામિનીએ મારે માટે પોતાના જીવનને મંકટમાં આણ્યું છે, ત્યારે તેના જ રક્ષણને માટે હું એક પુરૂષ થઈને ઉપાય ન કરું તો હું પુરૂષ નહિ પણ કાપુરૂષ ગણાઉં. પણ આપ સ્પષ્ટ ઉત્તર આપ કરશો તો વિશેષ શ્રેયસ્કર થઈ પડશે. આપ વિદ્વાન છો, અને તેથી સહેલાઈથી સમજી શકશો કે,

આહારે વ્યવહારે ચ સ્પષ્ટવક્તા સુસ્વી ભવેત ।

માટે સ્હેજ પણ આશંકા સિવાય આપની માગણીને સ્પષ્ટતાથી વ્યક્ત કરો. ”

પૂજારી સંતોષ પામીને બોલ્યો, “ તમારું બોલવું કુલિન અને સત્પાત્રને જાગ્રે એવું છે. અને પરમ સંતોષ ઉપજ્યો છે. મેં કપાલકુંડલાની રક્ષા કરવાનો એક ઉપાય શોધી કાઢ્યો છે, અને આપ કહો તો તે હમણાં જ કહી સંભળાવું. ”

નવકુમાર, — “ ખુશીથી તેમ કરો. ”

પૂજારી, — “ કપાલકુંડલા આપની સાથે અહીંથી પલાયન કરી નવ્ય તોજ તેનું જીવન ખતી થકે એમ છે. અહીં રહેવાથી કાપાલિક એક બે દિવસમાં બાવીને તેને શોધી કાઢશે, કારણ કે બધી વાર કાપાલિક આ દેહરામાં આવે છે. તેને એમ સંશય નથી કે કપાલકુંડલા નાસીને અહીં આવી હશે. પણ તે અહીં આવે તો બધું એતી જશે. માટે કપાલકુંડલાની પ્રાણ રક્ષાનો મુખ્ય આધાર આપની સાથેના પલાયન ઉપર અવલંબીને રહેલો છે. પણ તમારી સાથે નાચી જવાનું કાર્ય પણ કપાલકુંડલાને માટે દુર્ધટ છે. ”

નવકુમાર, — “ દુર્ધટ શા માટે ? ”

પૂજારી,—“ તેનું કારણ આપ સહેલાઈથી સમજી શકશો. કપાલ-કુંડલા કુંવારી કન્યા છે. ક્યા કુળમાં તેનો જન્મ થયો છે, તે સચ્ચ-રિત્ર છે કે કેમ એ સર્વ તો આપ જાણતા જ નથી. તો પછી આપ એને આપની સાથે લઈ જશો કે કેમ એ શંકાસ્પદ વિષય છે. તેને લઈ જઈને પણ શું આપ આપના મકાનમાં આશ્રય આપી શકશો ? જો આપ સ્થાન ન આપો તો આ દુનિયાની વિકટ મોહ-જાળથી સર્વથા અનભિય કુમારી બાળા ક્યાં જાય ? કોનો આશ્રય લે ? શું કરે ? તેના ચારિત્ર્યનું સંરક્ષણ ક્યા પ્રકારે થઈ શકે ? લોકો તેને માટે શું બોલે ? આ સર્વ બાબતોનો વિચાર કરતાં મને એમ જ લાગે છે કે આપની સાથે આવી સ્થિતિમાં તેનું આવવાનું કાર્ય દુર્ઘટ જ છે. ”

નવકુમાર થોડીક વાર વિચાર કરીને બોલ્યો:—“ દુધમાં કા-ળાશ કદિ અનુભવાતી નથી. હંસ કદિ વિષ્ટા નજીક જતો નથી. તેમ જ કપાલકુંડલાના નિર્દોષ અને નિર્મળ જીવન માટે જો કોઈ રહેજ પણ આશંકા લાવે તો તેની ગણત્રિ મૂર્ખમંડળીમાં જ થાય. એટલે તે કોઈપણ પ્રકારના દુષણ વિનાની સ્ત્રી છે તે તો મારી પૂર્ણ ખાત્રી છે. તે મારી સાથે આવે તો મને કોઈ પણ પ્રકારની હરકત નથી. મારે ખાતર જેણે પોતાની જાંઘી જોખમમાં નાખી તેને માટે હું માથું આપું તો તે પણ થોડું છે. એટલે તે મારે ત્યાં આવશે તો મને કોઈ પણ પ્રકારનો વાંધો નથી. મારા કુટુંબમાં તે અમનચ-મનથી રહી શકશે. ”

પૂજારી,—“ નવકુમાર ! તમે બોળા છો. સંસારી મનુષ્યો હૃદયની વિષમતા અને કુટિલતાનો તમે અનુભવ ધરાવતા નથી. જ્યારે તમારાં કુટુંબીઓ તમને પૂછશે કે આ યુવાન સ્ત્રી કોણ છે, તેને તમે કેમ લાગ્યા છો, અને તે ક્યાં સુધી રહેશે ત્યારે તમે શું જવાબ આપશો ? કદાચ ધારો કે તમારા ઘરનાં માણસો તમારી વાત માનશે. પણ બીજા લોકોની નિંદા તમે કેમ સહન કરી શકશો ? જેનો ધંધો જ પારકા લોકોનાં છિદ્રો શોધી કાઢવાનો છે તે દુષ્ટોની જીમમાંથી ઝરતા ઝરતા માટે તમે શો ઉપાય કરશો ?

સ્વલ્લ: સર્પપ માત્રાણિ પરછિદ્રાણિ પદ્યતિ ।

આત્મનો ચિલ્લમા તાણે પદ્યક્રમિ ન પદ્યતિ ॥

તેમ ચેતાના પમ તળે લંકા બળતી હોય અને સામને ત્યાં તાપણું યુગ્મવવા જવા નીકળતા દુષ્ટ લોકોના વાગ્યાણથી બચવને તમે શી યોજના કરશો ? તેવી જ રીતે બીજી બાબતનો પણ વિચાર કરવો જોઈએ. આપ યુવાન છો, સજ્જન છો, અને કુલિન છો, તે માટે તો મને શંકા છે જ નહિ પણ ખારી પુત્રી સમાન આ યુવાન કુમારી કન્યાને આપની સાથે હું શી રીતે મોકલી શકું ? ”

નવકુમાર,-“ આપ શું ત્યારે બીજો કાંઈ રસ્તો ખતાવી શકતા નથી ? તમે જેમ કહો તેમ કરવાને હું અંતઃકરણપૂર્વક કબુલ છું તેની ફરીથી ખાત્રિ આપવાની કાંઈ જરૂર છે ? ”

પૂઝારી,-“ આપના ઉદાર હૃદયને માટે મને પૂર્ણ વિશ્વાસ છે. કપાલકુંડલાને તમારી સાથે લઈ જવાનો ફક્ત એક જ ઉપાય છે, તે હું તમને કહું છું તે સાંભળો. કપાલકુંડલા આજણની કન્યા છે. તેના જ્ઞાતાન્તની મને ખબર છે. તે જ્યારે તદ્દન બાલ વયની હતી હતી ત્યારે પરદેશથી વેપાર કરવાને બહાને હિંદનું સત્યાનાશ વાળવાને અહીં આવેલા યુરોપી ખ્રીસ્તી ચાંચીઆઓએ આ નાની બાલિકાનું હરણ કર્યું હતું. પણ રસ્તામાં તેમનું વહાણ ભાંગી જવાથી તે પોતાની હૃદયના પિશાચોએ ચાર પાંચ વર્ષની ઉંમરની આ નાનકડી નાંબુક બાલિકાને ધણરને આશરે દરિયા કિનારા ઉપર છોડી દીધી હતી. સ્ત્રીઓને સન્માન આપી સંખ્યતા દર્શાવનાર દેશના આ નરપિશાચો આવી રીતે આ નિરાધાર બાળાનો ત્યાગ કરીને ત્યાંથી ચાલ્યા ગયા. આ સર્વ હકીકત સંપૂર્ણ રીતે બીજો કોઈ અવસરે આપના જાણવામાં આવશે. ત્યાર પછી શું બન્યું તે હું તમને કુંકાળમાં કહું છું. આવી રીતે દરિયા કિનારા ઉપર તજ દેવામાં આવેલી આ છોકરીને કાંપાલિકે જોઈ, અને પોતાની યોગસિદ્ધિની સાધનાને અર્થે તેણે કપાલકુંડલાને ઉછેરીને મોટી કરી. તે હવે પોતાનાં

કાર્યમાં સફળતા મેળવવાની અણી ઉપર આવેલો હતો. પણ ઇશ્વરની ગતિ મહન છે. કપાલકુંડલાના કર્મમાં કાંઈક સાફ જ લખ્યું હશે. તેથી આપનો તેણે પ્રાણ બચાવ્યો. હવે તેને આપની સાથે લઈ જવાનો રસ્તો એ છે કે આપ તેની સાથે લગ્ન કરો. લગ્ન કરવાથી કોઈ કાંઈ પણ કહી શકશે નહિ અને તમારે ગભરાવવાનું સ્કેજ પણ કારણ રહેશે નહિ. હું શાસ્ત્રોક્ત વિધિથી તમારા બન્નેનાં લગ્ન કરાવી આપીશ. તમારે અત્યારે જવાબ આપવાની જરૂર નથી. લગ્ન કરવું એ રમતની વાત નથી. કન્યા અગર વર કાંઈ કુંભારના ઘરનું હાંડણું નથી કે મરજી પડે જમીને બદલી લવાય. જીવનનો આ એક અતિ અગત્યનો પ્રશ્ન છે. તમે ઉતાવળ કરશો નહિ. આજની રાત પૂર્ણપણે વિચાર કરો અને પછી કાલે સવારે મને જવાબ દેજો. કોઈપણ રીતે મુંઝાશો નહિ. આપને એકલા જવાની ઇચ્છા હશે તો પણ હરકત નથી. કાલે આપને અહીંથી મેદનીપુરના માર્ગ તરફ પહોંચાડી આવવામાં આવશે. ”

આટલું બોલી નવકુમારના જવાબની રાહ જોયા સિવાય પૂજારી ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

સવારના પહોરમાં પૂજારી નવકુમારની પાસે આવ્યો. તેને નવકુમારે પૂછ્યું, — “ બોલો; આપે શો વિચાર કાઢ્યો ? ”

નવકુમાર, — “ આજથી કપાલકુંડલા મારી ધર્મપત્નિ છે. હું તેની સાથે લગ્ન કરવા રાજી છું. આ લગ્નને અંગે મારે જે જે કાંઈ સહન કરવાં પડે તે કરવાને હું તૈયાર છું. મારાં કુટુંબીઓ ગુસ્સે ગમે તો મને તેની ચિંતા નથી. હું માફ કર તજવાને પણ તૈયાર છું. પણ કન્યાદાન કોણ દેશે ? ”

પૂજારી હર્ષ પામીને બોલ્યો, — “ બાપુજી ! તે વિષયમાં ચિંતા કરવાનું કાંઈ પણ કારણ નથી. હું કન્યાદાન દઈશ. ”

એમ કહીને પૂજારી પોતાને જોઈતી સામગ્રીનો સંગ્રહ કરવાના કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થયો. એક બોલીમાં એક ધણું જીનું તાલપત્ર હતું. તેમાં તિથિ નક્ષત્ર વિગેરે લખેલું હતું. તે સર્વને સારી રીતે જોઈને

કેટલીક ગણત્રિ કર્યા બાદ બોલ્યો,--“ આજે જો કે લગ્નને અનુકૂળ આવે એવી તિથિ નથી, તો પણ લગ્ન કરવાથી કાંઈ વિધન નડે એમ પણ નથી. ગોરજ સમયે કન્યાદાનનું મુકુર્ત રાખીશું. ” એમ નક્કી કરીને તે નવકુમારની પાસે ગયો અને બોલ્યો,--“ તમે આજે ઉપવાસ કરજો. બીજી વિધિ ઘેર જઈને કરી લેજો. આજ એક દિવસને માટે જ હું તમને બન્નેને છુપાવી શકું એમ છું. વધારે સમય અહીં રહેવું જોખમભરેલું છે. આજે કદાચ કાપાલિક અહીં આવી પહોંચશે તોપણ હું તમને એક ગુપ્ત સ્થાનમાં મંતાડી શકીશ. પણ આ સ્થાનમાં વધારે દિવસ તમને રાખી શકાય એમ નથી. વળી સારા કાર્યમાં સો વિઘ્ન ઉપસ્થિત થાય એવો આ વિશ્વનો નિયમ છે. માટે તમે ઉપવાસ કરી કુલદેવતાનું પૂજન કરી લેજો. લગ્ન થયા બાદ આજની રાત અહીં રહેજો, અને આવતી કાલે પ્રાતઃકાળમાં તમે પતિપત્ની ધર તરફ જજો. હું તમને રસ્તો બતાવી દઈશ. ”

નવકુમારે આ કામમાં ડોકું હલાવીને પોતાની સમ્મતિ દર્શાવી.

સાયંકાળે ગોરજ સમયે કપાલકુંડલાનાં અને નવકુમારનાં યથાવિધિ લગ્ન કરવામાં આવ્યાં. પૂજારીએ શાસ્ત્રોક્ત વિધિ અનુસાર લગ્ન કરી કન્યાદાન દીધું. વનમાં વિચરનારી સંસાર વ્યવહારના કુડ-કપટથી તદ્દન અગ્નાત કપાલકુંડલાનું લગ્ન નવકુમાર સાથે થઈ ગયું.

બીજે દિવસે ત્રણે જણાં પ્રવાસની તૈયારી કરવા લાગ્યાં. બહાર નીકળતી વેળાએ કપાલકુંડલા માતાજીની મૂર્તિ સમક્ષ ગઈ. ભક્તિ-ભાવપૂર્વક માતાજીને તેણે પ્રણામ કર્યાં. પાંચેના પુષ્પપાત્રમાંથી એક અક્ષય બિલ્વપત્ર લઈને તેણીએ માતાજીના ચણીવિંદમાં તે અર્પણ કર્યું. તે હાથ જોડીને ઉભી રહી અને બિલ્વપત્ર તરફ જોવા લાગી. અક્ષ-સોસ ! બિલ્વપત્ર પડી ગયું !

કપાલકુંડલા કંપી ઉડી. ભાવિ અમંગળ આશંકાઓથી તે અકળાઈ; અમુઝાઈ. તેણીએ બધી વાત પૂજારીને કરી. પૂજારી પણ હિંદાસ બની ગયો. પણ હિંમત રાખીને બોલ્યો,--“ પુત્રી ! વિધાતાના ભેષ ફેરવવાને કાંઈ સમર્થ નથી.

ઘણે વાજધિકારને માફલેષુ કંદાવન ।

એવો શ્રીકૃષ્ણભગવાને શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતામાં અર્જુનને ઉપદેશ કરેલો છે. આપણને કર્મ કરવાનો અધિકાર છે. તેના ફળની ઈચ્છા રાખવાનો અધિકાર નથી. આપણે આપણું કર્તવ્ય બજાવ્યું છે. તેનું સાફ નરસું ફળ ઈશ્વરે તારા કર્મમાં જે નિર્માણ કરી મેલેલું હશે તેમાં રહેજે પણ ફેરફાર થઈ શકવો એ મનુષ્ય પ્રયત્નની મર્યાદા બહાર છે. ત્યારે જે આપણા હાથમાં નથી તેને માટે શોક કરવો શા કામનો ? માટે બેટા ! સુખેથી સીધાવ ! રાગના કુમાર જેવા ક્રાંતિવાન અને સુશીલ પતિના સહવાસમાં તેની પ્રિયપાત્ર બની સુખેથી તારા દિવસ નિર્ગમન કર. માતાજી તમે બન્નેનું મંગળ કરશે. ”

કપાલકુંડલાએ કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. ત્રણે જણાં ચુપચાપ ચાલ્યાં. ઘણે દૂર જતાં બપોરનો સમય થયો. દૂર મેદનીપુરનો રસ્તો પૂજરીએ કપાલકુંડલાને અને નવકુમારને બતાવી દીધો. બન્ને જણે તે રસ્તે ચાલવા લાગ્યાં. પૂજરી પાછો વળવા લાગ્યો. સ્નેહાળ કપાલ કુંડલા રડી પડી. પૂજરીની આંખમાં પણ આંસુ ભરાઈ આવ્યાં. પરંતુ કદાચ મન કરી આંખમાંનાં આંસુ લુછી નાખીને તે બોલ્યો, — “ પુત્રી ! ઈશ્વરની કૃપાથી મારી પાસે થોડુંક જરૂરેરાત છે. આવા નિર્જન વનમાં મારે તે કશા ખપનું નથી. તેથી તેમાંથી થોડુંક મેં તારા લુગડાના છેડે બાંધેલું છે. તે તમને રસ્તામાં મુસાફરીમાં ખર્ચવાને કામ લાગશે. રસ્તામાંથી પાલખી કરી લેજો, અને સુખેથી જજો. બેટા ! મને કાઈ કાઈ વેળા સંભારજે ! તારા વિયોગને લીધે આજે મને આખું વન સુનું સુનું લાગશે, અને માતાજીના પૂજનમાં પણ માફ થિત થોડશે નહિ. પણ જેનો ઉપાય નહિ તેનો શોક કરવો વૃથા છે. માટે સુખેથી સીધાવ. પરમાત્મા તારું સૌભાગ્ય અખંડ રાખે અને તમે ઉભય આનંદમાં તમારો કાળ નિર્ગમન કરો. ”

એમ કહીને પૂજરી આંસુ ભરેલી આંખોએ ત્યાંથી પાછો વળ્યો. કપાલકુંડલા રડતી રડતી નવકુમારની સાથે આગળ ચાલી.

પ્રકરણ ૧૧ મું

—૩૫૬—

સંકટમાં સપડાયેલી મુંદરી

“—There—now lean on me:
place your foot here—”

Manfred

નવકુમારે મેદનીપુર આવીને ત્યાંથી કપાલકુંડલાને માટે એક પાલખી ભાડે કરી લીધી, અને કપાલકુંડલાના રક્ષણ માટે એક દાસી તથા પાલખી લઈ જનારાં બોઈ લોકો પણ નક્કી કરી દીધા. કપાલકુંડલાને મોકલ્યા પછી તે પગપાળો જવા લાગ્યો. પહેલા દિવસના પુષ્કળ પરિશ્રમને લીધે ખીન્ને દિવસે નવકુમારને પુષ્કળ થાક લાગ્યો હતો. આથી તે પાલખીની સાથે જલદીથી ચાલી શકતો નહોતો. પરિણામે અપોરના વખતે બોઈ લોકો પાલખી લઈને આગળ ચાલ્યા ગયા અને તે પાછળ પડી ગયો. તે ધીમે ધીમે ચાલવા લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં સાંજ પડી. સાથે ઠંડા પવનના મુસવાટા પણ વાગવા માંડ્યાં અને અતિશય ઠંડીથી નવકુમારનાં હાડકાં કડકડ કડકડ અવાજ કરવા લાગ્યાં. ધીમેધીમે રાત્રિ પણ પડવા આવી અને જંગલમાં ચારે બાજુએ ગાઢ અંધકાર છવાઈ ગયો. અધુરામાં પુરું આકાશમાં વાદળાં ચડી આવ્યાં અને થોડોક થોડોક વરસાદ પણ વરસતો શરૂ થઈ ગયો. શિયાળાનો દિવસ, કકડતી ઠંડી, અને આનાશમાં માવડું આ ત્રણ એકત્ર થવાથી જંગલના રસ્તામાં નવકુમારની સ્થિતિ વિલક્ષણ થઈ ગઈ. ઠંડી તથા વરસાદને લીધે રાત્રિનો ગાઢ અંધકાર વધારે ભીષણ બન્યો અને રસ્તો બહુ વિકરાળ દેખાવા લાગ્યો. નવકુમાર જલદીથી ચાલીને નજી-

કના ગામ આગળ જઈને કપાલકુંડલાને મળવાને માટે આતુર બન્યો. તે જલદીથી ચાલ્યો. પણ ગામ દૂર અને દૂર જણાતું હતું, અને બિચારો ચાલી ચાલીને થાકી ગયો પણ ગામ નજીક જણાયું નહિ.

એમ કરતાં કરતાં રાત્રિ વધારે અને વધારે વીતવા લાગી. નવ-કુમાર થાક્યો પાક્યો અગળ વધવા લાગ્યો. એટલામાં અચાનક ગાઠ અંધકારમાં તેના પગને કોઈ કંઠણ વસ્તુનો સ્પર્શ થયો. પગ ઉઠારીને આગળ પગ મૂકતાં ફરીથી પણ કોઈ કંઠણ ચીજ સાથે તેનો પગ અથડાયો અને આ વેળા તે કડકડ શબ્દ સાથે તે ચીજ ભાંગી ગઈ. નવકુમારે તે ચીજને હાથમાં લેતાં જણાયું કે તે તુટેલા કાચના કકડા હતા.

અચાનક એક વીજળીનો ચમકારો થયો. આ અરસામાં નવ-કુમારને જણાયું કે નજીકમાં એક તુંડી ગયેલી પાલખી તથા દૂર ખીજે કાંઈ મોટો પદાર્થ પડેલો છે. નવકુમાર ગભરાયો અને કપાલકુંડલા ઉપર કાંઈ વિપત્તિ આવી પડી હોય એમ તેને લાગવા માંડ્યું. તે અંધારામાં પાલખીની આગળાણુ શરીને જોવા લાગ્યો. એટલામાં એક ખીજ ચીજ સાથે તેના પગનો સ્પર્શ થયો. આ વખતે તે વસ્તુ કામળ મનુષ્ય હોય એમ જણાયું. નવકુમાર ત્યાં બેસી ગયો. તેણે જોયું કે તે શરીર તદ્દન ઠંડુ પડી ગયું છે. હાથ તપાસીને તેણે નાડી તિલા માંડી. તેના હાથને કંકણને સ્પર્શ થયો. આ અચેત દેહ કોઈ નાણુક અને યુવાન સ્ત્રીની છે એમ તેની ખાત્રી થઈ ગઈ. નાડી તપસી જોતાં તે ચાલે છે કે નહિ તેની તેને ખરોખર સમજણ પડી નહિ. આથી કાચાર થઈને તેણે તે સ્ત્રીના વક્તવ્ય ઉપર હાથ મૂક્યો, અને હૃદય ધમકે છે કે કેમ તે તપાસવા લાગ્યો. ત્યાં તપાસ કરતાં જણાવ્યું કે હૃદય આજા આજા ધમકારા લેતું હતું. આથી તેને તે સ્ત્રીના જીવનની ખાત્રી થઈ ગઈ. તેણે આસ્તેથી તે સ્ત્રીના બદનના બંધ છોડી નાખ્યા અને તે સુકત રીતે શ્વાસ લઈ શકે એવી ઝાઝવણ કરી. તેના શ્રમ સફળ થયો અને થોડીક વારમાં તે સ્ત્રી નખાઈ ગયેલા પણ મંજુલ કામળ સ્વરથી બોલી,—"હું ક્યાં છું ?"

નવકુમાર,—“ જાઈ, ગમરાશો નહિ. તમે નિર્ભય થાઓ. તમે અત્યારે મેઢનીપુરથી નજીકના ખીજ ગામ જવાના રસ્તાની વચ્ચેના જંગલમાં છો. ” તે સ્ત્રી ખેલી,—“ હા! હવે મને યાદ આવ્યું. હાથ હાય!! મુઆ લૂટારાઓએ મારી પાલખી તોડી નાખી, મારા એક હાંકનારાને મારી નાખ્યો છે. મને પણ પગમાં એક ડાંગ મારીને ખેલાન કરી દીધી હતી. મારાં બધાં ઘરેણાં એ ભોંકો લઇ ગયા હોય એમ લાગે છે. ”

નવકુમાર,—“ ખેર! હવે થવાનું હતું તે થઇ ગયું. તમે હવે ઉઠી શકશો? ઉઠી શકો એમ હોય તો ધીમે ધીમે મારી સાથે સામેના ગામમાં ચાલો. નહિ તો આપણે ખીજ કાંઈ વ્યવસ્થા કરીએ. ”

સ્ત્રી,—“ ના, મને થોડીક મદદ મળશે તો હું ચાલી શકીશ. અહીંથી નજીકનું ગામ કેટલું દૂર હશે? ”

નવકુમાર,—“ કેટલું દૂર છે તે તો હું નથી જાણતી શકતો. પણ બહુ દૂર તો હવે નથી જ એની મારી ખાત્રિ છે. ”

સ્ત્રી,—“ ત્યારે ચાલો; હું આવવા તૈયાર છું. પણ મને કશા-કનો ટેકો જોઈશે. ”

નવકુમાર,—“ આપત્તિના સમયમાં આપણે કેટલીક વેળા સાધારણ પ્રસંગોમાં જે રીતે વર્તતાં હોઈએ તે રીતે ન વર્તી શકાય. જો તમને વાંધો ન હોય તો મારા ખભા ઉપર હાથ મૂકીને ધીમેધીમે ચાલો. ”

તે સ્ત્રી કાંઈ પણ ખોટા નિવાય નવકુમારના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને આગળ ચાલવા લાગી.

નવકુમારને એટલો તો સંતોષ થયો કે કપાલકુંડલા સલામત છે. આગળ જતાં જતાં થોડીક જ વારમાં ગામના દીવા જણાવા લાગ્યા. બન્ને પ્રવાસીઓ ઉત્સાહથી આગળ વધવા લાગ્યાં. થોડા વખતમાં તેઓ ધર્મશાળા આગળ આવી પહોંચ્યાં. તે વખતે ઠગ ભોંકો ધર્મશાળામાં પણ ઉત્પાત મચાવવાને ચુકતા નહોતા. એટલે કેટલીક મુશીબત પછી જ નવકુમાર અને તેની સાથીદાર સ્ત્રી ધર્મશાળામાં દાખલ થઈ શક્યાં.

અંદર જતાં નવકુમાર જોયું કે કપાલકુંડલા પથ્થુ ત્યાં આવી પહેંચેલી છે. તે એક ઓરડીમાં ઉતરેલી હતી. નવકુમારે પોતાની સાથેની સ્ત્રીને તે ઓરડીની નજીકની એક ઓરડીમાં ઉતારે અપાવ્યો. ત્યાં આગળ દીવો આલુવામાં આવ્યો. પ્રકાશમાં નવકુમારે જોયું કે આ સુંદરી અત્યંત સ્વરૂપવતી હતી. સ્વરાશીના તરંગમાં તેની ચૌવનશોભા શ્રાવણની નદીની માથે પૂર્ણ જોસમાં વહેતી હતી.

પ્રકરણ ૧૨ મું

ધર્મશાળામાં

“ કૈવા યોયિન્ પ્રહતિ ચપલા । ”

—ઉધ્ધવદૂત ।

નવકુમારે જે પરમ સુંદર સુંદરીના મુખકમળનું નીરિક્ષણ કર્યું હતું તે જો નિષ્કલંક અને નિર્દોષ રમણી હોત તો પ્રિય વાંચનાર ! અમે તે અતુલ સૌંદર્યવતી સુંદરીની સરખામણી તમારાં મહદેવીની સાથે કરત. ભલાં સ્ત્રી વાચકો ! અમે ખાત્રીથી કહેત કે તે અનિશ્ચય સ્વરૂપવતી સુંદરી કેવળ તમારી પ્રતિ-કૃતિ હતી. બસ. અમારા વર્ણનનો ત્યાં જ અંત આવી જત. પણ અફસોસ ! અમે તેવી તુલના નથી કરી શકતા. કારણ કે તે સુંદરી તેના સૌંદર્યના પ્રમાણમાં સદ્ગુણથી પરિપૂર્ણ નથી પણ દુશ્વરિત્રા છે. તેથી અમે કેવી રીતે તેની તમારી સાથે તુલના કરી શકીએ ?

આ સુંદરી નિર્દોષ નથી એમ કહેવાતું કારણ એ છે કે તેની આકૃતિ કપરથી જ તેના ગુણની તુલના થઈ શકતી હતી. સદ્ગુણ અને સૌંદર્ય એ બંને બક્ષિસો જે સુંદરી પ્રાપ્ત કરવાને બાબ્યશાળી

નિવડેલી હોય છે તેનાથી કાંઈક જુદા જ પ્રકારનું આ સુંદરીનું સ્વરૂપ હતું. તે સાધારણ રીતે વિશેષ ડંચી હતી. તેણીના રાતા પ્રવાળ સમાન રક્તવર્ણ અધરોઢ સ્કેજ ચપટા હતા. તેના શરીરનો વર્ણ તદ્દન ગૌર નહોતો. પણ સર્વંગે ગૌર વર્ણ દરતાં સ્કેજ કાળાશની છટા સ્ત્રીના સૌંદર્યમાં અનુપમ વધારો કરે છે એ વાત અસ્વરૂપના અભ્યાસકે સારી રીતે સમજી શકશે.

તે સુંદરીનું શરીર સ્કેજ લાંબુ છતાં તેના શરીરના નાળુક અવયવો સુગોળ, સુડોળ અને સુંદર હતા. તેમ જ તેણીનાં માત્રે માંસલ હતાં. વર્ષાઋતુમાં પત્રપુષ્પના ભારથી જેમ નાળુક વેલી કુલીકાલીને અનુપમ સૌંદર્ય દાખવે છે તેમ આ લલનાના અંગેઅંગમાંથી અનુપમ સૌંદર્ય નીતરતું હતું. તેના ઉન્નત ઉરોજ તસતસતી ઓળીની અંદર મહાકળે છુપાઈ રહ્યા હોય એમ જણાતું હતું, અને તે ઉપરનું આરિઠ ઓઢણું એટલું આછું હતું કે અંદરના વક્ત્રસ્થળ ઉપર જાણે એ સુવર્ણ કળશ મૂકેલા હોય એમ દીસતું હતું ! તેણીના મુખનો રંગ અતિ મનોહર હતો. તે પૂર્ણ ચંદ્રની ચાંદની જેવો તદ્દન સફેદ પણ નહોતો તેમ જ સ્થામ પણ નહોતો. સાયંકાળના સમયમાં અંધકાર અને પ્રકાશનું જે વિચિત્ર મનોહર મિશ્રણ થાય છે, તેવો આ સુંદરીના વદનનો રંગ હતો. પુષ્કળ તપાવેલા સોનાને તે મળતો આવતો હતો એમ આપણે કહીએ તોપણ કાંઈ હરકત જેવું નથી. સાંતમના ચંદ્ર સરખું તેજસ્વી અને મનોહર તે સુંદરીનું લગાટ હતું. અને મહાધનુર્ધારી વીરના ધનુષ્યના જેવી સુંદર અને કાળજી સમાન કાળી તેણીની બ્રમરો તેના વદનકમળની સૌંદર્યતામાં ધણો વધારો કરી રહી હતી. આસમાની અને વિશાળ આંખોમાં દિવ્ય તેજ પ્રકાશી રહ્યું હતું, પણ તે તેજ જેનારને શાંતિ આપવાને અદ્દલે ઉન્મત્ત બનાવતું હતું, અને તે કામિનીનાં કટાક્ષોમાં એક એવો અજન્મ પ્રભાવ હતો કે જેથી સામા માણસની ખાત્રિ થઈ જાય કે આ રમણી હસમુખી, મોજીલી અને વિદાસપ્રિય છે. મોજમગ્નહ અને આનદનો ઉપભોગ એ જ જગતમાં આ સુંદરીનું પરમ કર્તવ્ય હોય એમ અરિઠ

નજરે જોનારને જણાઇ આવ્યા વિના રહેતું નહિ. વાચક ! તમે તદ્દન પાકેલી મોટી કેરી ઉપરની લાલાશ જોઇ છે ને ? તેના રંગ સાથે આ સુંદરીના કપોલપ્રદેશના રંગની તુલના કરી લો, અને તમને આ સુંદરીના સુંદર વદનનો ખ્યાલ દીક્રા આવી જશે. તેણીના મુખનું સુક્ષ્મતાથી અવલોકન કરતાં એ પણ સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તે રમણી અતિશય બુદ્ધિમતિ અને અદ્ભુત આત્મબળ ધરાવનાર છે. પોતાનું આરિક અને સુંદર ઓઢણું મુખ ઉપર આમતેમ સરકાવીને સીધું કરતી તે રમણી જ્યારે ઉભી રહેતી હતી ત્યારે સૌંદર્યવતી સુંદરીઓની તે મહારાણી છે એવો જોનારને સ્પષ્ટ ભાસ થતો હતો.

તે સુંદરીનું વય આશરે સત્તાવીસ વર્ષનું હતું. પૂર્ણ યૌવનના પ્રારથી તેનું શરીર ચંચળ હતું. સ્ત્રીમાં ચાંચલ્યતા અને ચપળતા વારંવાર નવિન શોભા ધારણ કરીને જોનારને મુગ્ધ બનાવી દે છે. “ક્ષણે ક્ષણે યન્નવતા પૈતિ તદેવરૂપં રમણીયતાયાઃ । એ આપણા કવિઓનું એક સર્વમાન્ય સુત્ર છે. નવકુમાર આ અદ્ભુત સૌંદર્યવતી રમણીના રૂપરસનું પાન કરવા લાગ્યો.

નવકુમાર જોઈ જ રહ્યો ! પોતાની આંખો તે રૂપરાશિ તરફથી દૂર ખસેડવાનું તેને મન જ ન થયું. તે રમણી સ્નેહ હાસ્ય કરી નવકુમારને ઉદ્દેશીને બોલી,—“ તમે શું જુઓ છો ? માઈ રૂપ ? ”

નવકુમાર સદ્ગુણસ્થ હતો. તે શરમાયો. પારખી સ્ત્રીને આવી રીતે નિહાળી નિહાળીને જોવું એ સખ્ય પુરૂષનું લક્ષણ નથી એવું તેને યાદ આવ્યું અને તેણે પોતાનું માથું નીચું નમાવી લીધું.

નવકુમારને ઠાંધ પણ જવાળા આપતો ન જોવાથી તે રમણી ફરીથી સ્નેહ મસ્કેરાઈને બોલી,—“ ઠાં ? જવાળા કેમ નથી દેતા ? તમે કદિ કોઈ સુંદરીને નથી જોઈ ? શું મારામાં વિશેષ સૌંદર્ય છે એમ તમને લાગે છે ? ”

જો પીછ કોઈ સ્ત્રીએ આવા શબ્દો કહ્યા હોત તો તે તીરસ્કારમાં જ આવું બોલે છે એમ જણાત, પણ આ સ્ત્રી એવા હાવભાવથી અને હાસ્યથી બોલી કે જેથી તે કેવળ હાસ્ય ઉપજાવવાને જ બોલી હોય એમ જણાતું હતું. નવકુમાર સમજી ગયો કે આ

ધણી હસમુખી અને આનંદી સ્ત્રી છે. તે પણ હસીને બોલ્યો,—
“ મેં ધણી સુંદરીઓને જોઈ છે; પણ આવી સુંદર નહિ ! ”

રમણી અભિમાનપૂર્વક બોલી—“ શું એક પણ નહિ ? ”

કપાલકુંડલાનું સૌંદર્ય નવકુમારે નિહાળ્યું હતું. તે પણ ગર્વથી બોલ્યો,—“ એક પણ નહિ એમ તો ન કહી શકાય. ”

તે સ્ત્રી બોલી,— “ એમ કે ? ઠીક; ત્યારે તે સ્ત્રી કાણ છે ? તે તમારી ગૃહિણી છે ? ”

નવકુમાર,—“ કેમ ? ગૃહિણીની ભાવના તમારા મનમાં કેમ કરે છે ? ”

જવાબ મળ્યો કે,—“ બંગાળી લોકો પોતાની પત્નીને સર્વથી વિશેષ સુંદર સમજે છે. ”

નવકુમાર,—“ હું તો બંગાળી છું; પણ તમે પણ બંગાળી બાળાની માફક શુદ્ધ ભાષામાં વાતચીત કરો છો. તો તમે ક્યા દેશનાં છો, તે તો જણાવો ? ”

તે યુવાત પોતાનાં કપડાં બધી નજર ફેંકીને એક ઉચ્ચ નિઃશ્વાસ નાખતી બોલી,—“ આ હતબાગિની બંગાલાણ નથી. હું પશ્ચિમ દેશની મુસલમાન છું. ”

નવકુમારે તે રમણીના પહેરવેશને બરાબર જોયો. તે સમજી ગયો કે પહેરવેશ પશ્ચિમ દેશના મુસલમાનોના જેવો જ હતો.

થોડીક વાર ચાલીને તે સ્ત્રી શરીથી બોલી,—“ મહાશય ! તમે તો વાદ્યાતુરી વાપરીને મારો પરિચય મેળવી લીધો. હવે કૃપા કરી મને તમારો પણ પરિચય આપીને કૃતાર્થ કરો. એટલું જ નહિ, પણ આપે જોયેલી પરમરૂપવતી રમણી રહે છે તે કયું સ્થાન તે મને પણ ખતાવો, કે જેથી હું પણ તેના સૌંદર્યને નિહાળું. ”

નવકુમાર,—“ માફ રહેવાનું ટેકાણું સમગ્રામમાં છે. ” તે અચાત રમણીએ કાંઈ પણ ઉત્તર ન આપ્યો. એકદમ તે પોતાનું મુખ નીચું કરીને દીવો સંકોરવા લાગી.

થોડીક વાર રહીને તે સ્ત્રી કાંઈક થરથરતા અવાજે બોલી,—

“ આ બાંદીનું નામ મોતી છે. મહાશયનું નામ નાલુવા હું. બાબ્ત-
શાળી થઇ સફીશ ? ”

નવકુમાર,—“ મારું નામ નવકુમાર શર્મા. ”

દીપક ખુલાઈ ગયો. ગાદ અંધકાર તે ઓરડીમાં બ્યાપી ગયો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

અલંકારની ભેટ !

“Angel she was,—angel she ever would be,—and yet
—what did she *Seem* ? Naught but—

“ *A child-like woman, wise and very fair,*

Crowned with the garland of her golden hair.

This and no more—and yet in this was all earth
and all heaven comprised !—”

—Marie Coreli—

“ From “ *ARDATH* ” *The Story of a Dead Self.*

નવકુમારે ધર્મશાળાના રખવાળને ખીન્ને દીવો લાવવા
આજ્ઞા કરી. દીવો આવે તે અગાઉ એક દીર્ઘ નિઃ
શ્વાસનો સ્વર તેના કાને પડ્યો. દીવો આવી ગયા બાદ થોડાક
વખત પછી એક મુસલમાની પોશાક પહેરેલો નોકર અંદર આવ્યો.
તેને જોઈને તે સ્ત્રી બોલી,—“ અરે ! તમે લોકો અત્યાર સુધી ક્યાં
હતા ? ખીજ બધા ક્યાં છે ? ”

“ બધા પાલખી હાંકનારાઓને અમે એકઠા કરવા રહ્યા એટ-
લામાં આપની પાલખી આગળ ચાલી ગઈ અને અમે પાછળ રહી”

ગયા. પાછળથી પાલખીને તુટેલી જોઇ અને આપને ન જોયાં એટલે લોકો ગભરાઇ ગયા, અને આપની શોધમાં અમે બધા જુદેજુદે દેકાણે નીકળી પડ્યા હતા. હવે આપનો પત્તો મળ્યો છે, એટલે હું બધાને બોલાવી લાવું છું. ”

“ ઠીક; જાઓ; જાઈને બધાને બોલાવી લાવો. ”

નોંકર સલામ કરીને ચાલ્યો ગયો. મોતી (તે પરદેશી અગાત રમણીનું નામ મોતી છે તે વાંચકોએ ગયા પ્રકરણમાં વાંચ્યું છે જ- ઘોડાક વખત સુધી ગાલ ઉપર હાથ ટેકવીને બેસી રહી.

નવકુમારને બહુ વાર થઇ ગઇ એમ લાગ્યું અને તેણે જવાની રજા માંગી. મોતી જણે સ્વપ્નામાંથી જાગીને જાગી હોય તેમ બોલી, “ આપ ક્યાં ઉતરશો ? ”

નવકુમાર—“ આ ખંડની જોડેના ખંડમાં. ”

મોતી,—“ મેં એ ધરની નજીક એક પાલખી જોઇ હતી. આપની સાથે કાઈ છે ? ”

નવકુમાર,—“ હા; મારી પત્ની છે. ”

મોતીબીબી ફરીથી સ્થેજ વ્યંગ દર્શાવીને બોલી,—“ તે જ શું અદ્વિતીય સ્વરૂપવતી સુંદરી છે કે ? ”

નવકુમાર,—“ જોવાથી જણાશે. ”

મોતીબીબી,—“ દર્શન કરવાનો લાભ મળશે ? ”

નવકુમાર,—“ હા; એમાં તુકસાન શું છે ? ”

મોતી, “ ત્યારે તો જરૂર મહેરબાની કરજો. તે પરમસુંદર સુંદરીનાં દર્શન કરવાની મને તીવ્ર અભિલાષા છે. આગરા—પણ ના, હમણાં નહિ. આપ હમણાં જાઓ. હું થોડીક વારમાં મારા આવવાના સમાચાર મોકલાવું છું. ”

નવકુમાર ચાલ્યો ગયો. થોડીક વખતમાં અનેક દાસીઓ પેરી પટારા અને બીજા સામાન સાથે ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. તેમાં એક પાલખી પણ આવી હતી. એ પાલખીમાં મોતીની એક બાંદી બેઠેલી હતી.

થોડીક વારમાં નવકુમારને સંદેશો મળ્યો કે “ મોતીબીબી આપને યાદ કરે છે. ”

નવકુમાર ત્યાં ગયો. આ વખતે મોતીબીબીનું સ્વરૂપ અનુપમ હતું. પ્રથમના કરતાં તે કાંઈક નવિન અંબારથી ઓપતું હતું. મોતીબે પહેલાંનાં કપડાં કપડાં કાઢી નાખી મુસલમાની ઉમરાવના ધરતી સ્ત્રીનાં જેવાં અતિ કીમતી અને મૂલ્યવાન વસ્ત્રો પહેર્યાં હતાં, તથા સોના અને ઝવેરાતના દાગીના અંગ ઉપર અગણિત સંખ્યામાં ધારણ કર્યાં હતા. માથાની વેણીમાં, કાનમાં, નાકમાં, આંખની નજીક, ગળામાં, બન્ને હાથમાં, હાથનાં આંગળાઓમાં, પગમાં, જ્યાં જુઓ, ત્યાં સર્વ સ્થળે મોતીબે ધણી જ કુશળતાવાળા બહુમૂલ્ય અલંકારો ધારણ કરેલા હતા. સર્વત્ર સુવર્ણ અને મણી મુક્તાદિ રત્નોનો તેજસ્વી પ્રકાશ ઓપી રહ્યો હતો. સોના અને સુગંધનો અપૂર્વ સંયોગ આ સ્થળે થયો હોય એમ માલમ પડતું હતું. આ મુસલમાન રમણીના રૂપના અંબારમાં નવકુમાર ખરેખર આ વેળા નો અંગ્રામ જ ગયો.

મોતીબીબી સ્હેજ હસીને બોલી,—“ મહાશય ! ચાલો; આપની પત્નીનાં દર્શન કરવા હું આવું છું. ”

નવકુમાર,—“ તેટલા માટે દાગીના અને કીમતી વસ્ત્રો પહેરવાની જરૂર નહોતી. મારી પત્ની પાસે બિલકુલ દાગીના નથી. ”

મોતી,—“ દાગીના મેં ખતાવવાને માટે પહેર્યાં છે. સ્ત્રીઓની પાસે દાગીના હોય તો તે બીજને ખતાવ્યા સિવાય નથી રહેતી. હવે ચાલો. ”

નવકુમાર અને મોતી ત્યાંથી ચાલ્યાં. જે દાસી પાલખીમાં આવી હતી તે પણ સાથે સાથે ચાલી. દાસીનું નામ પેશમન હતું.

કપાલકુંડલા ઓરડીમાં એકલી જમીન ઉપર બેઠી હતી. ખુણામાં એક દીવો બળતો હતો. કપાલકુંડલાના માથાના વાળ છુટા હતા, અને તે ખભા ઉપર આમતેમ વીખરાયેલા હતા. ઓરડી તરફ પુકું કીને કપાલકુંડલા બેઠેલી હતી. એટલે જ્યારે પહેલવહેલી પાછળથી

એક પછી એક તમામ દાગીના તેણે કપાલકુંડલાને પહેરાવ્યા.
કપાલકુંડલા કાંઈ બોલી નહિ કારણ ગ્યા અવકાશની કિંમત
તથા શોભાથી તે તદ્દન જ અજાત હતી. ... પૃષ્ઠ ૬૩

મોતીએ કપાલકુંડલાને જોઇ ત્યારે તેને રહેજ હસવું આવ્યું. અંદર પેસીને મોતીએ દીવાને સંકારી મોટા ક્યો અને કપાલકુંડલાની ઉપર તેનો પૂર્ણ પ્રકાશ પડ્યો. આ વેળા કપાલકુંડલાને જોતાં જ તેણીના મુખ ઉપરથી હસવાનો ભાવ જતો રહ્યો, અને તેની મુખાકૃતિ ગંભીર બની. તે ધારીધારીને કપાલકુંડલાને જોવા લાગી. મોતી આશ્ચર્ય પામી ગઈ હતી. કપાલકુંડલા પણ મોતીના સામું જોઇ રહી હતી.

થોડીક વાર પછી મોતી પોતાના અંગ ઉપરના તમામ અલંકારો ઉતારવા લાગી. એક પછી એક તમામ દાગીના તેણે કપાલકુંડલાને પહેરાવ્યા. કપાલકુંડલા કાંઈ પણ બોલી નહિ, કારણ આ અલંકારોની કિંમત તથા શોભાથી તે તદ્દન જ અચ્છાત હતી. નવકુમારે બોલ્યો,—“ આ શું કરો છો ? ” મોતીએ જવાબ ન દીધો. દાગીના પહેરાવવાનું કાર્ય સમાપ્ત થયા બાદ મોતી નવકુમારને કહેવા લાગી,—“ હું હારી અને તમે જીત્યા. તમે ખરું જ કહ્યું હતું. રાગ્ગનાં ઉદ્યાનમાં પશુ આવું અનુપમ વનકુસુમ નથી ખીલતું. આવી કંચનવર્ણી કાયાવાળી અદ્વિતીય રૂપવતી સુંદરી મેં મોગલ સમ્રાટ અકબરના પાટનગરમાં પણ ક્યાંય જોઇ નથી. આ સર્વ અલંકાર આવી સુંદર દેહલતાને જ લાયક છે. તેથી મેં મારા બધા અલંકારો તેને પહેરાવ્યા છે. તેને રહેવા દો, અને તે પહેરાવનાર પરદેશી પ્રવાસિનીને કદાચ કદાચ યાદ કર રહેજો ! ”

નવકુમાર ચમકીને બોલ્યો,—“ શું બોલો છો ? આવા અનિશ્ચય કિંમતી દાગીના હું શી રીતે લઉં ? ”

મોતી,—“ ઇશ્વરની કૃપાથી મારી પાસે એવા બહુ અલંકાર છે. આટલા અલંકાર ઓછા થવાથી હું કશી અડચણ નહિ પામું. મને આ દાગીના આપનાં પત્નીને પહેરાવવાથી બહુ આનંદ ઉપજે છે. તમે મને શું કરવાને રોકો છો ? હું તે પાછા નથી ભેવતી. ”

એમ કહીને મોતીબીબી પેશ્વનની સાથે ત્યાંથી ચાલી ગઈ. પોતાના મંડપમાં ગયા બાદ પેશ્વને મોતીને પૂછ્યું, “ બીબીબન ! એ કોણ હતો ? ”

નવનખાલાએ ઉત્તર દીધો,—“ પતિ ! ”

ચોડીકવારમાં મોતીએ દાગીના મૂકવા માટે કપાલકુંડલાની પાસે ચાંદીથી મઢેલી હાથીદાંતની એક પેટી પણ મોકલાવી આપી. રસ્તામાં ભૂટારાઓ માત્ર મોતીખીખીના અંગ ઉપરનાં આભૂષણો જ લઇ શક્યા હતા. પાલખીમાં તેણે સંતાડેલું જવાહીર તથા તેના નોકરો સાથે જે જે દાગીના પોતાના પાછળથી રહેલા હતા તે બધા સંભાળત હતા. તે વેળાએ બહારવટીયાઓના બચને લીધે આવી સાવચેતી રાખવાની જરૂર પડતી હતી.

નવકુમારે એ ત્રણ અલંકાર કપાલકુંડલાના અંગ ઉપર રહેલા દંધને ખીખ બધા પેટી પેટીમાં ભરીને કપાલકુંડલાને રાખી મૂકવાને આપ્યા. ખીજે દિવસે સવારે મોતીખીખી બર્દવાનની તરફ તથા નવકુમાર પત્ની સાથે પોતાના ગામ સમગ્રામ તરફ મુસાફરી કરવાને માટે નીકળી પડ્યાં. નવકુમારે કપાલકુંડલાને પાલખીમાં બેસાડીને હાંકનારાઓને પાલખી સમગ્રામ તરફ લઇ જવાની આજ્ઞા આપી દીધી. પાલખી ઝપાટાબધ આગળના દિવસની મારફત આગળ જતી રહી અને નવકુમાર પાછળ રહી ગયો. કપાલકુંડલા પાલખીનો પડદો ઉઘાડીને ચારે બાજુએ જોતી જોતી સુષ્ટદેવીના મનોહર સંદર્ભનું પાન કરતી હતી. એટલામાં એક બીખારી બીખ માગતો કપાલકુંડલાની પાલખી આગળ આવ્યો, અને કાલાવાલા કરતો કરતો પાલખીની સાથે સાથે બીખ માગતો ચાલવા લાગ્યો.

કપાલકુંડલા બોલી,—“ મારી પાસે કશું નથી; હું તને શું આપું ? ”

બીખારીએ કપાલકુંડલાના અંગ ઉપર જે બે ત્રણ દાગીના હતા તે તરફ આંગળી કરીને કહ્યું, “ બાઈ! તમારા અંગ ઉપર તો હીરામોતીના દાગીના છે. પાલખીમાં તમે મુસાફરી કરો છો; અને મારી પાસે કંઈ નથી, એમ કેમ કહો છો ? ”

કપાલકુંડલા બોલી,—“ દાગીના મળવાથી તને સંતોષ થશે ? ”
બીખારી ઘણો અચંબો પામ્યો. દાગીનાથી દાને સંતોષ ન

થાય ? તે બોલ્યો,—“શા માટે સતોષ ન થાય ? તે મળે ત્યારે તો મારી જન્મારાની બાવટ ભાગી જાય !”

કપાલકુંડલાએ નિષ્કપટ હૃદયથી જરાક પણ અચમ્પા સિવાય ઢાળીનાનો આખો દાબડો તથા અંગ ઉપર પહેર્યા હતાં તે તમામ શ્રેણીમાં ઉતારીને બીખારીને આપી દીધાં !! તેણીને અલંકારની ખીલકુલ કિમ્મત જ નહોતી !

બીખારી તો આશ્ચર્યથી આભો જ બની ગયો. તે બે પગ વિચારમાં પડ્યો. પણ પછી ઢાળીના લઇને ત્યાંથી એકદમ પલાયન કરી મયો. કપાલકુંડલા મનમાં વિચારવા લાગી કે મેં મારી રાજપુત્રીથી ઢાળીના આપી દીધા, છતાં બિખારી દોડ્યો કેમ ?

પ્રંકરણ ૧૪: મું

સસ્રમામમાં

“શબ્દાલયેયં ચદપિ કિલ તે યઃ સસ્રીનાં પુરસ્તામ ।

“કર્ણે લોલઃ કથમ્ભુલુપ્લુનન સ્પર્શ લોમાત્ ॥”

—કાલીદાસઃ ।

(મેઘવૃત્ત ।)

કપાલકુંડલાને લઇને નવકુમાર પોતાના સ્વદેશમાં—સસ્રમામમાં આવી પહોંચ્યો. રસ્તામાં અલંકારની હકીકત તેને પાછળથી ખચર પડી હતી. પણ આ નિર્દોષ બાલિકાને આભૂષણની કાંઈ જ કિમ્મત નહોતી, તેમ જ એ વિષે હવે ઉદાપોહ કરવાથી કાંઈ પણ ઉપાયે આભૂષણ પાછાં મળવાનો સ્વેન

પણ સંભવ નથી તેની ખાત્રિ થવાથી આ વિષય ઉપર તેણે કાંઈ પણ વાટાઘાટ કરી નહોતી.

આ સ્થળે અમે નવકુમારના ગૃહનાં માણસોનો પરિચય આપવો યોગ્ય ધારીએ છીએ કારણ કે આપણને તેમાંનાં એક બે પાત્રોનું પાછળથી ઘણું કામ પડવાનું છે. અસ્તુ.

નવકુમારના પિતા અત્યારે હયાત નહોતા. નવકુમારની વિધવા માતા અને તેની બે બહેનો ધરમાં રહેતી હતી. મોટી બહેન વિધવા હતી. આપણને આ સ્ત્રીનું આપણી વાર્તામાં કાંઈ જ કામ પડવાનું નથી એટલે તેના વિષે આટલો જ ઉલ્લેખ બસ છે. બીજી બહેનનું નામ સ્વામાસુંદરી હતું. તે સધવા હતી. પણ તે કુલિન પતિની પત્ની હોવાથી સાસરે જવાનો અવસર જવલ્લે જ મેળવી શકતી હતી, તેથી તે નવકુમારને ત્યાં જ રહેતી હતી. આપણે જાણીએ છીએ કે આપણી બાળુમાં એક સાધારણ માણસ કાષ્ટ ઉચ્ચ અને કુલિન કુટુંબની કન્યા પરણે તો તે બાપડાને ઘણું દબાઈને ચાલવું પડે છે. ધણીક વેળા તો કુલિનની કન્યા પ્રાપ્ત થવાથી એ શ્રીમતિના દાસનુદાસ બનીને પણ પતિરાજ પોતાનું જીવન ગાળે છે. આ કુલિનની કન્યાઓ ઘણે ભાગે પોતાના પિયરમાં જ રહે છે અને સાસરે આવ ત્યારે જાણે શું એક મોટા ઉપકારનો કુંઠર વરસાવ્યો હોય એવો દમામ મારે છે ! રે ! એટલું જ નહિ પણ પોતાને ઉચ્ચ અને કુલિન તથા વિદ્વાન અને સાક્ષર કહેવડાવતા પિતાઓ, —સંસાર સુધારાની ખૂબ મારી સ્ત્રીઓને સમાનતા અને સ્વાતંત્ર્ય આપવાની વાતો કરનારા સુધારકમાં ખમવા માગતા પિતાઓ—પોતાની કુલિન પરણેલી પુત્રીઓને પતિગૃહે ન મોકલતાં પોતાને ઘેર રાખવામાં જ મહત્તા માને છે, અને સાસરે પુત્રીને મોકલવામાં નાનમ સમજે છે. અમારા વાચકો પૈકી કોઈકને આવો અનુભવ થયો છે ? અનુભવ ન થયો હોય તો તો સારી જ વાત છે ! પણ અચારી એટલી તો ખાત્રિ છે કે આ વાત તેમના લક્ષમાં તો ઉતરી શકતી જ હશે. આ જ મુજબ બંગાળામાં ઉંઘો રિવાજ છે. ત્યાં કુલિન કાંતાએને બદલે કુલિન કાંતાની અજીત હોય છે. એટલે કુલિન પતિને ત્યાં

પુત્રી પરણ્યાવવાનો સ્થાવો લેવા જતાં પતિરાજને ત્યાં પુત્રીને સુખ ભોગ-
વવાના અવસરો જવલ્લેજ આવે છે. કારણ ધણી વેળા તો કુલિન
પતિને એક કરતાં વધારે પત્નીઓ પણ હોય છે. એટલે ખીચરી પત્નીને
સ્વામીસુખમાં સદાય કાળ નિર્ગમન કરવો એ તો ગગન કુસુમ સમાન છે.
આ જ કારણથી યૌવન કાળમાં આવી ગએલી અને નવોડા સુંદરી
સ્થામા પિયરમાં હાલ દિવસો ગાળતી હતી. આ સ્ત્રીને આપણને
આગળ જતાં ખપ પડવાનો છે માટે વાચકો સ્થામસુંદરીને યાદ રાખશે
એવી અમે વિનંતિ કરીએ છીએ.

નવકુમાર પોતાની સાથે એક અળાણી સ્ત્રીને લઇને ઘેર લામ
કરીને આવ્યો તેથી તેનાં સગાંવહાલાંઓ રાજ થયાં કે દીલગીર એ તો
અમે નથી કહી શકતા. ખરી રીતે તો તેને પોતાનાં સગાં વહાલા-
ઓને આ સંબંધમાં સંતોષવામાં વધારે શ્રમ ઉઠાવવો પડ્યો નહિ.
કારણ કે બધાંએ તેની ઘેર પાછા ફરવાની આશા છોડી દીધેલી હતી.
તેની જોડેના મુસાફરોએ ઘેર આવીને એમ જણાવ્યું હતું કે નવકુ-
મારને તો વાધ ખાઈ ગયો છે ! આ સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્રના સાક્ષાત
અવતાર સમાન (!) દાંભિકોએ ઘેર આવીને કાંઈ કાંઈ ગપ્પાં ઉડાડ્યાં
હતાં. એકે તો એમ પણ કહ્યું હતું કે મેં નવકુમારને મારી નબરો-
નજર વાધને મ્હોંએ કાળીયો થતાં દૂરથી જોયો છે ! ખીજે તો વળી
એમ પણ કહેવા લાગ્યો હતો કે બંગાળી વાધની વાત શી કરવી
માઈ ! રહેજ આઠ હાથ લાંબો હતો એમ મને સ્પષ્ટ જણાયું હતું !
આવી રીતે અનેક પ્રકારનાં ગપ્પાં તેના સાથીદાર મુસાફરો ઉડાડવા
લાગ્યા હતા. જ્યારે આ વાત નવકુમારની ભોળી માતાના કાને પહોંચી
ત્યારે તેણે જે કદપાંત કરી ચૂક્યું હતું તેનું વર્ણન કરવું અમારી
શક્તિની બહાર છે. ધરના આધાર રૂપ, આજીવિકાનું એકનું એક
સાધન, અને અતિશય દુઃખ વેડીને લાડથી ઉછેરેલો એકનો એક પુત્ર
મરણ પામ્યો છે એ વિચારથી કયી વહાલસોયી વરવા માતાના
હૃદયને ધક્કો ન પહોંચે ? નવકુમારની યથાવિધિ ઉત્તરક્રિયા પણ કર-
વામાં આવી હતી !

આવી રીતે બધાં જણાં જ્યારે નવકુમારને મરણ પામેલો માનતાં હતાં તે વખતે અચાનક નવકુમારને જીવતો જાગતો એક કુલિન બ્રાહ્મણ કન્યાને પત્ની તારિકે લઈને ઘેર પાછો ફરેલો જોયો ત્યારે તેની માતા અને સર્વ આશ્ચર્ય અને આનંદ પામ્યાં અને કપાલકુંડલા માટે ખીજ કાંઈ પણ વાટાઘાટ કરી નહિ. નવકુમારની સાથેના યાત્રાળુઓનાં હાથ તો સુધ્ધાં સફરજન જેવાં થઈ ગયાં હતાં એટલે તેઓ તો બોલી શકે એમ હતું જ નહિ. ખીજાં કોઈએ આ બાબતની જાસ્તી ભાંજ-મડખાં ઉતરવાનું યોગ્ય ધાર્યું નહિ. તેથી બધું કામ સમાધાનીથી પાર પડ્યું. નવકુમાર કપાલકુંડલાને પોતાની પત્ની તરિકે જાહેર રીતે સ્વિકારી આનંદથી ઘરમાં રહેવા લાગ્યો. ગૃહસ્થ ગૃહિણીહીન ગાન્ધારા-કલિરિન્નયતો એ કોઈ કંઈએ યથાર્થ જ કહ્યું છે. કંસારમાં ગમે તેટલું ધી નાખે પણ જો અંદર ગોળ કે ખાંડ ન નાંખે તો તે તો નકામો જ. તે તો ખાવાના ઉપયોગમાં ન આવે. સંજોડે રહેવાને માટે, ગૃહસ્થાશ્રમના અનેક હાવા લેવાને માટે સૃષ્ટિકર્તાએ આ દુનિયામાં નરમાદાનાં જોડાં પેદા કર્યાં છે. પણ પક્ષીઓમાં પણ નરમાદાનાં જોડાં સિવાય જાગ્યે જ એકલવાયાં પણ પક્ષી નજરે પડશે. માનવસમાજનું પણ તેમ જ છે. વીસમાં સદીના સુધરેલા જમાનામાં આવકમાં ઘટાડો અને ખર્ચમાં વધારો, એવા વિકટ સંજોગોને લીધે અને માનવજાતિ અનુસાર વિદ્યા આપવાના ઉપાસકો કુમારી જાદગીમાં મોજ માણીએ છિએ એમ બલે બંદે, પણ ગૃહસ્થાશ્રમનું સુખ તો કાંઈક અનેક છે! તેની તુલના તો કશાની સાથે ન જ કરી શકાય. એક ઉર્દુ કવિએ કહ્યું છે કે,

“ લોમ કહતા હય કે અહલે જર નહિ તો કુછ નહિ,

“ જર હુવા પયદા તો સમજે, ધર નહિ તો કુછ નહિ;

“ મુજકો સખ હાંસીલ હય, લેકિન હય કમી એક બાતકી,

“ જરબી હય, એર ધરબી હય, દીલબર નહિ તો કુછ નહિ ! ”

ગૃહની શોખા ગૃહમંદિરની મહારાણી વડે જ છે. તે સિવાયના ગૃહ અને સ્મશાનમાં અધિક તદ્દાવત હોય એમ અમને તો જણાતું નથી.

“ સંસાર ઉપવનમાં ફરી, બટકી પ્રતિદિન ફરી ફરી,
 “ સુખસુખન વીણી હાર કરી પહેરાવનારી સુંદરી;
 “ લલના કહો કે આસરા, દેવી કહો કે સુંદરી,
 “ ગૃહરાજ્યનો ઝણકારમય શણગાર એક જ સુંદરી ! ”

અંદુલાલ જી. પરિખ

તેમ માનવગૃહમંદિરના આબુપણ રૂપ ગૃહિણી જેના ગૃહમાં નથી તે પુરુષનો જન્મ નિરર્થક જ છે. અસ્તુ !

પ્રાચીન કાળમાં પોતાની પાછળ પિંડદાન દેવાને પુત્રની ખાસ જરૂર છે એવું લોકો દૈ રીતે માનતા, અને પોતાનો વંશચેત્તો કાયમ રહે એવી દરેક જણુ પ્રયત્ન ધજ્જા ધરાવતા હતા. એટલું જ નહિ પણ તેની સાધનાને માટે તન મન અને ધન પણ તેં । અર્પણ કરવાને તૈયાર થતાં હતાં ! આવા વખતમાં નવકુમારની માતા પોતાના પુત્રના પ્રથમ વખતનાં લગ્ન તુરી જવાથી કુલવધૂ વગરના ખાલી બાસતા ઘરમાં નવી કુલિન અને સુંદર કુલવધૂ આવે તેથી તે હર્ષ પામે એમાં કાંઈ જ નવાઈ નથી. કપાલકુંડલાનો નિદોષ, નિષ્કપટ અને ભોળો સ્વભાવ, મધુરી વાણી, નમનતાઈ, સહનશીલતા, અને સર્વની સાથે હળીમળી જવાની ટેવથી તે નવકુમારના કુટુંબમાં દરેક જણને ધણુ યોગદા જ સમયમાં અતિશય પ્રિય થઈ પડી. સર્વે જણાં કપાલકુંડલાને અંતરથી ચહાવા લાગ્યાં, અને નવકુમારની માતાને તેા અપાર સંતોષ પ્રાપ્ત થયો.

યુવાન અને તરતનાં પરણુતા વિદેશીય બેડાના સંવનના સમયે તમે તેમને કદિ દીઠાં છે ? અહીં જરીક તેવું નહોતું. જ્યાં સુધી નવકુમારે પોતાના ઘરમાં પગ નહોતો મૂક્યો ત્યાં સુધી રસ્તામાં તેણે કપાલકુંડલાને એક પણ સ્નેહનો શબ્દ કહ્યો નહોતો. તેમ પોતે કપાલકુંડલાને માટે અનહદ અનુરાગ ધરાવે છે એ દર્શાવે એવું એક પણ વર્તન તેણે નહોતું થયું. પણ હવે અધું કામ સંતોષદારક અને સમાધાત્મીય પાર પડી ગયેલું હોવાથી નવકુમારના હૃદયમાં પ્રેમના અનેરા તરંગો ક્રીડવા લાગ્યા.

દરિયામાં જેમ અમુક સમયની તદ્દન જ શાંતિ પછી પુષ્કળ ગાજનીજ અને વાવાઝોડાં સાથે પુષ્કળ વેગથી દરિયાનાં પાણી ઉછળીને મોઝાં આવે છે તેમ નવકુમારના હૃદયમાં પ્રેમના તરંગો ઉઠવા લાગ્યા. પહેલાં તેને વિશ્વ તરફ જે ઉદાસીનતા જણાતી હતી તેનો હવે સર્વથા લોપ થયેલો હતો. આખું જગત તેને સુખમય ભાસતું હતું. દુનિયામાં કોઈ દુઃખી હશે તેની તેને હાલ કલ્પના પણ નહોતી આવતી ! તેનું પહેલાં ગંભીર રહેતું મુખ હવે હસતું બન્યું હતું. તે દરેક કાર્યમાં ઉમંગ દર્શાવતો હતો. કપાલકુંડલાના સહવાસમાં કુટુંબની યોગ્ય મર્યાદા જાળવીને જેટલો સમય તે વીતાડી શકવાને શક્તિવાન થતો તેમાંની એક પણ પણ તે અન્ય રચે શુભાવતો નહોતો.

અને કપાલકુંડલા ? આ સર્વ પરિસ્થિતિમાં નવકુમાર તરફ તેનો કેવો ભાવ હતો ? ચાલો, આપણે તે હવે પછીના જ પ્રકરણમાં જોઈ લઈએ.

પ્રકરણ ૧૫ મું

કપાલકુંડલાનો શ્રહસંસાર !

કિયમિત્યગાસ્યામરણાનિ યૌવને ઘૃતં ત્વયા વાર્ષ્વક શોભિ ચલ્કલમ્ ।
વદ પ્રદોષે સ્ફુટચન્દ્ર તારકા વિભાવરી યદરુણાય કલ્પતે ॥

“ ગરિઆઈના ગુણુ ગાઉં રે ! ગુણીયલ મનગમતી ગરિઆઈના ગુણુ ગાઉં.

“ ગરિબડી કંથા મારી, મને પ્રાણુથી છે પ્યારી,

“ સાદામાં સુખ સર્વ માનું રે !...ગુણીયલ૦

“ નવાં નવાં વસ્ત્રો મારે કશાં નથી કામનાં રે,

“ જીનું તે સોનું હું પ્રમાણું રે !...ગુણીયલ૦”

ચંદુલાલ છ. પરિખ

રામઆમ પ્રાચીન સમયમાં મહા સમૃદ્ધિશાળી નગર હતું. કાળનો એક નિયમ છે કે પ્રત્યેક પળે કાંઈને કાંઈ ફેરફાર તે “ કરતો જ રહે છે. “ કાણે કાણે આ જગમાં ત્રગાર, થતો દીસે તેમ જ ફેરફાર ” એ કવિ દલપતરામનાં વચનો સર્વાંશે સત્ય છે. ચોરાશી બંદરના વાવટા જે સ્થળે હિડતા હતા, અને પોતાના ઐશ્વર્યના અંગારામાં જે ભલભલાં નગરને ગ્રાંખું પાડતું હતું, મુસલમાન યાત્રાળુઓને મક્કા આદિ પવિત્ર સ્થળોએ લઈ જવાનું જે મુખ્ય ધામ હતું તે સુરત બંદરની અત્યારે કાળખળના પ્રભાવે ધરીને કેવી સ્થિતિ છે ! તેની પ્રાચીન જહોજલાલી હાલ ક્યાં છે ? સોનાની સુરત સમાન સુરતની અત્યારે તો રેતી સુન્નત જણાય છે. કાણે જાણ્યું હતું કે મન્ગલાન્ડના વિલાસપ્રિય અને વ્યભીચારી

શહેનશાહ ચાર્લ્સ ખીનએ માત્ર સો રૂપિયામાં પોતાને પહેરામણીમાં મળેલા જે મુંબઇના ટાપુઓ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને વેચી દીધા હતા તે સ્થળ એવું બનશે કે જે વિદ્યા, વ્યાપારવણજ, અને હુન્નરકળામાં પ્રથમ પંક્તિએ આવશે અને હિંદદેવીના હૃદય સમાન થઇ પડશે ? કાળની ગતિ જ ન્યારી છે. ઇતિહાસમાં મુલ્કમશહૂર થઇ ગયેલાં એસીરીયા, સીરીયા, લીડીયા, મીડીયા, જેબીલોન વિગેરે પ્રાચીન રાજ્યો અત્યારે ક્યાં છે ? પોમ્પીઆઇના પ્રલયકાળની કથા ક્યો ઇતિહાસરસિક પુરૂષ નથી જાણતો ? ખરેખર, સંસારમાં સમયની સત્તાની ખલિહારી છે. એટલા જ માટે કવિયો કહે છે કે કાલ્યાય નસ્તે નમઃ । અસ્તુ.

આવા જ પ્રકારે એક વેળા સમગ્રામ દેશ પરદેશના વેપારના સ્થાન તરિકે પ્રસિદ્ધ હતું. એક વખત એવો હતો કે જ્યારે આફ્રિકા, અને યુરોપખંડના રાજ દેશના વેપારીઓ વેપાર અર્થે આ મહાનગરીમાં આવતા હતા. આહા ! તે વેળાએ હિંદની કારીગીરીની સર્વત્ર કૃષી પ્રશંસા થતી હતી ! વિલાયતી વિલાસમાં મોડી પહેલા, અને બેશુભમની નાજુક ક્લેસ કે માન્યેસ્ટરનાં ઝીણાં બારિક ઘોતીયાંઓ પહેરીને મોજ માણનારા અમારા અત્યારના વિલાસપ્રિય મહાપુરૂષોને બાગ્યે જ ખ્યાલ હશે કે હિંદીઓ જેવું બારીક કાપડ વણી શકતા હતા તેવું વિશ્વમાં ક્યાંય પણ નહોતું બનતું. ઢાકાની મત્રમલની કોણ અત્યારે તુલના કરી શકે તેમ છે ? પાટણનાં પટોળાં, અને બનારસી સાડીના કસ્થી ભરતકામ જેવું ભરતકામ અત્યારે ક્યો દેશ બનાવી શકે એમ છે ? પરદેશી માલ વેચી પોતાનાં ઘર ભરનાર સ્વાર્થી અને પ્રપંચી વ્યાપારીઓ ચીનાઈ જાપાનીસ કે વિલાયતી નાજુક માલ પોતાના શાહકોને ખરીદવાને માટે નગારાં વગડાવે છે, તેઓને ક્યાંથી ખજર હોય કે દેશની કારિગીરીનું અત્યારે કેવું બચાનક સત્યાનાશ વળ્યું છે ! ચાર છ વાર પહેર્યાંથી ચુંથાઈ જઈ રહી બનતી બસો ત્રણસો રૂપિયાની રેશમી સાડીઓ

કરતાં બનારસી બરગચ્છીના તેટલી જ કિંમતના સાણુ વંશપરંપરા પહેરવા ઓઢવા છતાંય આ વીસમી સદીના આગળ વધેલા જમાનામાં વેચવા જાય તો ખરીદેલી કિંમત કરતાં સવાગણી કિંમત ઉપજી શકે એ વાત સુર વાચકો ક્યાં નથી જાણતા ? વિલાયતી વિલાસ અને ફેશનની ફીશીયારીમાં ફસી પડેલી સ્ત્રીઓ પોતાના નાણુક બદલ ઉપર ઓઢવાનાં કિંમતી ફર્સ ખરીદે છે અને તે પાછળથી નકામાં પડે છે. તેને સ્થાને તેટલી જ કિંમતની કાસ્મીરી શાવ્ર જો લીધી હોય તો તે કેટલો વખત ટકે અને વેચે ત્યારે કેટલા પૈસા ઉપજે ? અફસોસની વાત છે કે હિન્દમાં કિનની મીલો ધણી નીકળી તો પણ કિનનું કાપડ સસ્તુ થવાને બદલે મોંઘું જ થતું જાય છે !

સમગ્રામ પણ એક વખત સારી સ્થિતિ ભોગવતું હતું. પણ અંગીય અંગીયારમી શતાબ્દીમાં સમગ્રામની પ્રાચીન સમૃદ્ધિમાં ધીમે ધીમે વિક્ષેપ થવા લાગ્યો, અને સમગ્રામની મહત્તા ઘટી જવા લાગી. આમ થવાનું કારણ એ હતું કે સમગ્રામમાં જે નદી પુષ્કળ પાણી અને વેગ સાથે વહેતી હતી તે નદીનું પાણી ધીમે ધીમે ઓછું થઈ તેનો પ્રવાહ નબળો પડવા લાગ્યો હતો. આથી મોટાં વહાણો ત્યાં આવી શકતાં નહોતાં, અને તેથી ધીમેધીમે આ બંદરનો વેપાર નષ્ટ થતો ચાલ્યો. આપણા ઇલાકા પૈકી પ્રાચીનકાળમાં ખંભાત અને ઘોઘાનાં સમૃદ્ધિશાળી બંદરોની અત્યારે જે શોચનીય દશા જણાય છે તેનાં જે કારણો છે તે જ કારણોને લીધે સમગ્રામના વાણિજ્યનો નાશ થયો હતો એટલા જ ઉપરથી અમારા વાચકો સમગ્રામની દુર્દશાનું કારણ કહી શકે. વાણિજ્યગૌરવવાળી નગરીનું વાણિજ્ય નષ્ટ થવાથી તેના તમામ ગૌરવનો નાશ થાય છે. એ જ નિયમને આધારે સમગ્રામનું તમામ ગૌરવ ચાલ્યું ગયું. તે અરસામાં હુગલી નદી ઉપર એક નવું બંદર તથા કિલ્લો બાંધીને પોર્ટુગીઝ વેપારીઓ ત્યાં પુષ્કળ વેપાર ખેડવા લાગ્યા, અને પરિણામે સમગ્રામની ધનલક્ષ્મી ત્યાં ખેંચાઈ જવા લાગી. આવી રીતે આપણે જે સમયની વાત કરીએ છીએ તે વેળા સમગ્રામનો પોતાની સમૃદ્ધિ વિનાશનો સમય હતો.

સમગ્રામના એક વિશાળ પણ વસ્તિવાડીથી ઉજ્જડ જેવા
 ખની ગયેલા મહોલ્લાના છેડા ઉપરના એક મકાનમાં નવકુમાર રહેતો
 હતો. વ્યાપાર અર્થે તથા સમગ્રામની નષ્ટ થતી જતી સમૃદ્ધિને લીધે
 હવે ત્યાં વસ્તિમાં પુષ્કળ ઘટાડો થઈ ગયો હતો. નવકુમારના મકાનની
 પાછળની બાજુએ ખીજી શેરી કે મહોલ્લો નહોતો, પણ ગામના એક
 જોડાના ભાગ ઉપર તેનું ઘર આવેલું હોવાથી તે મકાનની પાછળના
 ભાગમાં એક ગાદ જંગલ હતું. ઘરની સામી બાજુએ લગભગ અર્ધા
 કોસ ઉપર વરસાદના દિવસોમાં વહેતી એક નાનકડી નદી હતી. તે
 નદી, અર્થાત્ નાનો વહેજો એક મેદાનને ઓળંગીને નવકુમારના ઘરની
 પાછળની બાજુમાં આવેલા જંગલમાં થઈને વહેતી હતી. નવકુમારનું
 મકાન બે માળનું હતું; પણ તે ઘણું ઉંચું નહોતું. અત્યારે તો એક
 માળવાળું મકાન પણ નવકુમારના બે માળ વાળા મકાનની હરિફાઈ
 કરી શકે એમ હતું.

આ ઘરની અટારી ઉપર બે યુવાન સ્ત્રીઓને આપણે ચારે
 બાજુએ નજર નાખતી અત્યારે જોઈએ છીએ. સંધ્યાકાળનો સમય
 હતો, અને ચારે બાજુના કુદરતી દેખાવ આંખને આનંદ આપે એવો
 હતો. નજીકમાં જ ગાદ જંગલ હતું, અને તેમાં પક્ષીઓ પોતાના
 માળામાં પાછા ફરતાં ફરતાં કલ્લોલ કરી રહ્યાં હતાં, અને તેમની
 ચીંચીયારીઓથી કર્ણને આનંદ ઉપજાવી રહેલાં હતાં. એક બાજુ
 નાનકડો વહેજો થોડાથોડા પાણી સાથે એક પ્રકારનો ધીમો પણ મધુર
 નાદ કરતો વહેતો હતો. થોડેક દૂર ખીજી બાજુએ ગંગા નદી સમ-
 ગ્રામના કિનારે અડકતી અનેક નાનીનાની નોકાઓને પોતાના વક્ષ-
 સ્થળ ઉપર લઇને વહી જતી હતી. દૂરથી પવનથી ફુલેલા તેના સંકેત
 સદા આંખને અપૂર્વ આનંદ આપતા હતા.

આ સર્વ સૃષ્ટિસૌંદર્યની સાથે નવકુમારના ઘરના છબ્બમાં ઉભેલી
 સૃષ્ટિકર્તાની નવરાશની વેળાએ ધડાયલી બે પરમરૂપવતી નવચૌવનાઓ
 પણ સમગ્રામના સૌંદર્યમાં વધારો કરતી હતી. આ બેમાંની એક

નવયૌવનાનું મુખ ચંદ્રની જ્યોતિ સરખું કાંતીવાન અને ઉજ્જ્વલ હવુ જેમ ગાઠ વાદળાંઓમાં કવચિત કવચિત ચંદ્ર કુપાષ્ટ જઈ અતુપમ શોભા આપે છે તેમ તે નવયૌવનાના કાળા ભર જોવા પુસ્લા કેશરાશિમાં તેનું કુપામલું મુખકું અત્યારે દિવ્ય શોભા ધારણ કરી રહેલું હતું. તેણીની નાની કોમળ હાથની આંગળીઓ પ્રથમ વર્ણવેલી સુંદરીના શરિર સાથે અડપલાં કરી રહી હતી. બન્ને વચ્ચે અપાર સ્નેહ જામેલો હતો. આ બન્ને સુંદરીઓને વાચકો ઓળખી ચુક્યા હશે. ન ઓળખી ચુક્યા હોય તો અમે જણાવીશું કે એમાંની ચંદ્ર સમાન મનોહર કાંતિમતી લલના તે વાચકોની પૂર્વપરિચિત કપાલકુંડલા છે, અને બીજી તેની નણુંદ સ્યામાસુંદરી છે.

સ્યામાસુંદરીએ કપાલકુંડલાનું નામ બદલીને મૃણ્મયી નામ રાખ્યું હતું. તે કોઈ વાર કપાલકુંડલાને બહેન, તો કોઈવાર ‘ નવી વડુ ’ તો કોઈ વેળા ‘ મૃણુ ’ કહીને બોલાવતી હતી.

અત્યારે કપાલકુંડલાના વિશાળ કેશરાશિને પોતાને હાથમાં લઈને સ્યામાસુંદરી તેણીને કહેતી હતી,— “ બાબીજી ! હવે પણ વેણી નહિ ગુંથો ? ”

કપાલકુંડલા—મૃણ્મયીએ જવાબ ન દીધો. માત્ર હસીને પોતાના વાળ તેણીના હાથમાંથી છોડાવી લીધા. સ્યામા હસીને મૃણ્મયીને એક ધીમી લપ્પડ મારીને બોલી, “ જા, જા, મૃણુ ! હવે કાંઈક તો માન, અલી ! એક વેળા તો મારા મનની ઉમંગ પુરી પાડ ! મહસ્થાની વડુ વાળ બાંધ્યા વિના શરતી હશે કે ? તું તો હવે મૃહસ્થાશ્રમ ધર્મમાં આવી. હવે ક્યાં સુધી આવો વનવાસિની જેવો પહેરવેશ રાખીશ ? ”

કપાલકુંડલા,—“ જ્યાં સુધી તમારા બાપ મને વનમાં નહોતા મળ્યા ત્યાં સુધી તો હું યથાર્થ રીતે યોગિની જ હતી. ”

સ્યામા,—“ પણ હવે તો તું સંન્યાસિની મટીને સંસારી બની છું. ”

કપાલકુંડલા,—“ તમા શું થયું ? હું વેણી શા માટે ગુંથું ? ”

સ્વામા—“ વેણી ગુંથવાથી આપણે સારા દેખાઈએ. આપણા સ્વામી પ્રસન્ન થાય. ”

કપાલકુંડલા,—“ સ્વામી પ્રસન્ન ન થાય તો શું થાય ? ”

સ્વામા,—“ ભોળા રે ભોળા ! બધું ધીમેધીમે સમજશે ! ”

કપાલકુંડલા,—“ ત્યારે અત્યારે સમજવોને ! ”

સ્વામા,—મારાથી ન સમજવાય !

કપાલકુંડલા,—ત્યારે કોણ સમજવશે ? ”

સ્વામા હસીને કપાલકુંડલાને ખાજી પડી અને તેના કાનમાં ‘ તારો વર ! ’ એટલું કહીને હસતી હસતી દોડી ગઈ. કપાલકુંડલાં વિચારમાં પડી કે હું શું નથી સમજતી કે મને ‘ મારા વર ’ સમજવશે ? !

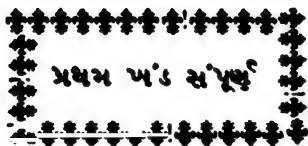
વનમાં ઉછરેલી, સંસાર વ્યવહારના રિતિરિવાજથી અજાણી કપાલકુંડલાની ગૃહસંસારની આવી રચિતિ હતી.

નવકુમારને જોટલી ડાગણી કપાલકુંડલાને માટે હતી તેટલી કપાલકુંડલાને નવકુમારને માટે હતી કે નહિ તે તો અમે નથી કહી શકતા. પણ એટલું તો ખરું કે હજુ કપાલકુંડલા સ્ત્રીઓ જે અનહદ પ્રેમથી પોતાના પતિને સ્નાય છે તેવી રીતે નહોતી સ્નાતી. નવકુમાર વગર તેને એન નહોતું પડતું; નવકુમાર આવતો ત્યારે તેને આનંદ થતો; નવકુમાર જ્યારે તેને પોતાના જુન્યુગલમાં લપેટીને કપાલકુંડલાના મનોહર કપોલપ્રદેશને ચુંબનવૃષ્ટિથી ભીંજવતો ત્યારે કપાલકુંડલાને આનંદ પડતો એ વાત ખરી, પણ નવોઢા સુંદરીમાં જે ચાંચસ્યના, જે ચપળતા, જે ઉમંગ, જે ઉત્સાહ, અને જે ઉત્કંઠા જોવામાં આવે છે, તેનો અત્રે અભાવ હતો. નવકુમાર આ વસ્તુ સ્થિતિ સમજતો હતો. તેથી ભોળા કપાલકુંડલાની તરફ તે કાંઈક વિશેષ અજાણ રીતે આકર્ષાતો હતો.

પ્રિય વાંચનાર ! આવી રીતે અત્યારે તો તમારી આગળ કપાલકુંડલા અને તેના પતિનું સુખમય ચરિત્ર અમે રજુ કર્યું છે. આ

સુખમય અને મધુરા દસ્ય સાથે જ અમે આ પ્રકરણની પૂર્ણાકૃતિ કરીએ છીએ, અને વાર્તાનો આ પ્રથમ ખંડ પણ અમે અત્રે જ પૂર્ણ કરીએ છીએ.

કપાલિકનું શું થયું ? મોતીખીખી નવકુમાર પોતાનો પતિ છે એમ પોતાની દાસીને ઝોળખાવીને ચાલી ગઈ તેનું શું થયું ? કપાલકુંડલાનો આ સુખી ગૃહસંસાર કાયમ રહ્યો કે કેમ ? માતાજીનાં ચર્ચક્રમણમાં પધરાવેલું બિહરપત્ર પડી જવાથી જે અમંગળ આશંકાઓ કલ્પન થઈ હતી તે ખરી પડી કે કેમ ? આ બધું આપણને જાણવાનું રહી ગય છે. તે જાણવાને માટે વાંચકને આ સાથેના “ બ્લેઝ ” એ નામનો દ્વિતીય ખંડ વાંચવાનો આગ્રહ કરી અમે હાલ તો કપાલકુંડલાને તેના સ્વામીના ગૃહમાં સર્વની પ્રિયપાત્ર બનેલી છોડીને જઈએ છીએ. અસ્તુ !

દ્વિતીય ખંડ

જીવન

પ્રકરણ ૧ હું

હુત્ક્રિસા

કામમાત્રિય દુષ્પૂરં વંમમાનમવાન્વિતા ।
 મોહાદ્ગૃહીત્વાઽસદ્ગ્રાહાન્નવર્તતેઽશુચિદ્રતાઃ ॥
 આશાપાશશતૈર્વદ્ધાઃ કામક્રોધપરાયણાઃ ।
 રૂઢન્તે કામભોગાર્થમન્યાયેનાર્થ સંચયાન્ ॥
 —શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા ।

“ Surrendered to desires insatiable,
 Full of deceitfulness, folly and pride;
 In blindness cleaving to their errors caught,
 Into the sinful course, they trust this lie;
 As it were true:—”

In nooses of a hundred idle hopes,
 Slaves to their passion and their wrath, they buy:
 Wealth with base deeds, to glut hot appetites.

જ્યારે નવકુમાર પોતાની ચૂલન વધુ કપાલકુંડલાને લાઇને
 ધર્મસાળામાંથી પોતાને ઘેર જવાને નીકળ્યો હતો તે
 વખતે મોતીખીખી વર્ષમાન હોવાની તરફ જવાને
 માટે નીકળી હતી. મોતીખીખી વર્ષમાન જઇ પહોંચે એ અગાઉ
 આપણે તે ત્યાં સુધી કામને માટે જતી હતી તથા તે કોણ હતી તે
 જ્ઞેષ્ઠ લક્ષ્યું. મોતીખીખીનું જીવનચરિત્ર અત્યંત કલુષિત અને દુષ્ટ
 દુર્ગુણોથી ભરેલું હતું. પરંતુ તેની સાથે કટલાક અનુપમ ગુણો પણ

તેણીના હૃદયમાં વાસો હતો. અર્થાત્ સારા અને નરસાપણનો એક વિલક્ષણ સંયોગ આપણે મેતીખીખીમાં જોઈ શકીએ છીએ વસ્તુસ્થિતિ આ પ્રમાણેની હોવાથી, અને આપણી વાર્તામાં આગળ ઉપર આપણને આ વ્યક્તિનું ઘણું કામ પડે તેમ હોવાથી તેના વિલક્ષણ ઇવનચારિત્ર્યનો ફેટલોક અગત્યનો ભાગ અમે અત્રે આપીશું તો અમારા વિવેકી વાંચનારાઓ તેથી અસંતુષ્ટ નહિ જ થાય એવી અમારી ખત્રી છે. અસ્તુ.

મેતીખીખી તે નવકુમારની પ્રથમ વખતની પત્ની પદ્માવતી હતી એ તો વાચકો સમજી શક્યા જ હશે. તે સંબંધી ફેટલીક હકીકત અમે આગળ ઉપર આપી છે અને ખાત્રીની હકીકત અત્રે જણાવીશું.

જ્યારે પદ્માવતીના પિતાએ મહમ્મદીય ધર્મનો અંગીકાર કર્યો તે વખતે પદ્માવતીનું હિન્દુ નામ ખદલીને તેણીનું મુસલમાની નામ લુત્ફુન્નિસા રાખવામાં આવ્યું હતું. તે વખતે તેણીનું નામ મેતીખીખી નહોતું. મેતીખીખી નામ તો તેણી કોઈ કોઈ વેળાએ છુપા વેશે કેશ પરદેશમાં કરતી ત્યારે ધારણ કરતી હતી. તેના પિતા પહેલાં તો લોકમાં આવીને સરકારી નોકરીમાં જોડાઈ ગયા હતા. પણ ત્યાં તેમને પાતાના અનેક જનભાઈઓનો સમાગમ થતો હતો. આથી ત્યાંના મુખાની પાસે લાગવગ ચક્રાવીને તેણીના પિતાએ પાતાની ખદલી આગ્રા કરાવી લીધી હતી અને આવી રીતે તેઓ સપરિવાર આગ્રા આવ્યાં ગયાં હતાં.

ગુણાઃ પૂજાસ્થાનમ્ ગુણીયુ ન ચ લિંગં ન ચ વયઃ । તે ગુણાનુસાર શહેનશાહ અકબર સરખા કદરદાન સમ્રાટના રાજ્યમાં કોઈની પણ કદર થયા સિવાય રહેતી નહિ. પદ્માવતીના પિતાને થોડાક જ વખતમાં મોગલ સલ્તનતમાં ઉચ્ચ અધિકાર પ્રાપ્ત થયો, અને આગ્રાના પ્રતિષ્ઠિત અમીરોમાં તેની ગણના થવા લાગી.

આ બાબતુએ પદ્માવતી હૈદર લુત્ફુન્નિસા ધીમે ધીમે થોડો વય માં આવવા લાગી. આગ્રામાં તેણીએ કારસી, સંસ્કૃત વિગેરે ભાષાઓનો સારો અભ્યાસ કર્યો હતો, તેમ જ વૃત્ય, ગીત, વગેરે કળાઓમાં

પણ તેણે સારી પ્રવીણતા પ્રાપ્ત કરી હતી. હુન્દુનિસા અપાર સૌંદર્યના અને તે સાથે તેણીએ પ્રાપ્ત કરેલી, સ્ત્રીના આબૂપણરૂપ વિદ્યાઓના પ્રતાપથી આશ્રાની પરમરૂપવતી રમણીઓમાં તેણીની ગણના થવા લાગી. કમનસીબે તેણીને જુદી જુદી જાતની કળાઓ શીખવાડવામાં આવી હતી પણ ધર્મ સંબંધીનું કાંઈ પણ જ્ઞાન તેણીને આપવામાં આવેલું નહોતું. અર્થાત્ તેણી ધર્મશાસ્ત્ર વિગેરેમાં સર્વથા અજ્ઞાન હતી એટલું જ નહિ પણ નીતિ અને અનીતિ વચ્ચે અધિક તફાવત છે એમ તેણીને સ્વપ્ને પણ લાગતું નહિ. હુન્દુનિસાને કેવું શિક્ષણ મળ્યું હતું તેના આબેહુલ્ય ખ્યાલ વીસમી સદીના હાલના વિલાસી પણ વિષમય વાતાવરણમાં ઉછરેલી અને વિલાસ મગ્ન રહેનારી વનિતાઓને મળતા શિક્ષણ ઉપરથી આવી શકશે. સ્ત્રીના દિવ્ય અને પરમ પવિત્ર આબૂપણરૂપ શિયળને સાચવવાનો કેવો અજળ મહિમા છે, અને તે પરમપવિત્ર સદૃશ્યજનના માર્ગમાંથી વિચલિત થનાર મલિ-લાની કેવી અધોર્ગત થાય છે તે સંબંધી જ્ઞાન હાલ પાશ્ચાત્ય સંસ-ર્ગને લીધે જેમ આપણી આધુનિક રમણીઓની અંદર ધણા જ અલ્પ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે, તે જ મુજબ અધ્યાત્મી અને વિલાસી મોગલ રાજ્યમાં ઉછરેલી હુન્દુનિસામાં પણ જોવામાં આવતું હતું. યૌવનકાળને ન્યારે હુન્દુનિસા પ્રાપ્ત થઈ, વિકારને ઉત્તેજન આપે એવી સર્વ પ્રકારની વિલાસી સામગ્રીઓ સાથે આહારવિહાર પણ તેના જ પ્રકારના હુન્દુનિસાને પ્રાપ્ત થવા લાગ્યા ત્યારે હુન્દુનિસા કિંમન પળી. તેનું મન ચક્રોળે ચડ્યું. અને તેણીને ધ્યાનથી જોનારને એમ લાગ્યા વગર રહે એમ નહોતું કે તેના મનની ગતિ દુર્લભવેગવતી હતી. ઇન્દ્રિયદમનની તેણીનામાં સ્થેજ પણ શક્તિ નહોતી. અથવા હોય તો તેમ કરવાની કિંચિન્માત્ર પણ તેણીને ઇચ્છા નહોતી. સત્ અને અસત્માં તેણીની સમાન પ્રવૃત્તિ હતી. આ કામ કરવું યોગ્ય છે અને આ કામ કરવું અયોગ્ય છે તેના વિચાર કરવાની તે સ્થેજ પણ તરફી બેતી નહિ. જે કામ તેને સાઈ લાગતું તે તે કરતી. ન્યારે સત્કર્મ કરવાથી અંતઃકરણમાં આનંદ થતો ત્યારે તે સત્કર્મ કરતી. ન્યારે

અસત્ કર્મ કરવામાં આનંદ મળતો ત્યારે તે તેમ કરતી. હુંકાણુમાં અમે એટલુંજ કહીશું તો બસ થશે કે યૌવનકાળની મનોવૃત્તિની દુર્દ-મનીય અવસ્થા થવાથી જે સર્વ બયાનક દોષોનો કર્તા મનુષ્ય થાય-છે તે સર્વ દોષોએ હુતુનિસામાં પૂર્ણપણે વાસ કર્યો હતો. તેણીના પહેલાંના પતિ હયાત હતો એટલે આગ્રાનો કાષ્ઠપણુ અમીર તેણીની સાથે લગ્ન કરવાને તો તૈયાર નહોતો. હુતુનિસાની પણ વિવાહ કરવાની ઇચ્છા નહોતી. તેણીને તેમ કરવાની શી જરૂર હતી ? મનગમતા કુસુમનો આસ્વાદ લેવાનું મળે ત્યાં એકજ કુસુમનો આસ્વાદ લઈ પડી રહેવાની અપેક્ષા કોને થાય ? હુતુનિસાને પોતાનાં યૌવન સ્વરૂપ, અને હુન્નરકળાના જ્ઞાન વિગેરેના પ્રતાપથી મનમાન્યા ભોગી બ્રમરો મળતા હતા. તો પછી તે શું કરવાને એકની પત્ની થઈને રહે ?

અફસોસ ! એક વાર અનીતિના પાપમય પંકમાં ધકેલાયા પછી તેનું પરિણામ અંદર વધારે ને વધારે ઉડા જવામાં જ આવે છે. પહેલાં હુતુનિસાનું નિર્લજ્જ વર્તન હુપાહુપ થતું હતું; અને તેથી એ વિષે ઝાઝો ઉઠાપોઠ મોગલ નગરીમાં થતો નહોતો. પણ ધીમે-ધીમે લજ્જનો આરિક પડેો પણ દૂર થઈ ગયો, અને હુતુનિસાનું નિર્લજ્જ વર્તન એટલી અધોગતિએ પહોંચ્યું કે તેણીના પિતા હવે વધારે વખત તેણીને પોતાના ઘરમાં રાખી શક્યો નહિ. તેણે પોતાની પુત્રીનો ત્યાગ કર્યો !

રાગીને મનમાન્યું ભોજન વૈદ આપવા કહે, ભુખ્યાને ભોજન મળે અને વાંદાને સ્વરૂપવતી પત્ની મળે અને તેમને જેટલો આનંદ થાય તેટલો આનંદ હુતુનિસાને થવા માંડ્યો. યૌવનકાળના ‘ગદ્દાપચીસી’-ના સમયમાં મનુષ્યને સારાસારનું ક્યાં જ્ઞાન હોય છે ? તદ્દનુસાર હુતુનિસાને ખિત્તુઈમાંથી હાંડી ચૂકવામાં આવી ત્યારે તે ઉલટી વિશેષ રાજી થઈ અને એક સાઈ મકાન લઈને ત્યાં રહેવા લાગી.

હુતુનિસાના યૌવનવનમાં વિહાર કરનારા આગ્રાના શોખીન સહેલાણીઓમાં એક અનુપમ રત્ન પણ હતું, અને તે શહેનશાહ અકબરનો પરમપ્રિય પાટવીકુમાર સલીમ હતો. એક આગરદાર અમીરની પુત્રીની સાથે દુષ્ટ વર્તન કરી તે અમીરના કુળમાં કક્કંક લગાડી

લુત્કુનિસાને પોતાના મહેલમાં રાખીને પોતાના અપક્ષપાતી પિતાને, ક્રોધ વિનાકારણ વહેરી લેતાં જુવાન શાહજહાં ગભરાતો હતો. પણ હવે તેને સુયોગ્ય અવસર મળી ગયો. હવે તેણે લુત્કુનિસાને માટે પોતાના મહેલમાં આવવા જવાની અને રહેવાની ગોઠવણ કરી નાંખી. રાજપુત સૈન્યનો સરદાર અને મુસલમાનોનું દાસત્વ સ્વિકારનાર મહારાજા માનસીંહની પહેલે તે યુવરાજ સલીમની પટરાણી હતી. સલીમે લુત્કુનિસાને તે પટરાણીની મુખ્ય સહચરી તરિકે દાખલ કરી દીધી. આ પ્રમાણે વિલાસપ્રિય લુત્કુનિસા જાહેર રીતે યુવરાજ સલીમની પટરાણીની સહચરી, અને ખાનગી રીતે પટરાણીના શાસ્ત્ર અને રહી અનુસાર તેણીને મળેલા પરમ પવિત્ર હકોમાં ભાગ પડાવનાર શોક્ય (!) બની. સલીમ આ નવયૌવના ઉપર હવે તો અતિશય મુગ્ધ બની ગયો !

લુત્કુનિસા સરખી ચાલાક, કાર્યદક્ષ અને સ્વરૂપવતી સુંદરીને રાજકુમારના હૃદય ઉપર પૂર્ણ અધિકાર મેળવતાં વાર નહિ લાગે એવી સર્વની ખાત્રિ થઈ ગઈ, અને ધીમે ધીમે લુત્કુનિસામાં સલીમનો જે અનહદ અનુરાગ વધતો જતો હતો તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાતું હતું કે તે વખતે જતાં પટરાણીનું પદ પ્રાપ્ત કરવાને પણ ભાગ્યશાળી થશે. આ આશા રૂપી સ્વપ્નમાં લુત્કુનિસા પોતાનું જીવન ગાળી રહી હતી એટલામાં જ નિર્દાનો ભંગ થયો, અને સ્વપ્ન ઉડી ગયું. યુવાન શાહજહાંની નજરે એક નવું યુગ્મસુરત પાંખીકું નજરે પડ્યું.

શહેનશાહ અકબરનો ખાગનચી એતિમાહુદ્દોલા ખ્યાન અગાસની કન્યા મહિર-ઉન્-નિસા યવનકુળનાં પ્રધાન સુંદરી હતી. એક વખતે કોપાધ્યક્ષે રાજકુમાર સલીમ અને બીજા રાજધાનીના સુપ્રસિદ્ધ અમાર ઉમરાવોને પોતાને ત્યાં એક જ્યાંસતમાં આમંત્ર્યા હતા. તે પ્રસંગે અચાનક શાહજહાં સલીમની નજરે મહિર-ઉન્-નિસા ઉપર પડી. મહિર-ઉન્-નિસા અથવા ઇતિહાસમાં પ્રસિદ્ધ થયેલી તુર-ઇ-જેહાન (તુર જહાં) કેવી સ્વરૂપવતી હતી તેનું વર્ણન કરવાની કશી જ જરૂર નથી, કારણુ અમારા વાચકોને તે વાત સારી રીતે માલમ છે. એટલું જ કહેવું બસ થશે કે પૌર્વાત્ય પ્રદેશની જ

નહિ પણ જગત્પત્ની થઇ ગયેલી અનેક રૂપવતી રમણીઓમાં નુરજહાનની ગણત્રિ થાય છે; અને દરેક ઇતિહાસકાર મુક્ત કંઠે આ સુંદરીના સૌંદર્યનું વર્ણન કરે છે. જ્યાં આવી સ્થિતિ છે ત્યાં અમારે શું કહેવાનું હોય ?

આ લુવનમોહિની લલનાના અપાર રૂપરાશિ ઉપર તરફ શાહજહાં મુગ્ધ બની ગયો. અર્થાત્ અમે એમ કહીશું કે તે પોતાને મહેલે પાછો આવ્યો પરંતુ પોતાનું હૃદય તો એ રૂપવતી રમણીને જ સોંપી આવ્યો હતો તો તેમાં કાંઈ અતિશયોક્તિ તો નથી જ.

મહિર-ઉન-નિસા અને સલીમના પ્રેમ પ્રસંગનું શું પરિણામ આવ્યું એ ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ બીના છે, અને તેથી તેની લંબાણુ હકીકતની અત્રે જરૂર ન હોવાથી આપણે તે ટુંકાણુમાં જ જોઈ જઈશું.

પ્રકરણ ૨ જી

જમજમયોતિ નુરજહાન

“ હમ તાકીદ દામેં બાતિલ નહિ હોતે;

“ સીનેમેં કીસી શમ્સકે દો દિલ નહિ હોતે. ”

ઓહો ! મોહ જ મોહનું જગત્ આ તેમાં હશે પ્રેમ ક્યાં ?
આંહી બીજ વવાય છે વિખયને સૌ સ્થાનમાં મોહનાં;
કાંટાળાં તર તે કગી હૃદય કેં બોળાં બિચારાં ચીરે,
ક્યાંઈ છે રૂધિરે બર્યાં ઉઝરડા, ત્યાંથી વણો ગાઢ છે.

કલાપી.

જે વખતે શાહજહાં સલીમ મહિર-ઉન-નિસાના રૂપ રાશિ ઉપર મુગ્ધ બની ગયો હતો તે વખતે તે સુંદરીના વિવાહસંબંધ શેર અરધાનખાં નામના એક પરમ પ્રભાવશાળી અમીરની સાથે થઇ ચુકેલો હતો. આ સુંદરીના

અનુરાગમાં અંધ બનીને શાહજાદો પોતાના પિતાની પાસે ગયો અને શેર અધધાન સાથેનો સંબંધ તોડી નાખીને તે કન્યા પોતાને પરણાવવાની પ્રાર્થના કરી પણ આ વાતમાં ન્યાયી પિતાની પાસેથી તેને કેવળ અપમાન સિવાય બીજું કંઈ જ મળ્યું નહિ. લાચાર બનીને શાહજાદો તે વખતે તો શાંત રહ્યો. અકબર સમજ્યો કે વખત જતાં શાહજાદો આ યવન સુંદરીની વાત વિસરી જશે. પણ તેમ ન બન્યું. એ તો એક સાધારણ નિયમ છે કે આપણને જે ચીજની અછત હોય એ ચીજ ઉપર આપણને બમણો અનુરાગ હોય છે. તે મુજબ આ સ્થળે પણ બન્યું. સલીમનો તે પરત્વી ઉપરનો મોહ કોઈ પણ પ્રકારે ઓછો ન થયો. આ બાબુએ સલીમ આ તરફ યવન કન્યાના મોહપાશમાંથી છુટો થાય એ શુભ ઉદ્દેશથી શહેનશાહ અકબરે મહિર-ઉન્-નિસાનું લગ્ન શેર અધધાન સાથે કરી નાખ્યું. આ ધારણા પણ ફળીજીત ન થઈ, અને સલીમના હૃદયપટમાં કાતરાઈ ગયેલી મનોહર મહિર-ઉન્-નિસાની મૂર્તિ કોઈ પણ રીતે ખુસાઈ ન ગઈ. ચતુર લુલુનિસા સમજી ગઈ કે શાહજાદા સલીમની આસક્તિ જતાં શહેનશાહ અકબરના મરણ પછી શેર અધધાન આ વિશ્વમાં પોતાનું જીવન ગાળી શકે તે અશક્ય હતું. તેની ખાત્રિ હતી કે શેર અધધાનનું ખુન કરાવીને પણ શાહજાદો સલીમ જન્મ જન્મેથી મહિર-ઉન્-નિસાને સામ્રાજ્યની તેમ જ પોતાના હૃદયમંદિરની મહારાણી બનાવશે. આ પ્રમાણે વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી તેણે પોતાને રાજ્યમ હિપીનું પદ મળવાની આશા તજી દીધી.

મહમ્મદીય સમ્રાટ-કુલગૌરવ મોગલવંશાવતંશ શહેનશાહ જલાલુદ્દીન અકબરના આયુષ્યનો ધીમે ધીમે અંત આવવા લાગ્યો. પ્રચંડ સૂર્યની પ્રભાથી તુર્કસ્તાનથી માંડીને બ્રહ્મપુત્રા સુધીનો પ્રદેશ પ્રજ્વલિત બન્યો હતો, તે સૂર્યનો અસ્ત થવા લાગ્યો. લુલુનિસા પણ સમજી ગઈ કે હવે મારે ઉપરથી નીચે જવાનો સમય આવી લાગ્યો. સ્ત્રી સ્વભાવ પ્રમાણે પોતાની શાહજાદા સલીમ ઉપરની સત્તા બળવધાને તેણીએ એક દુઃસાહસિક સંકલ્પ કર્યો.

અમે અગાઉ જણાવ્યું છે જ કે રાજપૂતપતિ રાજ માન-

સીંહની ભગિની સલીમની મુખ્ય રાણી હતી. તેના પુત્રનું નામ ખુશર હતું. એક વખતે આ રાણી સાથે અકબરશાહના રોગસંબંધી લુલુખિસા વાતચીત કરતી હતી. રાજપૂત કન્યા હવે બાદશાહની બેગમ બનશે એમ જણાવી લુલુખિસા તે રમણીને અભિનંદન દેતી હતી. તેના જવાબમાં ખુશરની માતા બોલી,—"લુલુખિસા! શાહજહાની પ્રધાન પટરાણી હું હોઉં પણ કાલે કોઈ નવલ રૂપવતી લલનાના તેજના અંબારમાં તણાઈને શાહજહા તેને પટરાણી બનાવી દે. પછી મારું ગૌરવ ક્યાં રહ્યું ? તેટલા જ માટે તો કહેવત પડી છે કે "રાજને ગમે તે રાણી અને છાણું વીણતી આણી." પણ રાજની રાણી થવાને બદલે આ થવામાં જે સુખ સમાયલું છે તે અદ્વિતીય છે. રાજને રાણીઓ ધણી હોય; માતા તો એક જ હોય !"

રાજપૂત રમણીઓ જગતના ઇતિહાસમાં પોતાના પાતિવ્રત્ય અને શિયળરક્ષાને માટે સુપ્રસિદ્ધ છે. જે જાતિની પતિપરાયણ સ્ત્રીઓ જગતને અત્યારે પણ પાતિવ્રત્યના કથાઓથી પ્રભાવશાળી બનાવે છે તે જ જાતિની આ અધમ અબળાના ઉપર મુજબના ઉચ્ચાર હતા ! તેણીના કહેવાનો ભાવાર્થ એવો હતો કે શહેનશાહ અકબરના મરણ પછી અવશ્ય સલીમ મહિર-કુત્-નિસાને પોતાની મહારાણી બનાવશે. માટે તેના કરતાં સલીમ કોઈ પ્રકારે ગાદી ઉપર ન બેસતાં તેના પુત્ર ખુશર ગાદી ઉપર બેસે તો પોતાની સત્તા કાયમ રહે ! અફસોસ ! રાજસત્તાના મુગજળવત સુખને માટે સ્વામીને પણ દૂર કરવાને સ્વામિની તૈયાર થઈ ગઈ હતી ! અને તે કાળનો પ્રભાવ કહેવો કે અજ તેવા ઝોડકાર એ ન્યાયે રાજપૂત કુલ ગૌરવ રમણીના કારસ્થાની અને વિલાસી મોગલ રંગમહેલના વસવાટને પ્રતાપ કહેવો ? ગમે તે કહો, પણ રાજસત્તાપિપાસુ રમણી પોતાનો પુત્ર ગાદીએ આવે એ ઇચ્છતી હતી !

કારસ્થાનની પૂતળી અને કપટકળાપારંગત પ્રમદા લુલુખિસા એ આ વાત સાંભળતાં જ થોડીક વાર પોતાના મનમાં વિચાર કર્યો, અને પછી બોલી,—"બલ્યું ! તેમાં શું ? તે પણ તમારા જ

હાથમાં છે ને ? એવું ક્યું કામ છે કે જે સ્ત્રીથી ન બની શકે ? પુરુષ કરતાં સ્ત્રી પાસે કેટલાં બધાં વિશેષ સાધનો છે ? પુરુષ પાસે અસ્ત્રશસ્ત્ર છે કિન્તુ ચતુર રમણીની પાસે અસ્ત્રશસ્ત્ર ઉપરાંત તેથી પણ એક અતિશય પ્રાણહારક શસ્ત્ર છે અને તેનું નામ મોહાસ્ત્ર ! નારી પોતાના નયન દટાક્ષના પ્રભાવથી છળ બળ અને દળથી ભરેલા, અપ્તરથી સમયલા, અને કોષ્ટને વશ ન થનારા પહેલવાન પુરુષને પણ વશ કરી શકે છે. એ ઉપરાંત આપણી પાસે ધન પણ પુષ્કળ છે. આ સર્વ સાધનોની સહાયથી આપણે શું નહિ કરી શકીએ ? તેમ કરવું એ પણ તમારા હાથમાં છે ! ”

બેગમ,—“ શી રીતે ? ”

લુટ્ફુનિસા,—“ શાહજાદા ખુશરૂને તખ્તનશીન બનાવવાનું કાર્ય આપણે ઉપાડી લેવું ! ”

આ બચાવક પ્રસ્તાવનો તાત્કાલિક તો બેગમે કંઈ પણ જવાબ ન દીધો. પણ એટલી વાત તો ખરી કે તરણ રાજપૂત સ્ત્રી પોતાનો પુત્ર સિંહાસનચ્યુત થાય તે કાર્યને ઇષ્ટ ગણતી હતી. સ્ત્રીથી બધું સહન થાય પણ પોતાની માનહાનિ સહન નથી થતી. એક રાજપૂત કન્યા, અને સલીમની પ્રધાન મહિયો શું એક યવન કન્યાના દુષ્ટામાં રહે ? એ કેમ બને ? આ વિચારથી સલીમ તરફનો તેનો પ્રેમ ધીમે ધીમે ધ્રુવિકારમાં ફેરવાઈ તેના વિનાશનું કારણ શોધવા લાગ્યો ! સ્ત્રી જ્યારે છેડાય છે ત્યારે તે છંછેડાયલી નાગણુ સમાન ગણાય છે. રાજપૂત રમણીએ જવાબ તો ન આપ્યો, પણ તે બાણે પોતાના પતિને ઉદ્દેશીને,

“ આસથી આગ જે વરસાવે તે અનજર છું હું,

જીદમાં તુદ્ધાન તો ગુસ્તામાં સમન્દર છું હું;

હું આળીશ હુઆવીશ દિડાવીશ તને,

ફરી ગયેલા તારા બાગ્યનું ચક્રર છું હું ! ”

એમ બોલતી હોય એવો તેણીના મુખ ઉપરનો ભાવ જાણતો હતો.

લુટ્ફુનિસા તે દિવસે તો ત્યાંથી ચાલી ગઈ. બીજે દિવસે આ

બન્ને કારસ્થાની કામિનીઓ એકઠી મળી. આ કાર્યમાં હુતુનિસા પુશરની માતાને મદદ કરતી હતી તેનું એક ખાસ કારણ હતું. તે શું હતું તે આગળ ઉપર જણાશે. બન્ને રમણીઓએ લાંબો વખત સુધી વાટાઘાટ કરીને શાહજાદા પુશરને તાપ્તનશીન કરવાને કેવી યોજના કરવી તે નક્કી કર્યું.

સલીમને સીંહાસન ઉપર ન બેસવા દેતાં પુશરને સમ્રાટ અકબરના ખાલી પડનારા સીંહાસન ઉપર બેસાડવાનું કાર્ય અસંભવ તો નહોતું જ, એમ હુતુનિસાએ બેગમના મનમાં ચોક્કસ રીતે હસાવી દીધું. તેણીએ કહ્યું, — “બેગમ સહિયા ! યાદ રાખજો કે મોગલ સલ્તનત રાજપૂતોના આક્રમણથીજ કાયમ છે. જ્યારે રાજપૂતોના હૃદયે મોગલો તરફથી શરી જશે ત્યારે નક્કી માનજો કે મોગલ સલ્તનત તારાજ થઇ જશે. રે ! એટલું જ નહિ પણ રાજપૂતો વિના મોગલ સલ્તનતનું નામ નિશાન સુદ્ધાય નહિ રહે. આવી વીર અને પ્રમાવશાળી કોમના સરતાજ એક બાળુએ શહેનશાહના પરમ વિશ્વાસુ સેનિક અને બીજી બાળુએ શાહજાદા પુશરના મામા થાય છે. તેની જ સાથે મુસલમાનોના સરદાર ખાન આજમ છે. તેઓ શાહજાદી પિયારાબાલુના પિતા અને શાહજાદા પુશરના સસરા થાય છે. એક બાળુએ મામા અને બીજી બાળુએ સસરા જેવા મજબુત અને બળવાન સગપણ ધરાવનારા શાહજાદાને માદીએ બેસવામાં વિશેષ મુશ્કેલી નડે એ અસંભવિત છે કારણ કે બન્ને રાજ્ય કારસ્થાનમાં નિપુણ અને સર્વ પ્રકારની સત્તા ધરાવનારા છે. બધા ઉપર આ બન્ને જણાની દોહાઇ ચાલે છે. પછી શાહજાદા સલીમ કોના જોરથી તાપ્તનશીન થશે ? રાજ માનસીંહને આ પ્રાપ્તમાં હાથ કરવાનું કાર્ય તે તમારા માઇ થતા હોવાથી તમારે ઉપાડી લેવાનું છે, અને પુશરના સસરા ખાન આજમને આપણા પક્ષમાં લેવાનો ભાર મારા શિર ઉપર છે. આપની મહેરબાનીથી પાક ખુદાતાલા મને આ કાર્યમાં યશ આપશે એવી ખારી ખાત્રિ છે, પણ આપ નામદારને આ કમતરીન ખાંદીની એટલી વિનંતિ છે કે જ્યારે

શાહબદા ખુશર તખ્તનશીન બની શાહબદા મટીને શહેનશાહ થાય તે વેળાએ ખુશર આ બાંદીને સમુજગી વિસરી ન જાય, એટલી સંભાળ આપ રાખશો. ”

‘ મેરી અધેલી મત લુલિયો ’ એ મુત્રાનુસાર પરમાર્થ સાથે સ્વાર્થની વાત પણ લુલુનિસાએ બેગમની આગળ મૂકી દીધી. બેગમ હસીને બોલી, -“ તું શું કરવા ગમરાય છે ? માફ માન કે ના માન, પણ તું એવી તો રૂપવતી છે કે આગ્રાના જે અમીરને તું તારા શૌહર (પતિ) તરિકે પસંદ કરવા ચાહીશ તેની બીબી તું સહેલાઈથી બની શકીશ. તારો શૌહર પાંચ હજાર અશરશીનો મુન્સફદાર બનશે એની ખાત્રિ રાખજે ! ”

લુલુનિસાને સંતોષ થયો. તેણીનો ઉદ્દેશ પણ આ જ હતો. રાજનગરીમાં રહીને જે શાહબદા સહીમ સાથે અનેક મુખી દિવસો ગુજરેલા, તે શાહબદાને અન્ય રમણીની મોહબજમાં લુખ્ય બનેલો બેગમને જીગરને જળાવવું અને મહિર-ઉન્-નિશાની સખી મટીને દાસી બનીને રહેવું એના કરતાં કોઈ આખરદાર અને સત્તાધારી ઉમરાવની પત્ની તરિકે રહેવું શું ખોટું ? ધીમે ધીમે લુલુનિસાને શુદ્ધિ આવતી જતી હતી કે અહીં તહીં અને સધળે ભ્રમણ કરનારી ભામિનીનું કહેવાતું મુખ એ મુગજળ સમાન જ છે ! તે કેવળ પ્રેમનો વિક્રય છે ! રૂપનું લીલામ છે ! ઇશ્કની હરરાજ છે ! પાક-દામનની લૂંટાંલૂટ છે !! એટલે હવે આગ્રાના કોઈ પ્રસિદ્ધ ઉમરાવની પરણેલી પત્ની બનવું એ યોગ્ય જ છે એમ તેણીને જણાવા લાગ્યું હતું.

એક તો આ કારણ હતું અને બીજું કારણ એ હતું કે શાહબદા સહીમની અન્ય કલના ઉપરની આસક્તિ તેણીના હૃદયમાં આવળની શળની માફક ખુંચતી હતી, અને તે શાહબદા સહીમના ઉપર વેર લેવા ઇચ્છતી હતી. આથી પણ તેણીએ આ કામમાં ઝાઝાવ્યું હતું.

સંસાર વ્યવહારના કડવા મીઠા અનુભવ લઈ ચુકેલા અમારા

કેટલાક વાચકો સમજી શકશે કે સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ કેવો વિલક્ષણ હોય છે. પુરુષના કરતાં કામપિપાસા સ્ત્રીને દૃશ્ય વસ્તુ અથવા તેથી પણ વિશેષ હોય છે. પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ કૃપા કરીને સ્ત્રીનામાં જનન રૂપી મર્યાદાનું ગાઢ આવરણ મૂકેલું છે. તેમ ન હોત તો જગતમાં અનેક ઉપાત મચી રહેત ! એક સ્ત્રી જ્યારે પોતાના પ્રિય-તમને ચઢાવા માંડે છે ત્યારે તે તેના ઉપર એટલા બધા અનુરાગથી આસક્ત બને છે કે તેની સીમા જ નથી રહેતી. એક ઝોરત તે વેળાએ પોતાના પ્રિયતમને માટે જન આપવાને પણ પાછી પાની નથી કરતી. તે ગમે તેવી કુલટા અગર દુરાચરણી સ્ત્રી હશે પણ પોતાના પ્રિયતમને માટે હજારો આપતિઓનો સામનો કરવાને તૈયાર થશે. તે વખતે તે નહિ જુએ પોતાના પ્રિયતમનું રૂપ કે નહિ જુએ તેની સંપત્તિ. નહિ જુએ પોતાની જાત ઉપર પડનારાં સંકટનો માવિ ચિતાર કે નહિ જુએ લાજ અગર માન મર્યાદા. તે ગમે તેવું સાહસ ખેડવાને તૈયાર થશે. સ્ત્રીનો અનુરાગ-સ્ત્રીની આસક્તિ-સ્ત્રીનો પ્રેમ-આવા પકારનો છે. પણ એ પ્રેમ જતો રહ્યો, અને તે ધિક્કારમાં ફેરવાઈ ગયો તો તે માણસના ભોગ લાગ્યા સમજવા. જે પુરુષને માટે તે પ્રમદા પોતાનું સર્વસ્વ અર્પણ કરવા એક વેળાએ તૈયાર થતી હતી તેનું સર્વસ્વ હરણ કરી તેને પામ્યાલ અને ખસ્તેપ્રહાર કરી દુઃખના દુઃખરૂની ટોચે તેને ચડાવવામાં તે રહેજ પણ પાછી પાની નહિ કરે ! આવા વિલક્ષણ સ્વભાવથી સ્ત્રી દુનિયામાં પેદા થઈ છે. લુલ્હનિસાની પણ હવે આવી દશા થઈ હતી. તેનો પ્રેમ ધિક્કારમાં ફેરવાઈ ગયો હતો.

ખાન આજમ વિગેરે આગ્રા અને દીલ્હીના અમીર ઉમરાવ કોડોમાં લુલ્હનિસાનો વગવસીલો જળારો હતો. તે ઉપરાંત ખાન આજમ પોતાના જમાઈના બલારને માટે પ્રયત્ન કરે તેમાં નવાઈ જેવું પણ શું હતું ? આ કાર્યમાં ખીજ અમીર ઉમરાવો પણ સમ્મત થયા. ખાન આજમે લુલ્હનિસાને કહ્યું, “લુલ્હનિસા ! કોઈ પણ કાર્ય ઉપાડતા પહેલાં તેનું પરિણામ શું આવશે એનો ડાહ્યા માણસોએ વિચાર

કરવો ઘટે છે. આપણે આ કાર્યમાં સફળ ન થયા તો પરિણામમાં આપણી કેવી ભયાનક પાયમાલી થશે તેનો પણ આપણે વિચાર કરવો જોઈએ. ”

હુતુનિસા, — “ આપની ત્યારે આ બાબતમાં શી આશા છે ? ”

ખાન આજમ, — “ ઓરિસામાં મોગલ સત્તા હજી જોઈએ તેવી જામેલી નથી. ત્યાંનું લશ્કર આપણા કબજામાં આવી જાય તો ઘણું સાફ થાય. તારા ભાઈ ઓરિસામાં મુન્સફદાર છે. કાલે હું અહીં જાહેર કરી દઈશ કે તેઓ લડાઈમાં જામી થયા છે. તું તેમને જોવાને બહાને કાલ ને કાલ અહીંથી સ્વાના થઈ જશે, અને ત્યાંથી બધા બંદોબસ્ત કરીને જલદીથી પાછી ફરશે. ”

હુતુનિસાએ આ કાર્યમાં સમ્મતિ દર્શાવી. તે ઓરિસા ગઈ. ત્યાંથી પાછા ફરતી વખતે નવકુમારની સાથે તેને ધર્મશાળામાં મેળાપ કેવી રીતે થયો એ અમે વાચકોને આગળ જણાવેલું છે.

પ્રકરણ ૩ જી

કારસ્થાનમાં નિષ્ફળતા

“ જા માટીમાં જન મિરે, ઉઠે તાહિ પુનિ ધારિ ।
 એકહિ બાર નિરાસ હૈ, કૌન રહે મન મારિ ॥
 ગલો પૌન કે ચક્રમે, તડં ન છોડો હાલ ।
 આજ બિફલ જો વ્હે ગયાં, સફલ હોયગી કાલ ॥ ”

નવીન તપસ્વિની ।

“ દુઃખના દિન કાલે વામશે, ને જીવતો નર બદ્ધ પામશે. ”

—કવિ શામળ બદ્ધ.

જે દિવસે નવકુમાર ધર્મશાળામાંથી અને મોતીબીબી ઉર્ફે લુત્ફુન્નિસા બર્દવાન તરફ જવા નીકળી હતી તે દિવસે તે બર્દવાન સુધી જઈ શકી નહોતી. માર્ગમાં તેણે બીજા ધર્મશાળામાં ઉતારો લીધો હતો. આ ઠેકાણે આપણે અત્યારે તેને અને તેની બાંદી પેશ્મનને બેઠેલાં જોઈએ છીએ. બન્ને જણીએ આપસ-આપસમાં વાતચીત કરી રહી હતી.

મોતીબીબી પેશ્મનને પૂછવા લાગી,—“ પેશ્મન ! મારા શૌહરને તું કેવો ધારે છે ? ”

પેશ્મન આશ્ચર્ય પામીને બોલી,—“ હું કેવા ધારૂં ? ”

મોતી,—“ ખુબસુરત છે કે નહિ ? ”

પેશ્મન નવકુમાર ઉપર ક્રોધે બરાયલી હતી. જે દાગીના

મોતીએ કપાલકુંડલાને આપ્યા હતા તે દાગીના ઉપર પેશ્મનની ખાટી મિઠી નજર હતી. તેના મનમાં એક આશા હતી કે લાગ જોઈને કોઈ દિવસે થોડા ધણા દાગીના માગી લઈશ એટલે મારા ભવની ભાવઠ ભાગી જશે પણ આ તો “ આશનાં ભવન આકાશ સુધી રચ્યાં, મૂરખ ત્યાં મૂળ છે ભીંત કાચી, ” એવી દશા થઈ ગઈ હતી. હવે દાગીના મળવાની આશા સમૂળગી જતી રહી હતી. આ કારણથી કપાલકુંડલા અને તેના સ્વામી ઉપર પેશ્મનને જખરો ચુસ્સો આવેલો હતો. તેથી તે બોલી,—“ બહુ બાધ ! રસ્તાનાં રખડતા ગરીબ બા’મણાની વળા ખુબસુરતીએ શી ને બહુસુરતીએ શી ? એવા તો ધણાય ભામટાએ રસ્તામાં રખડે છે ! ”

બાંદીના પેટમાં દુઃખતું હતું અને તે માથું કુટવા સરખી વાત કરતી હતી તે સમજ જતાં ચતુર ચપળાને વાર ન લાગી. તે મુખડું મલકાવીને બોલી,—“ એ જ બ્રાહ્મણ જો દીલ્હી અને આપ્રાના મોટા ઘરના અમીર ઉમરાવોની હારમાં બિરાજી જાય તો તો તે ખુબસુરત લાગે કે નહિ ? પેશ્મન ! તું જાણે છે કે ગરિબ લોકોને એક વેળાએ વિનાશ થઈ જાય તો તેઓને પુનરુદ્ધાર અસંભવિત છે. પણ અમીર ઉમરાવોની સ્થિતિ તેની નથી. વાળાં અને વાંદરાની ઉપમા લાયક રાજાની એક તીરછી નજર જેવી રીતે એક ઉમરાવને ખાના ખરાબીની ઉંડી ખાધમાં ધકેલી પાડે છે તે જ મુજબ તેના કૃપા કટાક્ષથી રસ્તાના રખડતા બિખારીને પણ ઉમરાવ પદ પ્રાપ્ત કરી સુખ સમૃદ્ધિ અને ઐશ્વર્યમાં અમન-ચમન કરતાં વધારે વાર લાગતી નથી. ”

પેશ્મન,— “ પણ તમે તે ઉપરથી કહેવા શું માગો છો ? ”

મોતી,— “ તું જાણે તો છે કે બેગમ સાહેબે ખુશર બાદશાહ અને તો મારા પતિને ઉમરાવ બનાવવાનું કયુલ કયુલ ” છે. ”

પેશ્મન,— “ પણ તમારા પહેલા ભરવાર—રીતે ઉમરાવ થઈ શકે ? મિયાં મહારેવનો ક્યાં જોગ ખાય ? ”

મોતી;—“કાં પેશ્મન? કાં જોગ ન ખાય? તું નથી જાણતી કે શહેનશાહ અકબરે હિન્દુ અને મુસ્લીમ ઐક્યતાને માટે જે પ્રયત્નો કર્યા છે તેનું ફળ જો હાલ નહિ તો પછીથી કોઈ વખતે પણ સારું અવશ્ય આવશે જ. અલી અને ઝોંકાર (ઢઙ્કાર) નો ઝોંકાર થતા વાર નહિ લાગે. હિન્દુમાતાના સંતાનો જ્યારે સમજશે કે હિન્દુ અને મુસલમાન એ ભાઈઓ જ છે ત્યારે જ તેઓ મુખી થશે. પણ જો વચ્ચે ધર્માધ અને એકદલીએ જોનારા શહેનશાહનું સામ્રાજ્ય થશે, તો પરિણામમાં ખીળઓ ફાવી જશે. માટે આ તો ઐક્યતાનો જન્મનો છે. તે પ્રસંગે, રાજપૂત ઝોલાદથી ઉત્પન્ન થએલા અર્ધ હિન્દુ અને અર્ધ મુસલમાન શહેનશાહના સામ્રાજ્ય કાળમાં મારા હિન્દુ પતિ શા માટે ઉમરાવપદ પ્રાપ્ત નહિ કરે? પણ જો ! જો ! પેલું કાણુ આવે છે ? ”

પેશ્મન,—“ ખાન આજમનો કોઈક નોકર હોય એવું લાગે છે. ”

આ નવીન માણસના આગમનથી બંનેનાં હૃદય આકુળ વ્યાકુળ બની ગયાં. તે નોકર એક સીલખંધ રૂકો લાવ્યો અને તેને મોતી ખીખીના હાથમાં આપ્યો, અને બોલ્યો, “આ સિદ્દિક આપને માટે લખતે હું એરિસા જતો હતો. ઘણો જરૂરી પત્ર છે. ”

મોતી ખીખીએ પત્ર વાંચ્યો. પત્ર વાંચતાં જ તેનું મોં કાળું મેશ જેવું થઈ ગયું. તેના હાથ થર થર ધ્રુજવા લાગ્યા, નિરાશા અને ભાવિ અમંગળની આશંકાઓથી તેના જીગરમાં ભ્રમણક ઉપાત મચી રહ્યો. આ સત્યાનાશી ભરેલા સમાચારવાળા રૂકામાં શું હતું તે અંતે નીચે આપીએ છીએ.

“ આપણી મહેનત બરબાદ ગઈ છે. આ તો લેને ગઈ પુત ઝોર ખોધ આઈ ખસમ એવો મામલો થઈ ગયો છે. મરતી વેળાએ પણ શહેનશાહ અકબરે પોતાના બુદ્ધિબળ અને દીર્ઘદષ્ટીથી અમને હાર આપી છે. મરતી વેળાએ તેણે શાહજહા સલીમને તખ્તનશીન કરવાની વ્યવસ્થા કરી દીધી હતી. હાલ અકબરશાહનો અંતકાળ થયો છે અને તેમની ઇચ્છાનુસાર શાહજહા સલીમ જહાંગીર નામ

ધારણ કરીને ગાદીએ બેઠા છે. હવે ખુશરને માટે પ્રયત્ન કરવો નકામો છે. કમભાગ્યે તેના જીવનને માટે પણ અત્યારે ભારે નિષ્પત્તિના પ્રસંગ આવી પડ્યો છે. તમે હવે સાવધાન રહેજો, અને આપણા ઉપર દાંધ નિષ્પન્ન ન આવે તેમ સંભાળથી વર્તજો. તમે ચતુર છો. વિશેષની ત્રી જરૂર છે ? જાણીથી આગ્રા ચાલ્યાં આવો. ”

રાજનીતિ નિપુણ અને દીર્ઘદષ્ટિવાળા અકબરે કેવી યોજના કરીને ખુશરને તખ્તનશીન કરવાનું કાવતુ નિષ્ફળ બનાવી દઇ પોતાના પ્રિય પાટવી કુંવરને ગાદીએ બેસારાવ્યો હતો એ સર્વ ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ ઘટના છે. અને તેથી અમે અત્રે તે સંબંધી દાંધ પણ કેટલેખ કરવા માગતા નથી. છતાં જે વાંચકોને આ સંબંધી વિશેષ હકીકત જાણવા ઇચ્છા હોય અને જેણે હજુ સુધી વાંચ્યું ન હોય તેઓને સુપ્રસિદ્ધ બંગાળી લેખક બાલુ હરિ સાધન મુખોપાધ્યાયની બંગાળી નવલકથા ઉપરથી ગુજરાતી ભાષામાં “ શાહજહાં ખુશર ” નામની અનુવાદિત થયેલી સચિત્ર અને રસમય વાર્તા જે મુંબાઈથી પ્રગટ થતા સુપ્રસિદ્ધ સચિત્ર માસિક “વીસમી સદી”માં પ્રસિદ્ધ થઈ ગઈ છે તે વાંચવા સુચવીએ છિએ આટલો ખુલાસો કરીને હવે આપણે આપણી વાર્તામાં આગળ વધીશું.

મોતીબીબીએ ઇનામ આપીને સંદેશો લાવનારને વિદાય કર્યો, અને પેશ્મનને પત્રની સર્વ હકીકત સમજાવી.

પેશ્મન બોલી, - “ હવે ત્યારે શું કરીશું ? ”

મોતી બીબી, - “ હવે શું કરવું એ તો મને પણ સુઝતું નથી. ”

પેશ્મન થોડીક વાર વિચારમાં પડી અને પછી બોલી, - “ હશે; તેમાંથી શું ? ભોંય ઉપર ઉભા રહેનારને પડવાની ચિન્તા શી ? મોગલ આદેશાહના રંગમહેલમાં દારૂ થઈને રહેવું તે ગમે તેવા ઉમરાવની પત્ની બનીને રહેવાના કરતાં વિશેષ છે. ”

મોતીબીબી, - “ નહિ પેશ્મન ! નહિ; હવે તેમ નહિ બને. હવે એમ નહિ રહેવાય. મહિર-ઉન-નિસાની સાથે જહાંગીરનો હવે વિવાહ થશે. હું મહિર-ઉન-નિસાને બચપણથીજ ઓળખું છું. પોતાના સ્વરૂપ,

ચાતુર્ય અને કાર્યદક્ષતાના પ્રભાવે તે જહાંગીરના હૃદયમંદિરની પ્રહારાણી બનશે એટલુંજ નહિ, પણ મુગલ સલ્તનતની શહેનશાહબાતુ બનશે. ધીમેધીમે તે સર્વ આધિકાર પોતાના હાથમાં લઇ લેશે. અને જહાંગીર માત્ર નામનો જ બાદશાહ રહેશે. મેં જહાંગીરને ગાદીએ ન બેસાડવાને માટે જે કાવત્રામાં ભાગ લીધો હતો તે પણ તે બાણી જશે; અને પછી ચારી હાલત વિપરીત થઇ જશે. ”

પેશ્વન ગભરાઇને બોલી, -“ હાય ! હાય ! બાઈ ! ત્યારે હવે આપણે શું કરીશું ? આ તો બચંકર હિસાબે વાત થઈ ગઈ ! ”

મોતીબીબી, -“ ગભરાઈ જવાનું કાંઈ કારણ નથી. સંકટ સમયે ગભરાઈ ન જતાં સમયસૂચકતા વાપરી તેમાંથી નીકળી જવાનો રસ્તો શોધી કાઢે તે જ હિસ્મતવાન કહેવાય. હજારો નિરાશામાં પાશુ આશા છુપાએલી હોય છે. હવે મારી એક ઉમેદ છે. મહિર-ઉન્-નિસાનું જહાંગીર તરફ કેવું વલણ છે તે જાણવાની જરૂર છે. તે યવન બાળાના સ્વભાવને હું અચ્છી રીતે પીછાણું છું. જો જહાંગીર તરફ તેનું હૈયું દોડતું નહિ હોય તો જહાંગીરના સર્વ પ્રયત્નો નકામા છે. મહિર-ઉન્-નિસાને પ્રાપ્ત કરવાની તેની આશા આકાશકુસુમવત્ છે. એક નહિ પણ સેંકડો શેર અફઘાનોની કતલ ચાલે તો તે પણ નકામું છે. જો મહિર-ઉન્-નિસા જહાંગીરને ચહાતી હશે ત્યારે તો કોઈ ઉપાય નથી. ”

પેશ્વન, -“ એ વાત બરાબર છે. પણ મહિર-ઉન્-નિસાના દિલની વાત આપણે શી રીતે જાણી શકીશું ? ”

મોતીબીબી હસીને બોલી, -“ લુલ્હનિસા શું નથી કરી શકતી ? મહિર-ઉન્-નિસાની હું મહેમાન બનીશ. ”

પેશ્વન, -“ જો મહિર-ઉન્ નિસા બાદશાહની પરવા ન કરતી હોય તો આપણે કયો માર્ગ લઇશું ? ”

મોતીબીબીએ કાંઈ જવાબ ન દીધો. પેશ્વન બોલી, -“ કાંઈ નવી યોજના નથી ? ” મોતીબીબી અથવા વાચકોની પૂર્વ પરિચિત પ્રસાવતી ઉર્મિ છુલ્હનિસાએ જવાબ ન આપ્યો. તે સુખ જ રહી.

[illegible]

એવું. અફસોસની વાત છે કે તમારા જેવી આદર્શ ચિત્રકળા ખીજ કાઢને નથી આવડતી. ”

મહિર,—“ ખીજ કાઢને નથી આવડતી, તેમાં તું શું કરવા દીલગીર થાય છે ? ”

મેાતી,—“ જો ખીજને તમારા જેવી ચિત્રકળા આવડતી હોત તો તમારા સુંદર મુખડાની તસ્વીર કાઢી લાઈને જગતમાં તે અમૂલ્ય કાવિત્વ પામી શકત ”

મહિર,—“ કપરની મટાડામાં આ ચહેરાનું ચિત્ર રહેશે. ”

મેાતી,—“ કેમ, બહેન ! આજ એમ ઉદાસ કેમ છો ? ”

મહિર,—“ ઉદાસ નહિ તો ખીજનું શું ? કાલ સવાર તો તું મને છોડી જઈશ એ મારાથી કયમ કરીને લુલાય ? શું ખીજ એ દિવસ ન રહેવાય ? ઘણા દિવસે મળવા આવી અને એમ જતી રહે તે શું સારી વાત કહેવાય ? ”

મેાતી —“ બહેન ! મને તો અહીં રહેવાની ઘણી મરજી છે. હું પણ કંટાળી ગઈ છું અને થોડા દિવસ તારા સહવાસમાં વીતાડવા ઇચ્છું છું. પણ શું કરું ? હું પારકાના આધારે પડી છું. તેથી શી રીતે રહું ? ”

મહિર,—“ મારા ઉપરથી તારું મન જ હવે હટી ગયું છે. આપણી પહેલાંની મહોબત તું વિસરી ગઈ છે. નહિ તો કોઈ પણ રીતે રહી શકાત. જ્યાં ઇચ્છા હોય ત્યાં એનો ઉપાય આપોઆપ મળી આવે છે. ”

મેાતી,—“ તુ મારે માથે ખોટું આજ મૂકે છે. મેં બધી હકીકત તો તને સમજાવી છે. મોગલ સૈન્યમાં મારા ભાઈ મુન્સફદાર છે. તે લડાઈમાં જખમી થયા હતા. તેથી બેગમની રજા લઈને તેને જોવાને આવી હતી. ઝોરીસામાં બહુ દિવસ થઈ ગયા. વધારે દિવસ કોઈ પણ ઉપાયે હવે રહી શકાય એમ નથી. તને ઘણા લાંબા વખતથી જોઈ શકતી એટલે મળવાની ઉમેદ હતી. તેથી બે દિવસ આ તરફ આવી મઠ. ”

મહિર-કિન્-નિસા,—“ બેગમની પાસે જવાનો ક્યા દિવસનો કરાર કર્યો છે ! ”

મોતી સમજી ગઈ કે મહિર-કિન્-નિસા કટાક્ષમાં આમ બોલે છે. તે આવી આખતમાં ઢેકેઢેક દયાઈ જાય એવી નહોતી. તે બોલી—
“ દિવસ તો નક્કિ નથી કર્યો. પણ મહિનાના આવવા જવાના માર્ગમાં ક્યાંક દિવસ મુકરર થતો હશે ? પણ એટલું તો ખરૂં કે હવે બહુ દિવસ થઈ ગયા છે, અને વધારે દિવસ રહેવાથી નાહકની ખફગી બોરી લેવી પડે. ”

મહિર-કિન્ નિસા પોતાની જુવનમોહિની પદ્ધતિથી મંદ મંદ સ્મિત કરતી બોલી,—“ બલી ? કેની ખફગીનો ડર છે ? હજરત સલીમની કે તેમનાં બેગમસાહિબાની ? ! ”

મોતી પણ સ્ટેન્ડ હસીને બોલી,—“ તું ક્યાં બધું નથી જાણતી ? નાહક શા માટે શરમારે છે ? બન્નેની ખફગીનો ડર છે. ”

મહિર-કિન્-નિસા આ તકનો લાભ લઈને મૂળ મુદ્દા ઉપર આવતાં બોલી,—“ ત્યારે તને જો બેગમ સાહેબનો ડર હોય તો તું જ કાં બેગમ નથી બનતી ? સાંભળ્યું હતું કે શાહજાદા સલીમ તારી સાથે નિકાહ કરીને તને પોતાની ખાસ બેગમ બનાવવા ઇચ્છે છે. તે હવે ક્યારે ? શાદી સુગારકની મીજલસમાં હવે મને ક્યારે ઇજન આપે છે ? ! ”

મોતી,—“ હું તો પારકાના કબજામાં છું. બેગમની બાંદી અને સહચારી હતી તેથી તો આટલે સુધી આવવા પામી. સલીમની બેગમ બનવાથી તો મોગલ રંગમહેલમાંથી ખસાય પણ નહિ. ”

મહિર,—“ જો મોગલ સમ્રાટની મહારાણી અને તેને એકરિસા શા કામે આવવાની જરૂર પડે ? હજારો દાસદાસીઓ તેની તહેનાતમાં ખડે થઈ તૈયાર જ હોય છે. ”

હવે મોતીનો પણ વારો આવ્યો. તે દૃઢ સ્વરથી બોલી,—“ સલીમની બેગમ બનવાનો વિચાર મેં સ્વપ્નમાં પણ નથી કર્યો. હિન્દુ-

સ્તાનમાં સલીમની યેગમ મનવાને લાયક કેવળ જગજગતના મહિર-
જનનિમાં જ છે.”

મહિર-હવે નિસાએ મારું નીચું નમાવી લીધું. તે થોડીક વાર
ચૂપ રહી. પછી તે ધીમેથી બોલી,-- "હેન! હું સમજી નથી શકતી
કે હું આહી મારા અંતરની વાત જાણવાનું આવી છું કે મને હવે
દેવ આવે છે, પણ તમે જિનજોને છો છો કે હું તો જોની છું
(શેર અધધાનની) તેની જ છું; ખીજી વાત ન કરીશ, જિં જિં
મેટીથીખી જરાક પણ ન ગભરાતાં બોલી,-- "તારે એક હ
જાણ છે. તેથી તે જાને ચેતવવા આવેલી છું. સલીમ હવે મારી
બુલી નથી ગયો. માટે સાવધાન રહેજો !"

[illegible][illegible]

વાત જાણી લીધી પણ મહિર-ઉન-નિસાને પોતાના ખનની મુશ્કેલી સ્થે
પણ જાણ્યા ન દીધી એ મોતીની ખીજ હતી. જે મોતી પોતાની
બુદ્ધિબળના પ્રભાવથી પાછળથી દિલ્લીધરી બનવાને લાગ્યેલાળી થઈ
હતી તે પણ અત્યારે તો ચતુર મોતીખીખીની કેપટકળાથી પરાણત
બની ગઈ. આનું કારણ માત્ર એ હતું કે મહિર-ઉન-નિસા પ્રણય-
શાસિની હતી જ્યારે મોતીખીખી સ્વાર્થપરાયણ હતી.

માનવસ્વભાવ પારખવામાં મોતીખીખી નિષ્ણુ હતી. તે સમજ
ગઈ કે સ્ત્રીઓના સ્વભાવિક શરમાળ સ્વભાવ અને અભિમાનને અ-
નુસરીને હમણાં મહિરગમેતેમ કહે છે, પણ તેનો પ્રેમ જહાંગીર ઉપર
હોવાથી તે પોતાના હૃદયના વેગને રોકી નહિ શકે. અતે પણ સાકર
દુધમાં પીગળી જશે; અમિ આગળ મૂકેલું પત્થર સરખું થી પણ
નરમ બની જશે. સહેનશાહ જહાંગીરની બનોવાંચના સજ્જ થશે.

આ પ્રસ્તાવથી મોતીખીખીની સર્વ આશાઓનો અંત આવી ગયો.
પણ શું તેથી તે અત્યંત દુઃખી થઈ? ના. તેમાં તેને થોડાક સુખને
પણ અનુભવ થયો. પોતાને ક્યા કારણથી આ સર્વનાશના સમયમાં
સંતોષ થયો તે મોતી ન સમજ શકી. તેણીનું હૃદય ક્યા વિચિત્ર
માર્ગે વલણ લેતું હતું તે સમજવામાં તેણી નિષ્ણ જ નિવડી. બસ
વાંચનાર ! કહેા તો, કે જ્યારે મોતીખીખી પોતે જ પોતાની સ્થિતિને
નથી જાણતી ત્યારે અમે તે કેવી રીતે જાણીએ અને તમને જાણા-
વીએ ? માટે હાલ તો આપણે આ સંતોષનું કારણ શોધી કાઢવા
થોડાક વખત થોભવું પડશે.

મોતીખીખીએ આત્મા તરફ પ્રયાણ કર્યું. ધીમે ધીમે તેને પો-
તાના ભાવિ જીવનકામની કાંઈક કાંઈક થવા જોઈ.

પ્રકરણ ૫ મું

શહેનશાહની સમીપમાં

ધિક્ તાં ચ તેં ચ મદનં ચ શ્માં ચ માં ચ ।

—મર્ત્યહરી ।

“ અવ જાયા કે માથ સોં, મતે જાનો મોહિ । ”

ધારા, તા કાવ્ય ।

“ ધિક્ ! યુવા, ધિક્ ! મુજને,

“ ધિક્ ! કામવિકારણ,

“ જેણે રે જીલાની મુને સત્યથી,

“ ક્યાં નીચ વિચારણ ! ”

—“ ભરધરી નાટક ”

મોતી યોગ્ય સમયે આમ્રા આવી પહોંચી. હવે આપણે મોતીને લુટુનિસાના નામથી ઝોળખીશું તો પણ કંઈ નથી. પ્રવાસ દરમ્યાન પોતાની સ્થિતિ વિશે વિચાર કરવાથી લુટુનિસાની અંતરેઆમાં પુષ્કળ ફેરફાર થયો હતો.

આમ્રા આવીને તે જહાંગીરને મળ્યા. જહાંગીર સીંહાસનારૂઢ થઈ ગયો હતો; અને પુષ્કળ કષ્ટ પડકાર આવકથી તેના તેણે પુરા હાલ કર્યા હતા. પણ તેમાં લુટુનિસાવાળું કાવતું હુપું જ રહ્યું હતું એટલે લુટુનિસાને માટે તેના હૃદયમાં પૂર્વના જેવો જ અનુરાગ કાયમ રહ્યો હતો. જહાંગીરે તેણીના ભાષના સમાચાર તથા પ્રવાસની હકીકત પૂછી. બર્દવાનની વાત નીટળતાં લુટુનિસાનાં ધારવા પ્રમાણે જ જહાંગીરે તેણીને પૂછ્યું—“ કહે છે કે મહિર-ઉન્-નિસાની ખાસે તું બે દિવસ રહી આવી છે. તેણે મારી શી વાત કરી હતી ? ”

લુટુનિસાએ જરાક પણ હુપાવ્યા સિવાય બંધી હકીકત કહી

દીધી. તે સાંભળીને બાણાલે પુત્ર સુધે પહોંચી નિસા ખેલી, “ જહાં-
પનાહ ! બાંદીએ ખુશ ખબર આપી પણ કાંઈ ધનામ ન મળ્યું ! ”

બાદશાહ હસીને બાણાલે પુત્ર સુધે પહોંચી માગણી જખરી છે ! ”

લુટુનિસા, — “ તેમાં મારી શી કસુર ? ”

બાદશાહ, — “ દીદીના શહેનશાહેને બાદશાહ (ગુલામ) બનાવી
લીધો; હવે તોરે શું જોઇએ છે ? ”

લુટુનિસા, — “ બાદશાહ સલામત ! એરતેના અરમાન બહુ
બહુ મળ્યા હતા એ પુરા પાડવા સહેલા નથી. એ ધાંધ નાના
બચ્ચાંની વાત નથી એક રમુકું દેવાથી રાજી થાય ! ”

બાદશાહ, — “ ત્યારે તેમાં કાંઈ કસુર છે નહીં તોરે ? બોલ; તારે
શું જોઇએ છે ? ”

લુટુનિસા, — “ પહેલાં મારા અરજી મંજૂર થશે. ”

“ સમજાવો મારા અરજી મંજૂર થશે ! મારા સલ્તનતના કામને નુક-
શાન નહિ પહોંચે એમ હેમને બાંધી અરજ અવશ્ય મંજૂર થશે.
એમાં શક શો ? ”

લુટુનિસા, — “ એકબેર બાણાલે બાણાલે પહોંચીને શહેનશાહના શહેન-
શાહના અરજી મંજૂર થશે ! ”

બાણાલે પહોંચીને શહેનશાહના શહેનશાહના અરજી મંજૂર થશે. માગ, મારી શી
કસુર છે ? ”

બાણાલે પહોંચીને શહેનશાહના શહેનશાહના અરજી મંજૂર થશે. માગ, મારી શી
કસુર છે ? ”

બાણાલે પહોંચીને શહેનશાહના શહેનશાહના અરજી મંજૂર થશે. માગ, મારી શી
કસુર છે ? ”

બાણાલે પહોંચીને શહેનશાહના શહેનશાહના અરજી મંજૂર થશે. માગ, મારી શી
કસુર છે ? ”

બાણાલે પહોંચીને શહેનશાહના શહેનશાહના અરજી મંજૂર થશે. માગ, મારી શી
કસુર છે ? ”

મરણ છે અને બાદશાહનો આશીર્વાદ છે તો આ બાદી નહું. જીવન ગુજારશે તેમાં સુખી જ થશે, અને શહેનશાહ સલામતને હરહમેશ દુઆ દેતી રહેશે. પાક ખુદા આપ નામવરનું બહુ કરો, અને તખ્તોતાજ ખુદા કાયમ રાખેા.”

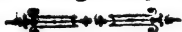
એમ બોલી ગઈમદ કઠે, અને આંસુભરેલી આંખે લુટ્કુન્નિસા પોતાના ઘર તરફ ચાલી ગઈ. જહાંગીર નીચું માથું કરીને બેસી રહ્યો. આ યવન બનેલી હિન્દુ રમણી સાથે તેણે ભોગવેલા સુખના દિવસો તેને યાદ આવી. તેની આંખમાંથી પણ બે ચાર અશ્રુ ટપક્યાં.

લુટ્કુન્નિસાનું હૃદય પાપાણું હતું. પણ તે પણ હવે ઠાંધક નરમ થતું હોય એમ લાગતું હતું. તે ક્યો નવો માર્ગ લેવા માગતી હતી તે આપણે હવે થોડાક જ વખતમાં જોઈ શકીશું.

પ્રકરણ ૬ કું

વેલવ શા કામનો ?

“ I charge thee, fling away ambition ! ”

“ માટે ભજ મન રે !

સ્વામ સદા મુખરાશિ ! ”

લુટ્કુન્નિસા પોતાના મકાનમાં આવી. તે પોતાના વચ્ચાગારમાં ગઈ અને પેશ્મનને ત્યાં બોલાવી પોતાનાં કિમતી અને મોંઘાં મૂલનાં સર્વ વસ્ત્રો તેણીએ કાઢી નાખ્યાં અને આનંદપૂર્વક તે પેશ્મનને આપી દીધાં અને બોલી,—“ ભે; આ વસ્ત્રો તું લઈ લે. ”

પેશ્મન અત્યંત વિસ્મય પામી અને બોલી,—“ મને આવેા કિમતી પોશાક આજે કેમ આપેા છે ? આંખના ઝાઝા વધાઈના સમાચાર છે ? ”

હુતુન્નિસા,—“ આનંદના સમાચાર છે. ”

પેશ્મન,—“ શું મહિર-ઉન્ નિસાનો બચ ટળી ગયો ? ”

હુતુન્નિસા,—“ હા; હવે તેના તરફની કાંઈપણ ફિકર રાખવા જેવું નથી. ”

પેશ્મન ખૂબ આનંદમાં આવી જઈને બોલી,—“ વાહ જી વાહ ! ત્યારે હું તો બેગમની બાંદી બની ! ”

હુતુન્નિસા,—“ જો તારી એવી જ ઇચ્છા હશે તો હું તારી સુપરન મહિર-ઉન્ નિસાને ફરી દર્શા. ”

પેશ્મન,—“ એ આપ શું બોલો છો ? હમણાં તો તમે કહો છો કે મહિર-ઉન્ નિસાનો બેગમ બનવાનો કાંઈ પણ સંભવ નથી. ”

હુતુન્નિસા,—“ મેં તો એમ કહ્યું નથી. મેં તો એમ કહ્યું કે હવે તેના તરફની ફિકર રાખવા કાંઈ પણ કારણ નથી. ”

પેશ્મન,—“ ત્યારે તમે દિલ્લીશ્વરી બનવાનાં જ. તેમાં સંદેહ શો ? ”

હુતુન્નિસા,—“ મારે દિલ્લીની સાથે હવે જરામ નિસ્ખત નથી. ”

પેશ્મન,—“ વાહ ! બધું આમ શું બોલો છો ? ત્યારે આ-જના ખુશાલીના સમાચાર કયા ? જરાક સ્પષ્ટતાપૂર્વક તો સમજાવો. ”

હુતુન્નિસા,—“ હું ગાંસડાંપોટલાં ઉપાડીને આગ્રાથી સદાને માટે ઉપડી જવાની ઇચ્છા રાખું છું. ”

પેશ્મન,—“ હવે ક્યાં જવા ઇચ્છા રાખો છો ? ”

હુતુન્નિસા,—“ બંગાળામાં જઈને રહીશ. ”

પેશ્મન,—“ હાય ! હાય ! આ તે આનંદના સમાચાર કે સલા-નાશના સમાચાર ! ”

હુતુન્નિસા,—“ સત્યનાશના કેમ ? હું અહીંથી દૂર દેશાવર જઈ એકાંત જીવન ભોમવી સુખી થવા માગું છું. અને બની શકે તો કાંઈ ઠેકાણે લગ્ન કરવા ઇચ્છા રાખું છું. ”

પેશ્મન,—“ આપ શું મારી દિલ્લી કરો છો ? ”

હુતુન્નિસા,—“ હું દિલ્લી જી નથી કરતી. હું ખરેખર આગ્રાથી

ચાલી જવા માણું છું જોઈએ ત્યાં જાય ત્યાં જાય પાસેથી રેળા પછી લઈ
આવી છે. ”
પરમનુ—શી ખરી વાત? આવી મનસુખા કેમ થઈ? ”
લુત્તુનિસા,—પણ દિવસ આઝીમાં રહી, પછી પૂરું થયું.

અચેકાઈ નાનપણથી જ મારી કમેદ બારેબારે હતી મારી મનોકામના
પૂર્ણ કરવા, અંતરને આરામ આપવા, જીવનની બેગાવિલાસોમાં
સખ માણવા, અને હમેશાં પ્રેરણા ચિત્ત રહેવાને ખાતર તો બંધાઈ
છાડીને અહીં હાંશબેર આવી હતી મને મન મળીને જીવનનો
કોમલોમ કરવા અને મનમાની મોજ માણવાનું શું નથી કહ્યું? પેસા
મેળવ્યા પણ કેટલા અને ઊભાવ્યા પણ કેટલા? મેં મૂંઝવે પાપો
કરવામાં હાથ રાખ્યો છે? અને જો આશા, જો હિસાબ, જોને જ સુખ
મેળવવાને બાંધેલો આ પ્રકૃતિ મૂંઝવે તો મનમાં કેવું મુશ્કેલી મળ્યું?
જો મને રહે કે લુહુ, નામે પ્રસિદ્ધિ, કૃતિ, સ્થૂળ, એ સેવ પ્રાપ્ત થયું.
પણ મને કેવું મળ્યું? મને પણ વિશેષ મળ્યું મેળવી શકું—કેમ? હું. પણ
તે શાને માટે? જો તેમાં મુખ્ય હિતે તો મને સુખી કરાશે?”
પરમનુ,—મને મળ્યું આપણે એક બેઠક વસોનીને જોઈને એવું

તમારું લીધું લેઈક લેવિણ સાંભળીને હું મસ્તક ટપાળીએ મમેસો
તેનું ધડ કે પૂંછડું કાંઈ પણ સમજ ન પડ્યું. ” તમને શાંતિ
મળે નહીં.”

લુત્તુનિસા,—“ મને ”શાંતિ” મળે નહીં જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
હું આટલા દિવસોમાં મને મળ્યું. કિશોર શાહીકાદોના નામના મહાલમાં
મેં ત્રણ વર્ષ ગાળ્યાં છે મને જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
સહનતના રક્ષકને મારા બાહુપાશમાં લપેટ્યો. જાણે એ મિત્રમાં
જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
ધરતું પાન પુષ્કળ વાર કરવા. જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
તે તરણ અને સુધરેલું મિત્ર મેં મળ્યું જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ
જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ જોઈએ

એક ત્રિવિધે એક અસ્તિત્વની સામેના એળાણ અને પ્રવર્તન માત્રથી
મળી ગયું. હવે તારે સમજા મારી પહેર મારી ગોરીલી થઈ તારે
કંઠથી આવી અને પાંચે જ બાન આવ્યું છે પ્રથમ અમરના સમજ
પણ પોરિણથી હલકાલ વિવથી ભરેલી મારે કહેવાયું સુખ એ
સુખ નહિ પણ સુવરત નકના કંઠથી પણ અધિક કષ્ટ આપનાર
કષ્ટ છે મારા અમરના અધ્યયેલાં કાર તારે જ ઉપકયા અને
તારે જ મને માન આવ્યું છે મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ

પેરમનુ-“ જા બાન આવ્યું છે મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
વરુન્નિસા-“ એ જ છે આટલી વખત સુધી હિંદુઓની
પ્રણાલની પતિત પ્રતિમા સમાન હતી ઉપરથી ચાના ચાંદી અને હીર
સાતીસા અન્ન કાર તથા બકરીયાના કાસા અન્ન વસા આપને અંદર
પથર!

પેરમનુ-“ મને તો કાંઈ પણ સમજાય પડતી નથી.
વરુન્નિસા-“ મને કહે છે તપાસામાં છે કાંઈને સહાવી હતી?

અને કને જા સાદાન વસમાં પ્રવિહાર કંઠા કીધો છે બધા અમરનો અને
વિશ્વાસપ્રિય અમરને ઉપભોક્તા નિરવા વિમો. આપણ મને કહે છે કોઈ
અમરનામંદ્રે કિન્દર પહેર મારી કીતે કોણ છે મારે જ મારે જ મારે જ
પેરમનુ-“ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ

વરુન્નિસા-“ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
પણ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
અને મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
આકાશનું હતું અગર જે શાહજાદો સલીમ રસ્તાનો સમજાવે બિખારી
હોત તેને આપણા આગળ આગળથી બીજા મામતો પણ અકાવવાને
આપણે ત્યાર થાત તે આપણે નામ તેને હિલ આપણે કહેવાય ?
આપણે નામ તે પોતે તારે કહેવાય ? ના, ના, પેરમનુ ! તે પોતે પોતે
મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
અને મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
પેરમનુ-“ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ મારે જ
ધરીથી ગણો. હવે પણ કાંઈને ખાર કાં નથી કરતી

હુતુન્નિસા,—“ તેમ કરવાની તો ઇચ્છા જ છે. તે માટે તો આઆને છેલ્લા પ્રણામ કરીને જવા માણું છું. તે ધામ કે જ્યાં મારી કીર્તિનો રૂડી કે હુડી રીતે ડકો વાગી રહ્યો હતો, જ્યાં અદના કે આલા આ દેહને, કોઇ મારા યૌવનના જોરે, કોઇ મારા દ્રવ્યના જોરે, તો કોઇ મારા દોરદમામમાં અંજનને પોતાનો કાંઇ સ્વાર્થ સાધવા મારી સાથે નમનનાધથી આલવા તંત્ર પર હતા, તેને હવે હું છેલ્લી સલામ કરીને તેનો સદાને માટે ત્યાગ કરવા ઇચ્છું છું. ”

પેશ્મન,—“ ત્યારે એટલા માટે કેટલા અંગાળામાં જઇને શાં કામ બળ્યાં છે ? આઆમાં જ કોઇ મનની મુરદ બર લાવે એવો ખુબ-સુરત આવિંદ શોધી લેને ? હાલ પણ તમને ચાહે છે તેમાંથી કોઇકને કાં પસંદ નથી કરી લેતાં ? અને વળી બધાય કરતાં તમને અંજનના ફિરસ્તાની મારફત પૂંજનાર શહેનશાહ જલાંગીરને શા માટે છોડી દે છે ? મોગલ સમ્રાટની પ્રિયતમાને રૂપ, ધન, ઐશ્વર્ય, સર્વ સુલભ હોય છે; મોગલ રંગમહોલમાં શાની ખોટ હોય છે ? ”

હુતુન્નિસા,—“ હોય છે; પેશ્મન ! હોય છે. તું તે નહિ સમજી શકે. એટલે એ બાબતમાં તારી સાથે વિવાદ કરવો વૃથા છે. પણ બલા, અને જરા બતાવ. તો ખરી કે સ્વર્ગમાં સૂર્ય ચંદ્ર અને દેવતાઓના વાસ છતાં જળ કેમ સ્વર્ગની રમણીય બૂમિ છોડીને નીચે પૃથ્વી તરફ પડે છે ? કાં નહિ મેઘનું જળ સ્વર્ગમાં જ રહેતું ? ”

પેશ્મન,—“ તે તો મને શી બબર પડે ? તમે જ કહોને ?

હુતુન્નિસા,—“ વિધિના લેખ, મારી પેશ્મન ! ફિસ્મતની કરામત અજબ છે ! ”

પેશ્મનને હુતુન્નિસાએ બધી વાત સમજાવીને કહી નહિ. વાચકોને પણ તે હાલ જણવાની જરૂર નથી. તે આપોઆપ જણાશે હાલ તો વાચકો એટલું જોઈ શક્યા હશે કે જવાબામુખી પર્વતના ફાટવાથી જેમ પાણીનો પણ રસ થઇ જાય છે, તેમ હુતુન્નિસાના હૃદયમાં જવાબામુખી સળગ્યો હતો, અને તેનું પાણીરૂપી કંઠણ હૈયું પણ પીગળવા લાગ્યું હતું.

પ્રકરણ ૭ મું

“ બની પ્રેમની ભેગણ, પિયુને શોધવા ચાલી ! ”

“ કાયા તન અરુ પ્રાન સર્વે સૌપોં કર તૈરે ।

રાજભોગ ચલિ ભોગ કરો હાહા ઘર મેરે ॥ ’

—વીરાજના કાવ્ય ।

ખેતરમાં ખી રોપવાથી તેના શ્વગો ફુટે છે. તે વેળાએ કોઈ તે તરફ ધ્યાન આપતું નથી. પણ ત્યાં આગળ ખીના રોપનાર હોય કે ન હોય પણ અંકુરની વૃદ્ધિનું કાર્ય તો થયા જ કરે છે. અંકુરમાંથી વૃક્ષ શરૂ થાય છે. ધીમે ધીમે તે અર્ધો હાથ, એક હાથ અને પછી તેથી વધારે એમ વધે જાય છે અને વખતના વહેવા સાથે એક મોટું વૃક્ષ બની જઈ આગુ-આગુનાં નાનાં ઝાડવાઓને નષ્ટ કરે છે તથા મજબુતીથી પોતે ટકાર ઉભું રહે છે.

લુકલુકિસાનો પ્રેમ આવી રીતે વધે છે. પહેલાં એક વખત જેની ઉપર તેના પ્રેમ બંધાવાનો હતો તેનાં દર્શન થયાં. પણ તે વેળાએ પ્રણયનું ખી હૃદયક્ષેત્રમાં રોપાયું છે એવું તે સમજી ન શકી. વખત જતાં તે ખીજને ફળગા ફુટવા લાગ્યા. શરીરથી તે પ્રણયમૂર્તિ સાથે સાક્ષાત્કાર ન થયો, પણ હૃદયપટ ઉપર તે મુખમંડળ તો ક્રાંતરાઈ મચલું જ હતું. તેથી રાત્રિદિવસ તે વ્યક્તિનું ધ્યાન ધરવા લાગી. તે વ્યક્તિનાં શરીરથી દર્શન કરવાની તેણીને તીવ્ર અભિલાષા થઈ. તે વ્યક્તિનાં દર્શન અને તેના સંભાગનમાં આવવાને

ખાતર દીક્ષીનું સિંહાસન પણ તેણીને તૃણવત્ લાગવા માંડ્યું. રાજ્ય, રાજધાની, અને રાજસિંહાસન એ સર્વને છોડીને તે પ્રિયજનનાં દર્શનને માટે દોડી. તે પ્રિયજન નવકુમાર હતો.

આ જ કારણથી લુત્કુન્નિસા મહિર-ઉન્-નિસાની નિરાશ કરી નાખનારી વાતથી વિશેષ દીલગીર નહોતી થઇ. તે જ કારણથી આગ્રામાં આવીને પોતાની સમૃદ્ધિનું રક્ષણ કરવાની તેણીએ દરકાર કરી નહોતી. તે જ કારણથી તે હંમેશને માટે પાદશાહથી દૂર થઇ હતી. અર્થાત્ રાજપાટનાં સર્વ સુખ સમૃદ્ધિ અને ઐશ્વર્યનો ત્યાગ કરી, પ્રેમની જોગણ બનીને લુત્કુન્નિસા ઉર્ફે પદ્માવતી પિયુને શોધવા નીકળી હતી.

લુત્કુન્નિસા સમગ્રામમાં આવી. સમગ્રામના સરિયામ રસ્તા ઉપરના નદી કિનારે આવેલા એક સુંદર ઘરમાં તેણે પોતાનો વાસો કર્યો. રસ્તે જનારા આવનારા લોકો જોઈને વિસ્મય પામવા લાગ્યા કે એકાએક આ ઘર સોના ચાંદીના દાગીના અને કીમતી યોજાકથી શોભી રહ્યું છે. ઘરના દરેક ખંડની સજવટ અતિ મનોહર હતી. અત્તર, સુગંધી તેલો, ગુલાબજળ, કેવડાનું જળ વિગેરે સુગંધી જળ, પુષ્પની માળાઓ વિગેરેથી બધું ઘર ખેલખેલ થઇ રહ્યું હતું. સોના, રૂપા, હાથીદાંત વિગેરેની અનેલી ગુદી ગુદી ગૃહસુંગારની વસ્તુઓ આકર્ષક રીતે સર્વ સ્થળે ગોઠવી દીધેલી જેવામાં આવતી હતી.

બલા વાંચનાર! એક યુવતીના ગૃહમાં તે એકાંતમાં બેઠેલી હોય ત્યાં જવું એ સઘ્ય ગૃહસ્થોનું બૂધણ નથી. પણ વાર્તા લખનારને તો ત્યાં જવાની પણ છુટ છે, અને તેણીના વિચાર જણવાની પણ છુટ છે. આ જ હક તેના વાચકોને પણ પ્રાપ્ત થયેલો જ હોય છે. આવા અમૂલ્ય હક્કો વાર્તા લખનાર અને વાંચનારને મળેલા છે તેનું કારણ એ છે કે તેમને તો કલ્પનાના પ્રદેશમાં વિહાર કરવાનું છે. એટલે આપણને કોઈ પણ સ્થળે જવામાં વાધો આવે એમ નથી. આમ બાબત હોવાથી ઉપર વર્ણવેલા ઘરના એક સુંદર કમરામાં નીચું સુખ કરીને બેઠેલી

લુટ્ટુનિસાની પાસે અમે વાંચકોને અત્યારે લખ જવા માગીએ છીએ.

અત્યારે અંદરના ઓરડામાં લુટ્ટુનિસા બેઠી હતી અને થોડેક દૂર એક આસન ઉપર નવકુમાર બેઠેલો હતો. લુટ્ટુનિસાનો નવકુમારના સમાગમમાં આવવાનો જે મનોરથ હતો તેમાં તે કેટલે અંશે સફળ નિવડી હતી તે વાંચકોને નીચેના વાર્તાલાપ ઉપરથી સમજાશે.

નવકુમાર બોલ્યો, — “ત્યારે હવે હું જાઉં છું. ફરીથી મને ન બોલાવશો. ”

લુટ્ટુનિસા, — “ હમણાં ન જાઓ ! જરાક થોભો ! જરાક થોભો ! માફ કરેલું હવે પુરું નથી થયું. મને કૃપા કરીને સાંભળી લો. ”

નવકુમાર કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર આસન ઉપર પાછો જઈને બેઠો. થોડીક વાર થઈ પણ લુટ્ટુનિસા કાંઈ પણ બોલી નહિ. થોડીક વાર રહીને નવકુમાર બોલ્યો, — “ તારે કહેવાનું હતું તે તે કહી દીધું. હવે મને તું શું વધારે કહેવાની છે ? ”

લુટ્ટુનિસાએ કાંઈ પણ જવાબ ન આપ્યો. તે બોલ્યાચાલ્યા સિવાય રડવા લાગી.

આ જોઈને નવકુમાર ક્રીને ક્રીને થઈ ગયો. લુટ્ટુનિસાએ રડતાં રડતાં નવકુમારના વસ્ત્રોનો છેડો પકડી લીધો. નવકુમાર ગુસ્સે થઈને બોલ્યો, — “ શું છે ? કહેને ? ”

લુટ્ટુનિસા, — “ તમારે શું જોઈએ છે ? પૃથ્વીમાં શું તમને કાંઈ ચીજ પણ જોઈતી હોય એમ નથી જણાતું ? ધન, સંપત્તિ, માન, પ્રભુત્વ, રંગ, રહસ્ય, વિગેરે પૃથ્વીમાં જે સુખનાં સાધનો કહેવાય છે તે તમામ હું તમને આપીશ. અને તેનો બદલો મારે કાંઈ પણ નથી જોઈતો. માત્ર તમારી દાસી બનીને રહેવા માગું છું. તમારી પત્ની બનવાનું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરવાની પણ મને અપેક્ષા નથી. માત્ર તમારી દાસી જ બનવા ઇચ્છું છું. મારી એ મનોકામના કાં પૂર્ણ નથી કરતા ? ”

નવકુમાર, — “ હું ગરિબ બ્રાહ્મણ છું. આ જન્મમાં ગરિબ

ખાલેજી જ રહેલા માણું છું. તારી દાંધેલી સંપત્તિ અને ધનને લઈને યવન અગળાનો ચાર બનવાની મારી ઇચ્છા નથી ! ”

યવન અગળાનો ચાર ! નવકુમાર હજી સુધી નહોતો બચ્ચતો કે લુત્ફુન્નિસા તે તેની એક વખતની પત્ની પચાવતી છે. નવકુમારે તેણીને છેક નાનપણમાં જોયેલી હતી. ત્યારની અને આજની પચાવતીમાં આસમાન જમીનનો તફાવત પડી ગયેલો હતો. એટલે નવકુમાર તેને ન ઓળખી શકે એ સ્વાભાવિક હતું. લુત્ફુન્નિસા નીચું મ્હોં કરીને રડવા લાગી. નવકુમારે ધીમેથી પોતાના વસ્ત્રનો છેડા તેના હાથમાંથી તાણી લીધો. લુત્ફુન્નિસાએ ફરીથી તે પકડી લીધો. તે અતિશય રૂદ્ધન કરતી કરતી બોલી:-“ દીક, જ્યારે મારા કર્મમાં એટલું પણ સુખ નથી ત્યારે તે પણ જવા દો. મારી ચિત્તવૃત્તિઓને હું ભગીરથ પ્રયત્ન કરીને પણ કામુમાં રાખવા પ્રયત્ન કરીશ. પણ તમારી પાસે માત્ર એટલી જ વિનંતિ કરું છું કે બીજું કંઈ નહિ તો માત્ર દરરોજ આ રસ્તેથી જવાની, અને તેમ કરીને આ દાસીને દર્શન દેવાની કૃપા કરશે ? એટલાથી પણ હું સંતોષ માની લઉંશ. ”

નવકુમાર,—” તું યવન અગળા છે. મ્હેચ્છ છે. પર સ્ત્રી છે. તારે ને મારે સંબંધ ન જ હોઈ શકે. તારી સથે આ પ્રમાણે વાત કરવી એ પણ મહા પાપનો વિષય છે. એટલે હવે તારી અને મારી મુલાકાત કદિ નહિ થાય,—ન જ થવી જોઈએ. ”

લુત્ફુન્નિસા ક્રોધ, નિરાશા, અને અપાર કષ્ટથી નવકુમારના સામું જોઈ રહી. તેણી જરાક આંધી ખસી અને બોલી-“ દીક, જાઓ ! ”

નવકુમાર જવા લાગ્યો. બે ચાર પગલાં આગળ વધ્યો એટલામાં તો મૂળમાંથી ઉખડી પડેલા વૃક્ષની માફક લુત્ફુન્નિસા તેના પગ આગળ લાંબી થઈને પડી અને પોતાના હાથ વડે નવકુમારના પગને બાંધી પડીને, મ્હોં ઉંચું કરી અત્યંત કઠણ અને દુઃખમય સ્વરથી બોલવા લાગી,—“ રે નિર્દય નવકુમાર ! તમારે માટે તો મેં આબ્રાના અશ્વર્યને લાત મારી છે. ભરતખંડના સીંહાસનને ઠોકરે માર્યું છે. આવી

રીતે હજારોને મારા પગ આગળ પડેલા પાછા વાળ્યા છે. જરાક તો દયા કરો ? મને ન તલસાવો ! મારો ત્યાગ ન કરો ! મારી નજીવી વિનંતિનો સ્વિકાર કરો ! મને યવનદાન આપો ! ”

નવકુમાર,—“ તું ફરીથી અગ્રા જા. મારી આશા છોડી દે.—હું ગરિબ બાલક છું અને તું યવન સમૃદ્ધિશાળી સુંદરી ! મારે અને તારે કાંઈ પણ સંબંધ રાખવો ઇષ્ટ નથી. માટે મને છોડી દે ! ”

તીરની માફક ઉભી થઈને ગર્વપૂર્વક પણ દુઃખમિશ્રિત સ્વરથી હુતુનિસા બોલી,—“ આ જન્મમાં તો નહિ જ ! આ જન્મમાં તમારી આશા નહિ છોડું. ” આ વેળાએ હુતુનિસાની કાંતી તેજસ્વી લાગતી હતી. તેના કપાળ ઉપરની રેશાઓ તરી આવેલી હતી. અતિશય ઉત્કેષ્ટાટથી તેના ગુલેલાલા સરખા ગુલાબી ગુલેરખસાર ઉપર ગુલાબસમી રતાશ મનોહર શોભા આપી રહી હતી. તસતસતા કમખાની અંદર છુપાયલું હૃદય હાંફી રહ્યું હતું, અને હુતુનિસા અત્યારે અપાર રૂપવતી લાગતી હતી. તેની આંખોમાંથી અત્યારે અંગારા ઝરતા હતા. પોપટની આંખ જેવી કામળ નાસિકા અત્યારે ક્રોધના પ્રબળ આવેગને લીધે કુલેલી હતી. તેનું આખું અંગ ક્રોધથી ચરચર કંપન હતું. છેડાયેલી નાગણ જેમ ફેણ માંડીને ક્રોધથી જોઈ રહે તેમ જોઈને હુતુનિસા બોલી,—“ નિર્દય અને પાપાણુ હૃદયના નવકુમાર ! નહિ છોડું ! નહિ છોડું !! આ જન્મમાં તમારી આશા નહિ છોડું !!! ”

આ વખતે હુતુનિસાના મોં પર જે વિલક્ષણ છટા દેખાતી હતી તે જોઈને નવકુમાર અચાનક સ્તાંભિત થઈ ગયો. તેને કાંઈક વાત યાદ આવી. એક વેળાએ પ્રણયકલ્પને લીધે પોતાની પ્રથમ પત્ની પદ્માવતીને નવકુમાર ક્રોધમાં આવીને પોતાના શયનાગારમાંથી કાઢી મૂકવા તૈયાર થયો હતો ત્યારે તે નાની બાલિકાના મુખ પર તેણે આ ક્રોધની છટા જોઈ હતી. અત્યારે તેને તે યાદ આવ્યું. આ રમણી બાલ્યકાળની પદ્માવતીને મળતી આવતી હોય એમ

લાગતું હતું. નવકુમાર શંકાશીલ ચિત્તે અને કંપતે સ્વરે જોલ્યો,—“ અરે ! તું કોણ છે ? તારૂં હાલનું નામ લુત્કુનિસા, પણ તારૂં મૂળ નામ શું ? ”

લુત્કુનિસા,—“ મારૂં મૂળ નામ પદ્માવતી, અને મારી સાથે અત્યારે જે નિર્દય અને પાપાળુ હૃદયનો પુરૂષ-નવકુમાર-હોયો છે તે મારો પહેલાનો પતિ ! ! ! ”

એમ જોલીને લુત્કુનિસા હૃદયના અતિશય આવેગને લીધે ત્યાં જ ધરણી ઉપર ઢળી પડી. નવકુમારના હૃદયમાં ભયંકર ઉત્પાત મચી રહ્યો. અણુમાન્યા ચિત્તે તે પણ ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.

પ્રકરણ ૮ મું

યુક્તિપ્રયુક્તિ.

“ I am settled, and bent up,

Each corporal agent to this terrible feat.”

“Macbeth.”

—Shakespeare

તે દિવસના બનાવ પછી જે ત્રણ દિવસ સુધી લુત્કુનિસા ઘરની બારી આગળ પણ ન જોડી. તેને ન ખાવાનું ભાવતું કે ન પીવાનું. રાત્રે નિંદ્રા નહોતી આવતી અને જગૃતાવસ્થામાં આરામ નહોતો. આવી રીતે તે ચારે બાજુ-એથી અકળાવા લાગી. ઈસ્કની આગમાં ભુજવા લાગી. તે આખો

કિમુખન. ૫૮૯

ઝંમ ઝોલીને લુટ્ક્રિસા હૃદયના અતિશય આવંગને લીધે ત્યાં જ
 ધરણી ઉપર ઢળી પડી. x x x x અણુમાન્યા ચિત્તે તે પણ
 ત્યાંથી આલેખા ગયો. પૃષ્ઠ ૧૧૮.

દિવસ વિચાર કર્યા કરતી. ધડીકમાં હસતી તો ધડીકમાં રડતી. કાંઈક કામ કરેવા મંડી જતી તો ધડીકમાં મૂઠ જોવી પડી રહેતી. તેણીને એક પ્રકારની ઉન્માદ અવસ્થા લાગુ પડી હતી એમ કહીએ તોપણ ચાલે તેણીએ પુષ્કળ વિચારને અંતે હવે કયો માર્ગ લેવો તે નક્કી કર્યું. વિચાર કર્યા બાદ તેના જીવને કાંઈક શાંતિ વળી.

ત્રીજે દિવસે સંધ્યાકાળે તેણીએ બોજન કરી લીધું. પછી તે પોતાના વસ્ત્રાગારમાં ગઈ અને ત્યાં પેશ્મનને બોલાવીને વસ્ત્રો પહેરવા લાગી. આ વખતનો તેણીનો પોશાક ખરેખર અદ્ભુત જ હતો. સ્ત્રી પહેરે એવું એક પલ્લુ વસ્ત્ર તેણે નહોતું પહેર્યું. એક બ્રાહ્મણ યુવકના જેવો પોશાક તેણીએ પહેરી લીધો. હાથ, પગ, આંખ, નાક, કાન વિગેરે પર પહેરેલા દાગીના ઉતારી નાખ્યા. પોતાનો લાંબો કેશરાશિ માથા ઉપર છુટો મૂકી દીધો. પોતાનું ઉમ્મત વૃક્ષસ્થળ એક કસકસતા પહેરણ અને તેની ઉપર ખુખીખંધ પહેરેલા બનાતના લાંબા ડગલા તળે તે ખુખીથી છુપાવી શકી હતી. ગળા ઉપર કાશ્મીરી શાલ નાખીને જમ્મા ઉપર તે લટકતી નાખી હતી કે જેથી વક્ષસ્થળનો ભાગ ઘણી જ ખુખીથી છુપાવી શકાય. બારિક ઘોતીયું પહેરી પગે પગરખાં તેણીએ ધારણ કરી લીધાં. ખરેખર પોશાક પહેરી રહ્યા પછી તેણે પેશ્મનને પૂછ્યું,—" કાં પેશ્મન ! હવે હું કેવી લાગુ છું ? "

પેશ્મન,—" ગુસ્તાખી માફ ! પલ્લુ ખીખી સાહેબ ! પાક ખુદાના કસમ ખાધને કહું છું કે જો આપ કોઈક પુરૂષ હોત અને અત્યાચારના વેશમાં હોત તો હું ઓય કરતી કે આપને ભેટી પડત ! અને મારે ગળે લગાવી લેત !! અત્યારે આપને આપનાં અમ્માજનન પલ્લુ પીઠાણી સકે એમ નથી."

લુટ્ટુનિસા,—" હરો ! મને પુરૂષ બનાવીશ ત્યારે પાછો કોઈક શોધી રાખ્યો હશે તેની બિચારાની શી દસા થશે ? ! પલ્લુ જો; હવે ધ્યાન આપ. મારી સાથે કોઈ પલ્લુ નોકર ચાકરની જરૂર નથી. મારે "

કોઈપણ સાથે ન આવે એવો બંદોબસ્ત તારે કરવો. ”

પેશ્મન સંકોચાઈને બોલી, — “ કસુર અદા કરો તો એક વાત પૂછું. ”

લુટ્ફનિસા, — “ બોલ. ”

પેશ્મન, — “ આપ કરવા શું ધારો છો ? ”

લુટ્ફનિસા આંખમાંથી અગ્નિ વરસાવીને બોલી, — “ શું કરવા ધાઈ છું ? મારા સુખમાં કંટક રૂપ થનારી કપાલકુંડલાને તેના મતિથી ગુદી કરવા ધાઈ છું. નિર્દય નવકુમાર ત્યારે જ મને ચલાતો થશે ! ”

પેશ્મન, — “ બીબી સાહિબા ! પુષ્કળ વિચાર કરવો ઘટે છે. કાળી અંધારી માઝમ રાત, જંગલના પ્રદેશમાં જવાતું, અને તે પછુ આપનાં જેવાં ખુબસુરત ઓરતને તદ્દન એકલાં. બહુજ સંભાળથી કામ લેવાતું જોઈએ છિએ.

લુટ્ફનિસા, — “ હું માઈ કામ સમજું છું. ” એમ બોલીને તે ધરતી બહાર નીકળી અને સમગ્રામના જે નિર્જન રસ્તે થઈને નવકુમારના ધરતી ખાતુમાં થઈને ગાઢ જંગલમાં જવાતું હતું તે માર્ગે તે ચાલી.

નવકુમારના ઘર આગળથી જતાં જતાં તેણે તે ઘર તરફ દૃષ્ટી ફેંકી. નવકુમારનો કમરો દિવાના પ્રકાશથી જળહળી રહ્યો હતો. અટારી આગળ કપાલકુંડલાના ખભા ઉપર હાથ મૂકીને નવકુમાર ઉભો હતો તે ત્યાંથી ઝાંખું ઝાંખું જણાતું હતું. લુટ્ફનિસાના હૃદયમાં ધ્યાની શોળી સળગી ઉઠી. હાય ! આ જ ગૃહમંદિરમાં એક વેળાએ તે મહાસતી હતી. આવી જ રીતે બાલપણમાં ઘણીએ વાર નવકુમાર તેની સાથે પણ ઉભો રહ્યો હતો. અફસોસ ! અફસોસ ! ! ક્યાં ગયા તે સુખી દિવસો ? દર્દમંદ દિલથી કિષ્કુ નિઃશ્વાસ નાખતી લુટ્ફનિસા ત્યાંથી ચાલી ગઈ, અને જંગલમાં પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં એક વિશાળ વૃક્ષના યજ્ઞે અદેલીને તે બેઠી અને હવે શો માર્ગ લેવો તેનો વિચાર કરવા લાગી. બહુ વાર

વિચાર કર્યો પણ કાંઈ રસ્તો ન જડ્યો. એટલામાં અચાનક જંગલમાં ધણે દૂર તેને અજવાળું નજરે પડ્યું.

હાલના જમાનાની ઉંદર, વંદા કે કસારીથી ભક્ષીને ભાગી જનારી સ્ત્રીઓના જેવો હૃદયનિસાનો સ્વભાવ નહોતો. તેણીએ તો દેશ ખાધને દરવાજા કોટે બાંધેલા હતા. તે સાહસિક સ્વભાવની હતી. તેને ભડકા જોઈને ભૂત પ્રેતની ધાસ્તી ન લાગી, પણ તે શું હશે તેનું કારણ શોધવા તેણી તે બાજુએ ચાલી.

થોડાક વખતમાં તે જંગલમાં ધણે દૂર આવી પહોંચી. હવે અજવાળું સ્પષ્ટ જણાતું હતું. એક ઝાડના એથે છુપાઈને હૃદયનિસા જેવા લાગી. તેણીએ જોયું કે જે અગ્નિ ભડભડ બળી રહ્યો હતો અને જે શબ્દ સંભળાતા હતા તે મંત્રોચ્ચારના હતા. મંત્રની અંદર હૃદયનિસાએ અમુક એક વ્યક્તિનું નામ બોલાતું સાંભળ્યું અને તે ચમકી. તેણીએ મનમાં કાંઈક નિશ્ચય કર્યો. તે તરત જ ત્યાંથી હિમ્મતથી બહાર આવી અને અગ્નિમાં જે આદમી આહુતિ આપી મંત્રોચ્ચાર કરતો હતો તેની પાસે તે જઈને બેઠી.

બલા વાંચનાર ! તેને ત્યાં બેસવા દો. યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરવા દો. આપણે હવે લાંબે વખતે જરાક કપાલકુંડલા તરફ નજર કરીએ કે તેની શી ખબર છે?

પ્રકરણ ૬ મું

કલહનો પ્રારંભ

“ હિતુ જનની શિખ કંઈ,
કદુ ભાવણ છે ખરું;
તોય તે ઉપકાર માટે,
વેર શું કરવા કંઈ ? ”

લુત્ક્રિન્નિસા પહેલી વાર નવકુમારને મળીને આગ્રા ગઇ હતી અને લાંથી અત્રે પાછી આવી હતી. તેટલો પ્રવાસ આજે આપણને કરવા ઇચ્છા થાય તો વધારેમાં વધારે ત્રણથી ચાર દિવસનું કામ છે. પણ તે વખતે તેમ નહોતું. ત્યાં જઈને પાછા આવવામાં તથા ત્યાંની બધી તૈયારી કરીને આગ્રા સદાને માટે છોડીને સમગ્રામમાં આવી ફરીફામ થવામાં પદ્માવતીનો એક વર્ષથી અધિક સમય વીતી ગયો હતો. તે જ પ્રમાણે તેટલો જ વખત કપાલકુંડલાને ગૃહસ્થાશ્રમી બન્યાને પણ વીત્યો હતો. જે રાત્રિએ લુત્ક્રિન્નિસા જંગલમાં જઈને પેલા મધરાત્રિએ યગ કરનાર બચંકર મનુષ્ય સમીપ જઈને બેઠી હતી તે રાત્રિએ કપાલકુંડલા સ્થેજ અણુગમતા દિલે પોતાના શયનાગારમાં બેઠી હતી. અમે વાચકોને ખુલ્લા કેશરાશિ મૂકી જંગલમાં અહીં તહીં અને સધળે સ્થેજ પણ સંકોચ વિના ભ્રમણ કરતી, અને આબૂપણના નામ નિશાન સિવાયના પહેરવેશવાળી કપાલકુંડલાને વાચકોને બતાવી છે. તે કપાલકુંડલા અને અભારની કપાલકુંડલામાં આસમાન જમીનનો ફેર છે. કપાલકુંડલાને નહોતું ગમતું છતાંયે પતિદેવને પ્રસન્ન રાખવાને, સાસુજનાં

તથા સ્યામાસુંદરીના ચિત્તને આનંદ આપવાને અને ગૃહસ્થની પત્ની તરીકેની પોતાની ફરજને અદા કરવાને, ગૃહિણીને અને નવવધૂને શોભે એવા તમામ અલંકારો કપાલકુંડલાએ અંગ ઉપર ધારણ કર્યા હતા. કુટણ્ય સુધી લટકતો અને સ્વેચ્છાપૂર્વક વિહાર કરતો તેનો મુક્ત દેશ-રાશિ હવે વેણીગુંથનરૂપી બંધનમાં બંધાઈને એક પ્રકારે કેલી શિક્ષા ભોગવી રહ્યો હતો. એટલુંજ નહિ પણ તે ત્યાંથી પણ નાસી ન જાય તે માટે હીરામોતી જડેલા સોનાનાં કુલ વિગેરે તેની આબુ-બાબુ આબૂષણ તરીકે બાંધી લેવામાં આવ્યાં હતાં ! વેણી રચનામાં પણ ચતુર ચપળાની ચપળતા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવતી હતી. જેમ એક ચાલાક શિક્ષી અતિશય કાર્યકુશળતાથી પત્થર અગર એવીજ વસ્તુને કોતરીને અંદર ગ્રીણામાં ગ્રીણું કામ કરે છે તેવી રીતે કપાલકુંડલાના વાળ હોળવામાં પણ સ્યામાસુંદરીની ચતુરાઈ દીસી આવતી હતી. તેની પાછળ બંધાયેલા અંબોડામાં સોનાના દાગીના ઉપસંત પુષ્પદી માળાઓ શોભા અને સુગંધ આપી રહી હતી. અત્યારે જંગલમાં આપણે જે કપાલકુંડલાનું દિવ્ય સ્વરૂપ જોતા હતા તેનાથી જુદા જ પ્રકારનું પણ તેવી જ રમણીયતા ધારણ કરેલું તેનું સાંદર્ભ જોઈ શકતા હતા. માથામાં સંભાળપૂર્વક વાળ ગુંથી લેવામાં આવ્યા હતા હતાં પણ દેટલીક વાળની નાની નાની લટો કપાલકુંડલાના કપોલપ્રદેશ ઉપર ફેલાઈને અડપલાં કરી રહી હતી અને તે ચક્ષુને અતિશય આનંદ આપતી હતી. આ પ્રસંગે કપાલકુંડલાનું સ્વરૂપ, એક ઉર્દુ કવિએ વર્ણન કરેલા માશુકના સ્વરૂપને તદ્દન મળતું આવતું હતું.

“ અલક મુબારક તિય બદન, લટકી યોં પરી સાફ, ”

“ મદન બીન મુનશી મદન, લિખ્યો કાફ પર કાફ ! ”

અર્થાત્ માશુકના ગુલાબી રૂબસારો ઉપર જે વાળની લટ ફેલાઈ રહેલી હતી તે જાણે સાક્ષાત્ મદન દેવે તે રમણીના રમણીય કપોલ પ્રદેશ પર સ્વહસ્તે “ કાફ ” નામનો ઉર્દુ અક્ષર લખ્યો હોય એવું બાસતું હતું ! તેના કાનોમાં કર્ણકુલ અથવા હાલની પ્રણાલિકા

અમાણે કહેવાતાં ધમરરીન્ગઝ (!) શોભી રહ્યાં હતાં. ગળામાં હીરા મોતીની એક માળા તથા કીડીયાસેર અને એવા જ બીજા અલંકારો પડ્યા હતા. કપાલકુંડલાએ અત્યારે સફેદ વસ્ત્ર પહેર્યું હતું.

પણ કપાલકુંડલાના શયનાગારમાં તે એકલી નહોતી બેઠી પણ તેની સાથે બીજી એક વ્યક્તિ બેઠેલી હતી. તે વ્યક્તિ બીજી કાઠ નહિ પણ તેની નણુંદ સ્થામા હતી. કાર્યવશાત નવકુમાર અત્યારે તે દિવાનખાનામાંથી બહાર ગયેલો હતો. બન્ને જણાં અંદર અંદર ગુપ્ત-ગુપ્ત કાંઈક વાતો કરતાં હતાં. તે વાર્તાલાપ કપાલકુંડલાના બાવિનું નિરાકરણ કરવામાં સાધનરૂપ હોવાથી અમે તેનો કેટલોક ભાગ નીચે આપીએ છીએ.

કપાલકુંડલા,—“ સ્થામા ! તમારા પતિ કેટલા દિવસ સુધી અહીં રહેશે ? ”

સ્થામા નિશ્વાસ નાંખીને બોલી,—“ કાલે ત્રીજા પહોરે તો એ ચાલ્યા જશે. બહુ ઝડેન ! મારો તે કાંઈ અવતાર છે ? જો આજે રાત્રે પેલી ઔષધિ ચુંટી રાખી હોત તો તેમને વશ કરીને માનવજીવન સાર્થક કરત; સ્વામીસંગે સુખમાં મહાલત, અને એમને સદાને માટે મારા બનાવત. કાલે રાત્રે બહાર ગઇ હતી, પણ કાંઈ જોગ પાધો નહિ. આજે હું શી રીતે ઔષધિ લઇ આવું ? ”

કપાલકુંડલા,—“ શું દિવસે એ ઔષધિ લાવી ન શકાય ? ”

સ્થામા,—“ બહુ ઝડેન ! વશીકરણ વિધાના જંતર મંતર જ જપરા ! દહાડે તોડીએ તો ઔષધિ ફળે નહિ અને સ્વામી વશ થાય પણ નહિ ! એ તો બરોબર મધરાતે માથાના વાળ છુટા કરીને જંગલમાંથી ઔષધિને તોડી લાવવી પડે. એટલે મારાથી નહિ જ જવાય. એ તો બહુ મનનું મનમાં રહી ગયું. કાલે એ ચાલ્યા જશે, એટલે મારી દશા તો ‘ કાકા ક્યાં, તો બ્યાંના ત્યાં ’ એવી જ થઈ રહેશે. બહુ ! બાયડીના તે કાંઈ અવતાર છે ? ”

કપાલકુંડલા,—“ હશે ઝડેન ! ગભરાશો નહિ. હું એ ઔષધિને

ઝોળખું છું, અને જંગલમાં જે જગ્યાએ એ છોડ આવેલો છે તે જગ્યા મેં દીડી છે. એટલે તમે ન આવશો. તમારા વલી હું જાણીને આપણે તોડી લાવીશ. બહુ ખમાય, પણ તમારું દુઃખ મારાથી કેમ ખમાય ? ”

સ્વામા વાત બદલીને વિનોદ કરતી બોલી, — “ મારું દુઃખ નથી ખમાતું ત્યારે નવકુમારનો વિયોગ ખમાય કે ? ! ”

કપાલકુંડલા, — “ એ તો કાણ જાણે ! પણ એટલું તો ખરું કે હવે ત્રણ દિવસનો સહવાસ થયો એટલે એમના વગર એનતો ન પડે ! ”

સ્વામા, — “ અરે ! તું જોજે તો ખરી કે હજુ એ ત્રણ વરસ જશે ને પછી તો તું મારા ભાઈને એક ઘડીએ આધા નહિ ખસેડે ! પણ બહેન ! મારે માટે તને મધરાતે જંગલમાં એકલી અટુલી રીતે મોકલાય ? તું જંગલમાં ન જઈશ. મારા કરમમાં દુઃખ ભોગવવાનું લખ્યું હશે તે સુખ ક્યાંથી થશે ? ”

કપાલકુંડલા, — “ એમ નિરાશ થવાનું કાંઈ કારણ નથી. તમે જાણો છો તો ખરાં કે હું જંગલમાં જ ઉછરીને મોટી થયેલી છું. જંગલમાં ફરવું એ તો હું જાણે ધરની ગચ્છીમાં ફરતી હોઉં એવું મને લાગે છે. જરી વિચાર તો કરો કે મને જંગલમાં ફરવાની ટેવ ન હોત તો તમારા ભાઈને હું જંગલમાં જોત ક્યાંથી, અને જોત નહિ તો અમે બન્ને અહીં આવત ક્યાંથી ? અને ન આવત તો આપણો બન્નેનો અહીં મેળાપ યાત ક્યાંથી ? માટે તમે ગભરાશો નહિ. ”

સ્વામા, — “ બહેન ! એમાં ગભરાવાનો સવાલ નથી. પણ મધરાતે ધરની બહાર જંગલમાં એકલા જવું એ ગૃહસ્થની સ્ત્રીનું બૂબલુ નહિ. આપણાથી રાત્રે એકલાં જવાય ? ”

કપાલકુંડલા, — “ પણ કેમ ન જવાય ? આપણે શું કોઈનું બગાડ્યું છે ? ”

સ્વામા, — “ બહેન ! તું હજુ સંસાર વ્યવહારની રીતભાતથી અજાણી છે. તારાથી રાતે એકલાં ન જવાય. ”

કપાલકુંડલા કાંધક વિચાર કરીને બોલી,—“ શું તમે એમ જાણો છો કે હું બહાર એકલી જવાથી દુષ્ટ બની જઈશ ? ”

સ્વામા,—“ એવું બોલતાં પહેલાં તો હું મારી જીભ કાપી નાખું. પણ લોકના મોઢે કાંઈ ઢાંકણું છે ? કાંઈ કાંઈ બોલે અને કાંઈ કાંઈ બોલે. ”

કપાલકુંડલા,—“ તો બલે જેને જે શાવે તે બોલે. તેમાં આપણને શું ? સુરજના સામો કોઓ રહીને કાંઈ મૂર્ખ ધૂળ નાખે તે તેના પોતાના જ મ્હોં ઉપર પડે. તેમાં સુરજને શું ? ”

સ્વામા,—“ બહેન ! તારાં કહેવું ખરું છે. પણ દુનિયાના કેટલાક લોકો એવા દુષ્ટ હોય છે કે પોતાની દુષ્ટતા અને ધૂષ્ટતાનો અંત ન હોય અને સામાનાં છિદ્રો શોધવા તૈયાર થાય. આવા કુપાત્ર કપટીઓને માટે એક સંસ્કૃત કવિએ કહ્યું છે કે, દુષ્ટ પુરુષો પારકાનામાં સરસવના દાણા જેવડું છિદ્ર પણ શોધવા તત્પર થઈ જાય છે, પણ પોતાનાં છિદ્રો ખિલ્લીના ફળ જેવડાં મોટાં હોય તે તરફ જેવું ન જેવું કરે છે. માટે એવા કુટિલ જનોથી ચેતીને આત્મા સારાં. નહિ તો આપણે કરવા જઈએ કાંધક અને થઈ જાય કાંધક ! ”

કપાલકુંડલા,—“ મને એવા કાંધની પણ દરકાર નથી. ”

સ્વામામુંદરી,—“ પણ બાબી ! બાધને પણ તે નહિ ગમે. ”

કપાલકુંડલા,—“ નહિ ગમે ? શા માટે નહિ ગમે ? અને ન ગમે તો શું થયું ? જે હું એમ જાણતી હોત કે લગ્ન એટલે સ્ત્રીઓની સુયોગ્ય સ્વતંત્રતાનો વિનાશ, અને એક પ્રકારની ગુલામગીરી, તો હું કદિ લગ્ન ન કરત ! ”

સ્વામાએ કપાલકુંડલાને ધણુંએ સમજાવ્યું. પણ દયાળુ કપાલકુંડલાના નિષ્કપટ હૃદયમાં તેની કશી પણ અસર થઈ નહિ, અને તેણે મધરાતે જવાનો નિશ્ચય કર્યો.

કપાલકુંડલા તાત્કાલિક સમયે તો ગૃહકાર્યમાં ગુંથાઈ જ્યારે મધરાતનો વખત થયો ત્યારે તે ધરમાંથી આસ્તેથી બહાર નીકળી.

મધરાત સુધીમાં જંગલમાં વેળાસર પહોંચી જવાય ખાટે ઘેરથી વહેલાં નીકળવાની જરૂર હતી. રાત અજવાળી હતી. નવકુમાર બહારના ઓરડામાં બેઠો હતો. કપાલકુંડલાને આટલી મોડી રાત્રે ધરતી બહાર જતી જોઈને તે પણ ધરતી બહાર નીકળ્યો અને ધીમેથી કપાલકુંડલાનો હાથ ઝાલીને બોલ્યો,—“ ક્યાં જાય છે ? ”

નવકુમારના અવાજ અને વર્તનમાં સંશય કે તીરસ્કારની સ્થેજ પણ છટા નહોતી. કપાલકુંડલા બોલ્યો,—“ સ્યામાસુંદરી પોતાના સ્વામીને વશ કરવા ઇચ્છે છે. તે ખાટે જંગલમાંથી અમુક ઔષધિ લઈ આવવાની છે. તે લેવાને હું જઈ છું. ”

નવકુમાર કોમળ અને મૃદુ સ્વરથી બોલ્યો,—“ કાલે એક વાર તો તમે ગયા હતાં. આજે તારે એકલીને ફરીથી કેમ જવું પડે છે ? ”

કપાલકુંડલા,—“ કાલે ઔષધિ મળી ન શકી. પણ આજે મેં અમુક નિશાની યાદ રાખી છે એટલે શોધી કાઢીશ અને લઈ આવીશ. ”

નવકુમાર સ્નેહથી કપાલકુંડલાની કમરે હાથ વીંટાળી અતિશય કોમળ અને સ્નેહભીના સ્વરે બોલ્યો,—“ બહાલી ! દિવસે શોધે તો ન ચાલે ? ”

કપાલકુંડલા,—“ વશીકરણ વિદ્યામાં તમે પુરૂષ લોકો શું સમજો ? દિવસે તોડેલી ઔષધિ ફળે નહિ. ”

નવકુમાર,—“ હશે. પણ ઔષધિ તોડવાને તું શું કરવા જાય છે ? મને તે વૃક્ષની નિશાની આપી દે એટલે હું જ જઈને લઈ આવીશ. ”

કપાલકુંડલા—“ હું વૃક્ષનું નામ નથી જાણતી. માત્ર નજરે જોવાથી જ ઓળખું છું. તે તોડવી પડે છે. સામાનું બહું ચાય તેમાં તમે વચ્ચે ન આવો. ”

નવકુમારના ચહેરા ઉપર મૃદુતા અને સ્નેહની છટા હતી. નિષ્કપટ હૃદયની બોળી કપાલકુંડલા પતિના વચ્ચે પડવાથી ચીકાઈ ગઈ

હતી, અને તેથી ક્રોધ અને કંટાળના ચિન્હો તેણીનાં મુખ ઉપર તરી રહેલાં હતાં.

નવકુમાર બોલ્યો—“ પ્રિયે ! જો ! રાત રહીઆણી છે. ચાંદની ખાલી રહી છે. ચાલ; હું પણ તારી સાથે આવું. સૃષ્ટિદેવીના અપાર સૌંદર્યનું નિરીક્ષણ કરવાનો આ એક અપૂર્વ અવસર છે. ”

કપાલકુંડલા અભિમાનપૂર્વક તીરસ્કાર દર્શાવી બોલી,—“ હા ! આવા ! સાથે ચાલો !! હું દુશ્મનિત્રા છું કે નહિ તેની ખાત્રિ કરવા બંધે પધારો ! તમારા શંકયવું છેદન કરો !! ”

નવકુમાર કાંઈ જ કરી શક્યો નહિ. નિઃશ્વાસ નાખી દીલગીર ચિત્તે તે ધર તરફ પાછો ફર્યો. કાપલકુંડલા જરાક પણ દરકાર કર્યા વગર જંગલમાં ચાલી.

અફસોસ ! કપાલકુંડલા જાણતી હોત કે આજની રાત્રિએ એકલા જંગલમાં જવાથી તેણીનો ભયંકર વિનાશ થવાનો છે તો તે કદિ પણ ન જાત, પણ રાજ્યાભિષેકની ધામધુમમાં પડેલા રાજા રામચંદ્રને પણ ખબર નહોતી કે સવારે શું થવાનું છે; તો ગિચારી કપાલકુંડલાના તે શા હિસાબ ?

પ્રકરણ ૧૦ મું

જંગલમાં

“ Tender is the night,
And happy the Queen, moon his on her throne;
Clustered around by all her starry fays,
But here there is no Light. ”

“ ખીલી રઢીયાળી રજની શ્વેત સોહામણી રે !

કેવા મનહર નવજા તારડીયા હરખાય !

નિરખી ચૌદ ભુવનના ઉરે સ્મરે ધનસ્યામજી રે !

(સાખી)

રસના રસિયા ચંદ્રમા, સર્વ ગગનના રાજ,

માડી ને મધુરી અતિ આપે સુરખી આજ;

હાલે સવાર પ્રડતાં રજની સહિ વીખરાઈ જશે રે,

એવા કુન્ડના છે અનંત કોટિ ખેલ,

નિરખી ચૌદ ભુવનના ઉરે સ્મરે ધનસ્યામજી રે ! ”

*

*

*

*

—ચંદ્રકાંત જી. પરીખ —

“ દીસત જંગલ મંગળકારી રે !

“ મનુષ્યના પરિતાપ નિવારી રે !

“ મધુર કામળ ચંદની શી ખીલે,

“ તરવરો સહુ અમૃતને બીલે.

“ બધુ રૂપેરી રસે રસિયું વને,

“ પરમ શોભન શોભન શોચને. ”

સંસારામની ભાગોળથી આગળ જતાં ગાદું જંગલ આવે

હો એ વાતનો હસ્તેષ અમે આગળ કરેલો જ

હો, તે વાચકોના સ્મરણમાં હશે. રાત્રિના સમયે,

આ માલ જંગલમાં સ્થેજ પથુ ચિંતા, ભય, વિષાદ કે શોક

સિવાય કપાલકુંડલા પોતાની નજીવ અને પ્રિય સહચરી સ્વામામુદરીના

પતિને વશ કરવાને માટે આપધ લાવી આપવાને ચાલી. રાત્રિ મધુર,

એકાન્ત, અને કાંઈ પણ પ્રકારના અવાજ વગરની હતી. એકાંત અને

નિર્જન સ્થાનનું સેવન કરનારને તો આ સ્થાન આનંદજનક લાગે. પણ સહેરમાં રહેતી મુંદરીઓ પેટની કાષ્ટક આવી બાગી રાત્રિએ આવા ગાદ જંગલમાં થઈને ઝીકલી જાય અને તે પણ બંધ વિના, એ બનવું કેવળ અશક્ય છે. પણ કપાલકુંડલા તો વનકુસુમ હતું. જંગલમાં ઉછરેલી બાલિકાને જંગલમાં ફરવામાં શાનો સંકોચ ? આઠાશમાંના અંદ્રદેવ પોતાનાં શીતલ કિરણોથી જંગલમાં શાંતિ ફેલાવી રહ્યા હતા. મનમંડળમાં તારાઓ દિવ્ય તેજ ફેંકતા સ્થિર બનીને જાણે તપ કરતા હોય એમ ઉભેલા જણાતા હતા. કાષ્ટ કાષ્ટક જગ્યાએ ધ્રુવડ, આમાચીડીયાં, વનવાગેળ વિગેરેનો સાદ થતો હતો. તે સિવાય સર્વત્ર શાંતિ પથરાયેલી હતી. ધણે દૂર ગામની બગેચે કુતરાંના બસવાનો તક્ષા શિયાળવાનાં રૂદનનો અવાજ પણ આવતો હતો. કદાચ કદાચ ઝાડનાં જમીન પર પથરાયેલાં સુકાં પાંદડામાં એક જાતનો સળવળાટ થઈ અવાજ થતો હતો અને તે ઉપરથી અનુમાન થતું હતું કે કાષ્ટક સર્પ વિગેરે ત્યાં પ્રમથ્ણ કરતો હતો. પવન ધીમે ધીમે વાતો હતો.

ફદરતનું આ શાંતિજનક કૌંદર્થ જોતી જોતી કપાલકુંડલા આગળ વધી જૂતકાળના દિવસો તેને સાંભરી આવ્યા. જંગલમાંનું સ્વચ્છંદે ફરવું, આમતેજ નાચવું કુદવું, પુષ્પો તોડવાં, માતાજીની પૂજા કરવી, એ સર્વ તેણીને યાદ આવ્યાં. જૂતકાળના જીવનની અને અત્યારના જીવનની કપાલકુંડલા તુલના કરવા લાગી પહેલાં કરતાં અત્યારે અમુક પ્રકારના બંધનમાં તે પડી હોય એમ લાગતું હતું. પહેલાં જે સ્વચ્છંદીપણું અને સ્વતંત્રતાનો તેણીને અનુભવ થતો હતો તેવો અત્યારે નહોતો થતો એમ તેણીના મનમાં આવ્યું. તેનું ચિત્ત ચક્રોડાળે ચડ્યું, અને વિચારપૂર્ણ ચિત્તે તે આગળ વધવા લાગી.

વિચારમાંને વિચારમાં તે ક્યાં અને કેટલે દૂર જંગલમાં નીકળી ગઈ તેનું પણ તેણીને બાન રહ્યું નહિ. તે જે કાર્યને માટે આવી

હતી તે કાર્થ તો તે વિસરી ન ગઈ, અને પુષ્કળ આગળ વધી અઈ. જે માર્ગે તે જતી હતી તે માર્ગ સાંકડો અને સાંકડો થવા લાગ્યો, અને આગળ જતાં અધકારમય ગાઠ જંગલ પણ આવી પહોંચ્યું. આ સ્થળની ગીચ ઝાડીમાં ચંદ્રનાં કિરણો પણ યથેચ્છ રીતે પ્રવેશ કરી શકતાં નહોતાં.

આવી રીતે આગળ વધતાં વધતાં જ્યારે પુષ્કળ અંધારૂં આવ્યું ત્યારે કપાલકુંડલા અચકીને ઉભી અને પેટે ક્યાં સુધી આવી પહોંચી તેનો વિચાર કરવા લાગી. બીક જેવી તો કાંઈ ચીજ તેણીને હતી જ નહિ. તે નિર્ભય ચિત્તે ઉભી ઉભી જોવા લાગી. ઐરલામાં તેની દષ્ટી દૂર સળગતા અગ્નિ તરફ ગઈ. જે અગ્નિને સળગતો હુતુ-નિસાએ જોયો હતો તે જ અગ્નિ કપાલકુંડલાએ જોયો હતો. તે ગભરાઈ નહિ. પણ સ્ત્રીની સ્વાભાવિક હચાસા અનુસાર તે અમિત કારણથી સળગતો હતા તે જાણવા તે તે આગ્રુએ ગઈ.

થોડીક વારમાં જ્યાં અગ્નિ સળગતો હતો ત્યાં તે જઈ પહોંચી. તેણીએ જોયું કે જે અગ્નિ સળગે છે તે હોમનો અગ્નિ છે. પણ નજીકમાં કોઈ નહોતું. થોડેક દૂર એક ભાગ્યું તુટ્યું ધર ઇંટનું બનેલું હતું, અને તે ઘણું જુનું તથા ખંડીયેર જેવી સ્થિતિમાં હતું. અત્યારે ત્યાં આગળથી કોઈક બે મનુષ્યની વાતચીતનો અવાજ આવતો હતો. મધરાત્રિએ આ ભાગલા ધરમાંથી અવાજ આવતો હતો તેથી કપાલકુંડલાની હચાસાવૃત્તિ વિશેષ સચેત થઈ. તે કેવા પ્રકારની વાતચીત હશે તે સાંભળવાને તે તે ધર આગળ દબાતા પગલે આસ્તે આસ્તે ગઈ.

અંદરથી એક વ્યક્તિનો અવાજ આવ્યો,—" મારી ઇચ્છા તો મોત છે. તેમાં તમારી સમ્મતિ નહિ હોય તો હું તમને મદદ નહિ કરું. તમે પણ મને સહાય ન કરશો. "

બીજી વ્યક્તિનો અવાજ આવ્યો,—" હું પણ કાંઈ સાફ થાય એમ તો ઇચ્છા ન જ રાખી શકું. પણ મારાથી હત્યા વિગેરેનું

કાંઈ પણ કાર્ય થઈ શકશે નહિ. તે સિવાય બીજું બધું થઈ શકશે.”

પહેલી વ્યક્તિ બોલી,--“ તમે તદ્દન નાદાન છો. હું કહું છું તે ચોક્કસ સાંભળી લો. પણ આ વાત અત્યંત ગુપ્ત હોવાથી કાંઈ તે સાંભળે નહિ એની ખાસ કાળજી રાખવી જોઈએ. માટે એક વખત બહાર ચારે બાજુએ કાંઈ નથી એમ જોઈને ખાત્રિ કરી લેવી જોઈએ.”

કપાલકુંડલાને દૂર જતા રહેવાની તક મળે તેટલામાં તો એક વ્યક્તિ બહાર આવી અને આવનાની સાથે જ કપાલકુંડલાને જોઈ લીધી. કપાલકુંડલાએ પણ ચંદ્રના પ્રકાશમાં આવનાર વ્યક્તિને સ્પષ્ટ રીતે જોઈ લીધી. તેને જોઈને ભય પામવો કે રાજ થવું તેના તો તે નિર્ણય ન કરી શકી. તે અજણી વ્યક્તિ બ્રાહ્મણ માતીનો એક સુવાન વયનો પુરુષ હતો. તેણે સામાન્ય પ્રકારની ધોતી પહેરી હતી. અગ ઉપર વસ્ત્ર પહેરવા ઉપરાંત શાલ ઓટેલી હતી. તે બધી જ નાની વયનો હોય એમ લાગતું હતું. તેના મ્હોંપર ઘ્રુષ્ઠ કે દાઢીતું કાંઈ પણ ચિન્હ નહોતું. નવાઈ જેવું એ હતું કે તેના માથા ઉપરના વાળ પુરુષોના વાળ જેવા ટુંકા નહિ પણ એક સુંદરી સ્ત્રીના વાળ જેવા પુષ્કળ લાંબા હતા, અને તે ખભા ઉપર, છાતી ઉપર અને ચારે બાજુએ વીંટળામલા હતા. તે બ્રાહ્મણકુમારના મુખની કાંતિ અતિશય ફેદીપ્રમાણ હતી. તેના એક હાથમાં ખુલ્લી તરવાર હતી. તેના ચહેરા ઉપર કપાલકુંડલાને જેવાથી ક્રોધ અને તીરસ્કારની છાયા આવી અથેલી હતી તેને ધીમેધીમે ધારી ધારીને જેવાથી કપાલકુંડલાના હૃદયમાં ભયનો સંચાર થયો.

થોડીક વાર કપાલકુંડલાને ધારીધારીને જોઈ રહેવા પછી સ્થેન મોટા અવાજે તે બ્રાહ્મણકુમાર બોલ્યો--“ તું કાણ છે ? ”

વનમાં જ્યારે પહેલાં કપાલકુંડલા રહેતી હતી ત્યારે જો આ પ્રશ્ન તેણીને કાઠએ પૂછ્યો હોત તો જરાકે ગભરાયા વગર તે જવાબ આપત. પણ હવે તે અમુક સદ્ગૃહસ્થની પત્ની હતી, અને તેથી અંદરત્રે જંગલમાં પારકાના ઘર આગળ કરડા અવાજે પૂછાયલા

અમનો જવાબ આપતાં તે અચકાવા લાગી. તે કાંઈ પણ બોલી શકી નહિ.

તે બ્રાહ્મણકુમાર ગંભીરતાથી બોલ્યો,—"કપાલકુંડલા ! તું રાતના વખતે આ ગાઠા જંગલમાં આટલે દૂર ધરમાર છોડીને સ્વામીથી દૂર કેમ આવી છે ?"

એક અચાનક યુવકના મ્હોંડેથી પોતાનું નામ સાંભળીને કપાલકુંડલા આશ્ચર્યથી અવાક બની ગઈ. તે સ્હેજ ગભરાઈ પણ ખરી. શું ઉત્તર દેવો તે તેને સુજ્યું નહિ, એટલે પહેલાંની માફક તે કાષ્ઠની પૂતળીની પેઠે ઉભી જ રહી. તે બ્રાહ્મણ યુવકે ફરીથી પૂછ્યું,—"તેં અમારી વાતચીત સાંભળી છે ?"

હવે કપાલકુંડલાને બોલવાની શક્તિ આવી. તે બોલી,—"તમે અત્યારે ભાગી રાતે જંગલમાં શી વાતો કરતા હતા, તે જાણવાની વૃત્તિથી હું સ્હેજ અડીં આવી હતી !"

તે બ્રાહ્મણકુમાર થોડીક વાર ચિંતામાં પડ્યો અને હવે ક્યો ઉપાય કરવો તેની શોધમાં તે હોય એમ લાગ્યું. થોડીક વારમાં તેણે પોતાના મન સાથે કાંઈક નક્કિ કર્યું, અને પછી આસ્નેથી કપાલકુંડલાનો હાથ ઝાલી તેને મકાનની બહાર થોડે દૂર લઈ ગયો. કપાલકુંડલાએ ક્રોધ અને તીરસ્કારથી પોતાનો હાથ છોડાવી લીધો. તે બ્રાહ્મણવેશી વ્યક્તિએ અતિ મૃદુ સ્વરથી કપાલકુંડલાના કાનમાં કહ્યું,—"અલી ! તું ગભરાય છે કેમ ? મારે તારા રૂપરાશિનો ઉપભોગ નથી કરવો ! હું તો પુરુષ નથી !"

કપાલકુંડલાના આશ્ચર્યની અવધિ થઈ ગઈ. તે કાંઈ પણ બોલ્યા આલ્યા સિવાય તેની સાથે ચાલી. અચાનક કાંઈ વિચાર આવતાં તે બ્રાહ્મણવેશધારી વ્યક્તિ કપાલકુંડલાને પાછી મકાન આગળ લઈ ગઈ, અને કહ્યું,—"અમે તારી જ વાતચીત કરતાં હતાં. તારે તે સાંભળવાની ઇચ્છા છે ?"

કપાલકુંડલા ઉસ્કેરાટથી બોલી-“ હા; ઇચ્છા છે. મારે સાંભળવું છે. ”

તે સ્ત્રી બોલી,-“ તમારે હું ન આવું ત્યાં સુધી તું અહીંથી ક્યાંય પણ જઇશ નહિ. તું ત્યાં સુધી અહીં જ બેસ ! ”

એમ કહીને તે આહ્વાણવેશધારી સ્ત્રી ઘરમાં ચાલી ગઇ. કપાલકુંડલા થોડોક વખત ત્યાં જ બેસી રહી. પણ તેણે જે વાત સાંભળી હતી તેથી તેનું ચિત્ત ઉદ્દેગ પામ્યું હતું. અને હવે રાત્રિના એકાંત સમયમાં એટલે દૂર એકલા આવવામાં અને અહીં બેસવામાં પોતે બચાવ કરી જાય છે એ વિચારે તે ગભરાઇ. વળી તે છુપા વેશવાળી સ્ત્રી પોતાને અહીં શા દારણથી બેસાડી ગઇ હતી તે કોણ જાણી શકે એમ હતું ? કાંઈ પણ તેનો ખુરા હેતુ તેમાં હોવો જોઈએ. આવા વિચારમાં બહુ વાર થઇ ગઇ. હજી પણ કોઈ બહાર આવ્યું નહિ. આથી કપાલકુંડલા ત્યાંથી ઉઠી અને ઝપાટાખંધ ધર તરફ ચાલી.

રાત બહુ વીતી ગઇ હતી. મઘરાતનો વખત પણ વીતી ગયો હતો. એટલામાં આદ્રાશમાં અચાનક મેઘ ચઢી આવ્યો. ચંદ્રનું અજવાળું પણ અંધ થઇ ગયું અને ગાઢ અંધકાર પસરી ગયો. કપાલકુંડલા ઝાપઢિ ચુંટવાની વાતને બાજુ ઉપર રાખીને ખુબ ઝડપથી મર તરફ જવા લાગી. જંગલમાં તે પહેલાં પુષ્કળ ફરેલી હોવાથી આ જંગલમાં પણ રસ્તો શોધી કાઢતાં તેને મુશ્કેલી ન પડી. તે આગળ આગળ ચાલી અને ધીમેધીમે પોતાના ઘરથી માત્ર અર્ધા ગાડિના અંતર ઉપર આવી પહોંચી. આ વખતે તેની પાછળ કોઈ આવતું હોય એવું તેણીને લાગ્યું. પણ ગાઢ અંધકારને લીધે તેણીએ પાછળ ફરીને જોયું છતાં કોઈને તે જોઇ શકી નહિ. ધીમેધીમે વરસાદ પણ વરસવા લાગ્યો. કપાલકુંડલા ભીંજતી ભીંજતી અતિશય વેગથી ઘર તરફ ચાલી.

ગભરાતાં ગભરાતાં તે જ્યારે ઘર આગળ આવી પહોંચી ત્યારે તેણીએ જોયું કે ઘરનું બારણું પોતાને જવાને માટે હજી ખુલ્લું જ રાખવામાં આવ્યું હતું. કપાલકુંડલા અંદર પેડી. બારણું બંધ

કરવાને તેણે પાછું જોયું તો ધરથી થોડેક દૂર એક પુરુષ ઉભો હોય એમ લાગતું હતું. પોતાના ધરના આંગણા આગળ તે નિર્ભય અને નિશ્ચિન્ત બની હતી તેથી તે પુરુષ કાણુ હતો તે જોવાને ખાટે તે યોબી.

અચાનક વીજળીનો ચમકારો થયો. તે જળહળતા પ્રકાશમાં કપાલકુંડલાએ તે પુરુષને જોઈ લીધા. જોતાં જ કમકમી. વહેલાં વહેલાં આરણ્ય અંધ કરીને થર થર ધ્રુજતી ધ્રુજતી તે ઉપર જતી રહી.

તે ભયાનક પુરુષ કાપાલિક-કપાલકુંડલાનો પાલક પિતા-હતો !

પ્રકરણ ૧૧ મું

સ્વપ્ન

“ I had a dream, which was not all dream. ”

—Byron.

કપાલકુંડલા કંપતે હૃદયે અને ધ્રુજતે પગલે પોતાના શયના-ગારમાં પેઠી. કપાલકુંડલાના તીરસ્કારપૂર્ણ વર્તનથી નવકુમારને માહું લાગ્યું હતું, અને તેથી તે આજે બહાર જ સુઈ રહ્યો હતો. શયનમંદિરમાં આવીને પલંગ ઉપર કપાલકુંડલા પડી. વરસાદમાં ભીંજાયેલાં કપડાં બદલી નાખ્યાં અને માથાના ભીંજાયેલા વાળ છુટા મૂકી દીધા. તે સુઈ જઈને ઉઘી જવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગી પણ તેણીને ઉંઘ ન આવી.

વિચાર, અને તે પણ ચિંતાપૂર્ણ વિચારો એ નિંદ્રા દેવીના મહા ભયંકર શત્રુઓ છે. જ્યાં વિચારપરંપરા ચાલતી હોય ત્યાં

નિંદ્રાદેવી આવીને મનુષ્યને પોતાના મીઠા ખોળામાં લઇને સુવાડી દે એ સર્વથા અશક્ય છે. કપાલકુંડલા તે રાત્રિના બનાવોનો વિચાર કરતી હતી. તે ઉપરથી પોતાના પૂર્વ વૃત્તાન્તનું પણ કપાલકુંડલાને સ્મરણ થઈ આવ્યું. કાપાલિકની સાથે પોત કંઈ વર્તન કર્યું હતું, અને ત્યાંથી તે કેવી રીતે નાસી આવી હતી તે તેને યાદ આવ્યું. ગહન વનમાં કાપાલિક જે પૈશાચિક કર્મો દેવીની પૂજનને નામે કરતો હતો, તે કપાલકુંડલાના સ્મૃતિપટ ઉપર તરી આવ્યાં. તેની બેરબી પૂજા, નવકુમારનું અંધન, એ સર્વ કપાલકુંડલાને યાદ આવ્યું. તે કંપી ઊઠી. આજ રાત્રની પણ સર્વ ઘટનાનો તે વિચાર કરવા લાગી. સ્યામાસુંદરીની આપધિકામના, નવકુમારનો નિષેધ, તે તરફ કપાલકુંડલાનો તીરસ્કાર, તે પછી જંગલની જ્યોત્સ્નામયી શોભા, આગળ ગીચ જંગલમાં જતાં તે સ્થળનો અંધકાર, ભાગેલું ધર, જે વ્યક્તિઓનો મેળાપ, પુરુષવેશધારી સ્ત્રીના મુખથી અમાનક પોતાના નામનો ઉચ્ચાર, એ સર્વ વિચાર તેણીના હૃદયને હચમચાવી નાખવા લાગ્યા. તે પછી ત્યાંથી પાછા ફરતાં પડેલો વરસાદ, અને ધરને આંગણે કપરી અને નરપિશાચ કાપાલિકની ભયંકર મૂર્તિનું દસ્ય અંધકારમાં પણ કપાલકુંડલાની આંખો આગળ તરી આવ્યું. તે કમકમી. નવકુમાર સાથેના આજના વર્તનથી કોઇની સીખામણ સિવાય પણ સંજોગને અનુસરીને તેને પશ્ચાતાપ થવા લાગ્યો. નિર્દોષ અને ભોળી કપાલકુંડલાને માટે આ સર્વ માતનાઓ અસહ્ય હતી. ઉશ્કેડા ઉપર માથું છુપાવી કપાલકુંડલા હુસકાં ખાઇ ખાઇને રડવા લાગી.

એમ કરતાં કરતાં રાત્રિનો ત્રીજો પ્રહર થયો. તે વેળાએ કપાલકુંડલાની આંખો મીચાઈ ગઈ. નિંદ્રામાં કપાલકુંડલાને એક વિચિત્ર સ્વપ્ન આવ્યું.

વિશાળ સાગરના પટ ઉપર એક નાનકડી નૌકામાં બેસીને કપા-

લકુંડલા જતી હતી. નૌકા અતિશય સુશોભિત હતી. તેના ઉપર વસંતી રંગની ધળ મંદમંદ પવનમાં ફરતી રહી હતી. નાવિક લોકો પુષ્પની માળાઓ ગળામાં ધારણ કરીને રાધાકૃષ્ણનાં પ્રણયગીતો ગાતા ગાતા આનંદથી નૌકાને હલેસાં મારતા હતા. પશ્ચિમના આકાશમાં સાયંકાળના સમયે સૂર્યદેવ સુવર્ણની વૃષ્ટિ કરી રહ્યા હતા. સમુદ્ર તે હસતાં હસતાં ઝીલતો હતો. આકાશમંડળમાં કોઈ કોઈ સ્થળે વાદળો આમ તેમ દોડીને સુવર્ણવૃષ્ટિમાં સ્નાન કરી રહ્યાં હતાં.

અકસ્માત રાત્રિ થઈ. સૂર્યદેવ અસ્તાચળ પર્વતની પેલી બાજુએ ચાલ્યા ગયા. ગાઠ અંધકારનું આવરણ જગત ઉપર ફરી વણ્યું. સમુદ્રમાં દિશાઓ દેખાતી નહોતી. નૌકાને હવે ત્રી બાજુએ હંકારવી એ નક્કિ કરવાનું કાર્ય મુશ્કેલીભરેલું થઈ પડ્યું. નાવિક લોકો ગભરાયા, મુંઝાયા, કંટાળ્યા. ગળામાંથી કુલની માળાઓ કાઢીને તોફાને ચઢેલા દરિયામાં તેમણે ફેંકી દીધી. વસંતી રંગની પનાકા પવનના તોફાનથી પોતાની મેળે જ તુટી જઈને સમુદ્રના જળમાં તુટી પડી. વાયુ પુષ્કળ વેગથી વાવા લાગ્યો. સાગરનાં મોજાં પર્વત જેવધ્રં ઉંચે ઊછળવા લાગ્યા. તે ભયંકર મોજાંઓમાંથી બીક અને ધાસ્તીથી ધ્રુજતી કપાલકુંડલાએ એક આકારને જોયો. તે આકાર ધીમ ધીમે સ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યો. થોડાક જ વખતમાં તે આકાર એક મનુષ્યના આકારમાં ફેરવાઈ ગયો. તે કાપાલિક હતો !

તેણે કપાલકુંડલાની નૌકાને દરિયાના પાણીમાં ડૂંબી વાળવા પ્રયત્ન કર્યો ભય, વિશાદ, તીરસ્કાર, અને દુઃખથી બ્હેબાટણી બનેલી કપાલકુંડલા કાપાલિકના આ ભયંકર અત્યાચાર તરફ જોઈ રહી. તેને રોકવો એ તેણીના સામર્થ્યની બહાર હતું. એટલામાં અચાનક એક બીજી વ્યક્તિ ત્યાં દેખાઈ. કપાલકુંડલા તરત તે વ્યક્તિને ઓળખી ગઈ. તે વ્યક્તિ તેણીએ જંગલમાં જોયલી પુરૂષવેશ ધારી રમણી હતી. તે કપાલકુંડલાની નાવને પકડીને બોલી,—" બોલ ! કપાલકુંડલા ! બોલ; મેં તારી નાવ પકડી રાખી છે. તેને બચાવું કે

અમે બન્ને જણાં મળીને તેને ડુબાવી દઇએ ? ”

અચાનક કપાલકુંડલાના મુખમાંથી ઉદ્ગાર નીકળી પડ્યા,—
“ ડુબાવી દો ! ડુબાવી દો ! ડુબાવી દો ! ”

અદ્વૈતો ! તે સ્ત્રીએ નૌકા છોડી દીધી. કપાલિક તેને ઉધી વાળવા લાગ્યો. અચાનક નૌકાને વાચા થઈ તે બોલી ઉઠી,—“ મારાથી નહિ રહેવાય ! નહિ રહેવાય ! નહિ સહેવાય ! આ બાર નહિ સહેવાય ! નહિ સહેવાય ! હું પાતાળમાં પેસું છું. ! પેસું છું ! ”

નૌકા સાગરના અંતત અને અપાર જળમાં ડુબી ગઈ. કપાલકુંડલા પણ દરિયાના પાણીમાં નૌકાની સાથે જ અંદર પેડી અને મુંબળાવા લાગી.

પરસેવાથી બીજામં ગયેલા અંગ સાથે “ ઓ-ઓ ઓ ! ” કરીને ચીસ પાડીને કપાલકુંડલા જગી ઉઠી. સવાર થઈ ગઈ હતી. શયનમંદિરની રાત્રિએ ખુલ્લી રહેલી બારીઓમાંથી મંદમંદ પવન અને બાહ્યરવિનાં કિરણોનો આનંદદાયક પ્રકાશ અંદર આવતો હતો. આળ્હુ-આળ્હુ વૃક્ષની ડોલતી શાખાઓ ઉપર પક્ષીગણુ કલરવ કરી રહ્યાં હતાં.

કપાલકુંડલા શયનગૃહની બારી આગળ ગઈ બારી નજીક એક વૃક્ષ હતું, અને જે કોઈ મનુષ્ય ધારે તો વૃક્ષની શાખાઓ મારફતે બારી સુધી આગ શકે એમ હતું. બારી આગળ ઉભી રહીને આમ તેમ જોતાં જોતાં કપાલકુંડલાએ ત્યાં એક પત્ર પડેલો જોયો. તે લઈને કપાલકુંડલા વાંચવા લાગી. જગલની અંદર આગળ જણાવવામાં આવેલા પૂનર્નીની પાસે કપાલકુંડલા લખતાં વાંચતાં શીખી હતી. આથી કપાલકુંડલાને પત્ર વાંચતાં મુસ્કેલી ન નડી. પત્રમાં નીચે પ્રમાણેનું લખાણ હતું.

“ આજ સાંજ પછી કાલની રાતવાળા બ્રાહ્મણકુમારને મળજો. તે તારે માટે જે જરૂરની વાત થતી હતી તે સાંભળવા ઇચ્છા દર્શાવી હતી, તે પૂર્ણ કરજો.

બ્રાહ્મણવેશી. ”

મકરણ ૧૨ મું

નિશ્ચય

“ I will have grounds,
More relative than this.”

—“ Hamlet. ”

—Shakespeare.

કુપાલકુંડલાને સ્વપ્ન આવ્યું તેને ખીજે દિવસે તેણે સધળા વખત તર્કવિતર્કમાં કાઢ્યો. બ્રહ્મણવેશધારી સ્ત્રીને મળવા જવું જોઈએ કે નહિ તે બાબત તે પુષ્કળ

વિચાર કરવા લાગી. તે વ્યક્તિને મળવાથી લાભ થશે કે હાની એ વિચાર કુપાલકુંડલાના મગજમાં ઘોળાયા કરતો હતો. તે વ્યક્તિની વાતચીત, કાપાલિકનો સાક્ષાત્કાર, અને રાત્રિનું ભયાનક સ્વપ્ન એ સર્વ આ વખતે પોતાનું અમંગળ થવનું છે તેની સાક્ષી પુરતાં હતા.

પણ અકસોસ ! જંગલમાં ઉછરે કે વસ્તિમાં ઉછરે, સંસાર અવહારની કળામાં નિપુણ હોય કે ન હોય, પણ સ્ત્રીના જીવનમાં સ્વભાવ ક્યાંય પણ ઓછો જણાતો નથી. ખીરતી લોકોની માન્યતા પ્રમાણે તો સ્ત્રીના એ ચટપટીયા સ્વભાવથી જ જંગલમાં અનેક કષ્ટો ઉત્પન્ન થયાં છે. આપણા ધર્મમાં પણ એવાં દષ્ટાંતો ક્યાં નથી મળી આવતાં ? સીતાજીના મૃગચર્મ મેળવવાના હઠીલા અને કૌતુહલપૂર્ણ સ્વભાવે તો જંગલમાં ભયાંકર ઉત્પાત મચી રાવણનું રાજ્ય ગયું હતું. બિચારી કુપાલકુંડલાએ પણ સ્ત્રીના સ્વભાવને અનુસરીને પોતાનું અનિષ્ઠ થવાનું છે એમ જાણવા છતાં જીસાસાવૃત્તિને કાબુમાં ન રાખી

અકાવાથી ગમે તે ભોગે પણ તે પત્ર લખનાર વ્યક્તિને મળવા નિશ્ચય કર્યો તેમાં આપણે તેનો ઝાઝો શો વાંક કાઢી શકીએ ? જેવી રીતે પતંગીયું પ્રબલિત દીપકની જ્વાળાઓમાં પડી પોતાના પ્રાણની આહુતિ આપવાને તૈયાર થાય છે તેમ કપાલકુંડલા પણ જંગલમાં આજે ફરીથી જવાને તૈયાર થઈ !

સાયંકાળ પછી રાત્રિના વાળુની તૈયારી થઈ. વાળુ વગેરે થઈ ગયા બાદ વાસણ માંજવાના તથા પથારી તૈયાર કરવાના વિગેરે આવશ્યકીય કાર્યો કરી રહ્યા બાદ કપાલકુંડલા ધીમેથી ધરતી બહાર નીકળી અને જંગલ તરફ ચાલી.

જતાં જતાં કપાલકુંડલા એક વાત ભુલી ગઈ હતી. બાહ્ય-વેશધારી સ્ત્રીએ પોતાને મળવાને જણાવ્યું હતું પણ ક્યાં અને ક્યાં જગ્યાએ એનો ઉલ્લેખ પત્રમાં કર્યો હતો કે કેમ તેના તે ગુપ્તવાડામાં પડી. આ બાબતનો નિર્ણય કરવાને તે ફરીથી ધરમાં પાછી ફરી, અને પોતાના શયનમંદિરમાં પેડી. નવકુમાર પથારીમાં પડ્યો પડ્યો ઉઠતો હતો સ્વામીને આવી રીતે મુતો મૂકી રાત્રિના વખતે જંગલમાં એક અપરિચિત વ્યક્તિને મળવા જવું એ ધણી જ નવાઈ જેવી વાત છે. પણ બોણી કપાલકુંડલાને તેમાં કંઈ જ ખોટું જણાતું નહોતું. તેણીનું હૃદય નિર્મળ હતું, તેથી તે બધાને નિર્મળ જ ધારતી હતી; અને પોતાના જવામાં કોઈ વાંધો લઈ જ શકે માટે શકે એ તે સમજી શકતી જ નહોતી.

કપાલકુંડલાએ દીવાને સતેજ કર્યો. તેણે સવારે જ્યાં આગળ પત્રને મૂક્યો હતો ત્યાં તપાસ કરી. પણ પત્ર ન મળ્યો. યાદ આવ્યું કે પત્રને તેણીએ પોતાની પાસે સંભાળથી રાખવાને માટે માથાના વાળની વેણી ગુંથતી વખતે તેમાં બાંધ્યો હતો. તેણીએ આસ્તેથી માથાના વાળમાં આમ તેમ આંગળાં ફેરવી જોયાં. પણ તેણીને પત્ર મળ્યો નહિ. આથી બરાબર તપાસ કરવાને માટે તેણીએ અંબોડો

છોડી નાખ્યો. બધા વાળ છુટા કરી નાખ્યા. પુષ્કળ ગુંછળાં વળાને વાળની લટો કપાલકુંડલાના કપાળ ઉપર, કપોલ ઉપર, પીઠ ઉપર અને વક્ષઃસ્થળ ઉપર સ્વચ્છંદે વિહરવા લાગ્યા. પણ પત્ર ન જ મળ્યો.

કપાલકુંડલાએ શયનગૃહની ખીજ બધી જગ્યાઓએ પત્રને માટે તપાસ કરી, પણ ત્યાંથી પણ પત્ર ન મળ્યો. રાત વહી જતી હતી, અને મોડા જવાથી પાછા ફરવામાં બહુ વિલંબ થશે એમ ધારી શોધ કરવાનું માંડી વાળાને તે ખુલા કેશ રાખીને ધરતી બહાર નીકળી, અને જંગલ તરફ ચાલી.

સ્તામાં થોડેક દૂર જતાં જતાં કપાલકુંડલાના પગમાં ઠોકર વાગી. તે પડી ગઇ. પગમાંથી લોહી નીકળવા લાગ્યું. પગનાં ઝંઝરમાં પોતાના વસ્ત્રોનો છેડો બરાબ જવાથી તે પણ સ્હેજ શરીર મયો. એઠલામાં નજીકના વૃક્ષ ઉપરથી ધ્રુવડનો અતિશય કઠકશ નાદ થયો.

કપાલકુંડલા દાંન પીસીને હવે પાછાં પગલાં ન ભરવાનો નિશ્ચય કરી આગળ વધી. પોતાના વિનાશને માટે પોતાને હાથે જ માર્ગ મોકલો કરવા તત્પર બની. નરી આંખે જોઈ શકાય તથા સમજ શકાય એવા સ્પષ્ટ ગેરલાભો જણાવા છતાં તેની દરકાર કર્યા વગર તે ચાલી.

પ્રકરણ ૧૩ મું

કપાલકુંડલા કપટકલા

“ Stand you a while apart,

“ Confine yourself but in a patient list. ”

—Othello.

કપાલકુંડલા જ્યારે સાંજના પહેરે પોતાના ધરકામમાં રા-
કાયેલી હતી ત્યારે પેલો પત્ર માથાના અંખોડામાંથી
નીકળી જઈને જમીન ઉપર પડી ગયો હતો. કપા-
લકુંડલા તે જાણી ન શકી. પણ આ પત્ર નવકુમારના જોવામાં
આવ્યો. માથાના અંખોડામાંથી પત્ર પડ્યો તેથી નવકુમાર નવાઈ
પામ્યો. કપાલકુંડલા જ્યારે ખીજા કામમાં રોકાઈ ત્યારે નવકુમારે
પેલો કાગળ ઉપાડી લીધો અને બહાર લઈ જઈને પત્ર વાંચવા
લાગ્યો. પત્ર વાંચીને તે અમક્યો. કપાલકુંડલાને માટે કાલે શી વાત
થતી હતી ? કેાણુ વાત કરતું હતું ? આજે ફરીથી વાત કેવી સાંભ-
ળવાની ? અજાણ્યા પુરુષને મધ્યરાત્રિએ મળવા કપાલકુંડલા જાણે એ
શું સુચવે છે ? શું કપાલકુંડલા કલકિત હોઈ શકે ? આ શો ભયંકર
ગોટાળો હતો ? અફસોસ ! કપાલકુંડલા આ કેવું પગલું ભરતી હતી ?
આવા પ્રકારના વિચારોથી નવકુમાર અતિશય દુઃખી થવા
લાગ્યો. પહેલાં તો તેને પત્રના લખાણના સ્પષ્ટ અર્થની સમજણ ન
પડી. પછી સંશય ઉત્પન્ન થયો. અને છેવટે વ્હેમ અને ઇર્ષાની
બલુકતી જ્વાળાઓએ નવકુમારના હૃદયને આળાને આપ કરવા માંડ્યું.
નવકુમાર કપાલકુંડલાને દેવી માફક પૂજતો હતો, નવકુમારનું સર્વસ્વ
કપાલકુંડલા હતી. તેણીને માટે તે શું કરવા તૈયાર નહોતો ? રૂપરતી

યવનમાળાની નજવી માગણીને પણ તેણે પોતાની પ્રિય પત્નીને માટે ઠાકરે મારી હતી. ધન, કૌશલ્ય, સૌંદર્ય એ સર્વને તેણે પોતાની પ્રિય પત્ની આગળ તુચ્છ માન્યાં હતાં. તે જ કપાલકુંડલા શું આવું કપટ રમી શકે ? આ સ્થિતિમાં તેણીને શું કહેવું ? આવેગ અને ક્રોધથી નવકુમારનું મગજ ભ્રમવા લાગ્યું. તેણે વિચાર કર્યો કે આવી સ્થિતિમાં બેમાંથી એકનું મૃત્યુ એ જ શ્રેયસ્કર છે. કપાલકુંડલા ગમે તેવી કલંકિત હોય પણ તેના ઉપર પોતે હાથ ઉગામી શકે એમ તો નહોતું જ. ત્યારે ખીજો શો ઉપાય રહ્યો ? પોતાના જીવનની આહુતિ ! રાત્રિએ જ્યારે કપાલકુંડલા ધરની બહાર જાય ત્યારે છુપી રીતે તેની પાછળ જઈ તેના ભયંકર પાપાયસ્થાને નજરોનજર જોઈ પછી તેણીને દાંઈ પણ કહ્યા સિવાય પોતાના જીવનનો અંત આણવો એવો નવકુમારે નિશ્ચય કર્યો. આવી મધુર અને નિષ્કપટ નારી પણ જ્યારે કલકલંકિની નિવડે ત્યારે આ સંસારમાં શું રહ્યું ? શાને માટે જીવવું ? એ પ્રસંગોમાં તો મૃત્યુજ શ્રેયસ્કર હતું અને તે માર્ગ લેવાનો નવકુમારે નિશ્ચય કર્યો.

રાત્રે જન્મ્યા પછી નવકુમાર ઉધવાનો ઢોંગ કરીને પધારીમાં પડી રહ્યો. કપાલકુંડલા બહાર નીકળી વળી પાછી પત્રની શોધમાં અંદર આવી અને વળી પાછી બહાર નીકળી. ચીરાતે હૃદયે નવકુમારે આ બધું જોયું. તેના સંતાપ અને શોકની સીમા રહી નહિ. કપાલકુંડલાના ગયાને થોડીક વાર થયા પછી તે પણ ઝડપથી બહાર નીકળ્યો અને જંગલમાં જતી કપાલકુંડલાને પકડી દાઢી. કપાલકુંડલા દેખે નહિ એમ થોડેક અંતરે તે તેની પાછળ ચાલ્યો. થોડેક ચાલ્યો એટલે અચાનક તેના ખભા ઉપર એક પુરૂષે હાથ મૂક્યો. નવકુમારે પાછા ફરીને જોયું. કપાલકુંડલા આગળ વધી જતી હતી, અને આ પુરૂષની સાથે વાતચીત કરવા રોકાવાથી કપાલકુંડલા નજરથી દૂર નીકળી જશે એમ જણાતું હતું. આથી તે ઝડપથી બોલ્યો, - “ મને રોકનાર તમે કોણ છો ? મને જવા દો ! ”

તે અપરિચિત પુરુષ બોલ્યો,—" નવકુમાર ! હું કોણ છું તે તું નથી ઓળખી શકતો ? "

અગત્યના માણસના મ્હોંએથી પોતાનું નામ સાંભળીને નવકુમાર ચમક્યો, અને તેણે પેલા પુરુષ તરફ જોયું. નવકુમાર ઓળખી ગયો કે આ પુરુષ ખીંને કોઈ નહિ પણ પૂર્વપરિચિત કાપાલિક હતો.

નવકુમાર ચમક્યો. પણ આ વેળાએ તેને કાપાલિકની ખીક લાગી નહિ. તે બોલ્યો,—" શું કપાલકુડલા તમને મળવા જાય છે ? "

કાપાલિક - " ના ! "

નવકુમારનું મુખ લેવાઈ ગયું. દારણુ વિશાદથી તેનો અવાજ ગળખેલો થઈ ગયો. તે દુઃખી અવાજે બોલ્યો,—" મને જવા દો. મારો રસ્તો છોડો. "

કાપાલિક,—" છોડું છું, પણ મારે તારી સાથે કેટલીક વાત કરવી છે. પહેલાં તું તે સાંભળી લે. "

નવકુમાર, " તમારે અને મારે હવે શો સંબંધ છે ? તમે મારો જીવ લેવા આવ્યા છો ? જે તેમ હોય તો ખુશાથી તેમ કરો. આ વાર હું તમને નહિ રોકું. તમે અહીં ઉભા રહો. હું જમીને આવું છું. હાય ! મેં શા માટે માતાજીના હવનમાં માંડું બલીદાન ન આપવા દીધું ? અશ્વસોસ ! અશ્વસોસ ! આજે મારે તેનાં જ આ કડવાં ફળ ભોગવવાં પડે છે. જેણે મારી રક્ષા કરી હતી તે જ આજે મારા સર્વ નાશનું કારણ થવા તત્પર થઈ છે. આ વખતે મારો અવિશ્વાસ તમે ન કરશો. હું હમણાં જ આવીને તમને મારા જીવનનું બલીદાન આપવા જણાવીશ ! "

કાપાલિક,—" હું તારો જીવ લેવા નથી આવ્યો. માતાજીની ઓળખી ઇચ્છા નથી. હું જે કહેવા આવ્યો છું તેમાં તું જરૂર સમ્મત થઈશ જ. ધરની અંદર ચાલ. હું કહું છું તે સાંભળ. "

નવકુમાર,—" હમણાં નહિ. ખીજ કોઈ વખતે સાંભળીશ. તમે હમણાં મારી વાટ જોઈને અહીં ઉભા રહો. મારે જરૂરનું કામ છે. "

તે પુરૂં કરીને હું હમણાં જ ચાલ્યો આવું છું. ”

કાપાલિક,—“ વત્સ ! તું શા કામને માટે જાય છે એ સર્વ હું જાણું છું. તું તે કલકલક પાપિષ્ઠા કપાલકુંડલાનાં કુટિલ કૃત્યોનું અવલોકન કરવા જાય છે એ મને જાણ છે. પણ હાલ તું મારી સાથે તારે ઘેર પાછો ચાલ. હું કહું છું તે સાંભળી લે. પછી હું જ તને તે કુટિલ કામિનીનાં કુકૃત્યો જોવા લઈ જઈશ. તે ક્યાં જાય છે એ હું સારી રીતે જાણું છું ! તું દશી ચિન્તા કરીશ નહિ. ’

નવકુમાર બોલ્યો,—“ ઠીક; ચાલો. ”

બન્ને જણુ નવકુમારના ઘર તરફ ગયા. પોતાના દિવાનખાનામાં કાપાલિકને એસાડીને નવકુમાર બોલ્યો,—“ હવે જે કહેવું હોય તે કહો. ”

કાપાલિકે પહેલાં તો પોતાના બન્ને હાથ નવકુમારને બતાવ્યા. નવકુમારે જોયું કે બન્ને હાથ તુટી ગયેલા છે. કાપાલિકે આજ સુધીનો પોતાનો વૃત્તાન્ત નવકુમારને જણાવ્યો. તેનો ટુંક સારાંશ આ પ્રમાણે હતો.

જે રાત્રિએ કાપાલિકના પંજામાંથી છુટીને કપાલકુંડલા સાથે નવકુમાર નાસી ગયો હતો; તે વખતે કાપાલિક આ બન્ને જણાની શોધમાં એક ઉંચી રેતીની ટેકરી ઉપર ચડ્યો હતો; પણ અચાનક રેતીની બેખડ ધસી પડવાથી કાપાલિક દરિયામાં તુટી પડ્યો હતો. ત્યાંથી પોતાના શરીરનું રક્ષણ કરીને જેમ તેમ તે બહાર તો નીકળી શક્યો હતો, પણ ઉંચેથી પડવાથી તેના બન્ને હાથ તુટી ગયા હતા, અને તે ફરીથી કોઈ પણ રીતે સાજા થઈ શક્યા નહોતા.

પોતાનું આટલું વર્ણન આપ્યા પછી નવકુમારને કાપાલિક કહેવા લાગ્યો,—“ વત્સ ! તે દિવસથી આ આહુમાં કાંઈ પણ બળ નથી રહ્યું. એ લાકડાં પણ હવે મારાથી મહા કષ્ટે જ આ હાથે વતી ઉંચકી શકાય છે. આવી રીતે મારી દુર્બળ અવસ્થામાં એક દિવસે હું ઉંઘતો હતો એવામાં મને એક સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્નામાં માતાજીનાં મને દર્શન થયાં અને રૌદ્ર મુખમુદ્રા કરીને કહેવા લાગ્યા,—

રે દુષ્ટ અને દુરાચારી ! તારા ચિત્તની મલિનતાના જ કારણથી તારાથી નવકુમારને બલીમાં આહુતિ આપી શકાઇ નથી. તેં કેવળ ઈન્દ્રિયલાલસાને વશીભૂત થઇને જ કપાલકુંડલાના 'શોણિતનું' મને બલીદાન નથી દીધું. તારા એ અપરાધને માટે જ આ શિક્ષા થઇ છે. મને તારા હાથની પૂજની હવે અપેક્ષા નથી. માટે જ તે હાથો ભાગી ગયા છે. ”

“ હું બાળકની માફક માતાજીના ચરણમાં પડીને અતિશય આક્રંદ કરવા લાગ્યો, તથા મારા ઉપર દયા કરવાને મેં માતાજીને વિનંતિ કરી. મારા કાલાવાલા અને આજીજીથી માતાજી પ્રસન્ન થયાં અને બોલ્યાં,—‘જ્યાં સુધી તું કપાલકુંડલાનું મને બલીદાન નહિ દે ત્યાં સુધી હું તારી પૂજા નહિ કરૂં. માટે કપાલકુંડલાનું મને બલીદાન દેજે !’

“ માતાજી આવી રીતે કહીને અદશ્ય થઇ ગયાં. હું જાણ્યો ત્યારે જોયું કે કપાલકુંડલાનું માતાજીને બલીદાન આપવાનું મારામાં સામર્થ્ય નથી. મારા હાથ ભાગી ગયા હતા. કપાલકુંડલાનો વધ કરવાનું કામ હવે મારાથી તો બની શકે એમ હતું જ નહિ. આથી મેં આ કાર્યને માટે એક મદદનીશ શોધવાનો નિશ્ચય કર્યો. પણ વત્સ ! દિવસે દિવસે દેવદેવીઓ ઉપરથી લોકોની શ્રદ્ધા હઠી જવા લાગી છે. સંસારના પામર જીવો માયાની મોહજાળમાં મસ્ત બની દિવસે દિવસે અધર્મ અને પાપનાં પૂતળાં બનવા લાગ્યાં છે. મ્હેંજી લોકોના શાસનકાળનો આ સમય છે. આવા સંજોગોથી મને કોઇ પણ સાથીદાર આ કાર્યને માટે મળી શકતો નથી. હું દરરોજ નિરાશ ચિત્તે આ જંગલમાં હવન કરી ધીની આહુતિ આપું છું. માતાજીની પૂજા કરી શકતો નથી. ત્યાં અચાનક ગઇ કાલે મેં એક વિચિત્ર દશ્ય જોયું, અને મને આશ્ચર્ય થયું. મેં કપાલકુંડલાને એક તરણ બ્રાહ્મણ-કુમારની સોડમાં બેસીને પ્રેમાલાપ કરતાં જોઇ. થોડીક વાર મને નવાઇ લાગી. પણ પછી મને એમાં જરાકે નવાઇ ન લાગી. જે સ્ત્રીએ

પોતાના પાલક પિતાને તરછોડી દીધો, અને જે પોતાની કામચિપાસા તમ કરવાને માટે તારી સાથે નાસી ગઇ, તે સ્ત્રી તારાથી કંટાળી જઇને અન્ય સાથે સ્તીકેલીની ક્રિયા કરે તેમાં વધારે નવાઈ શી હોય ? એવી દુરાચરણી સ્ત્રીઓ ઉપરથી ભોળા દેખાય છે, પણ તેમનાં હૃદય તો પ્રપંચથી પરિપૂર્ણ હોય છે. વત્સ ! તેમ તેમના મ્હોંમાં મધ અને હૃદયમાં વિષારી સર્પોથી પણ વિશેષ ઝેર ભરેલું હોય છે. તેઓ સંદેહ ચામડીની કાળી નાગણો જ છે. તારા સંસારસુખનું સત્યાનાશ ન વળે, તારા નિર્મળ અને ઉજ્જવલ કુળમાં કલંક ન લાગે અને આવી પાપાચરણી સ્ત્રીના સંગમાં હવે તું તારો કાળ ન ચુમાવે એ હેતુથી આજે હું તને ચેતાવવા આવતો હતો અને તને પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ બતાવવા માંગતો હતો.

“ નવકુમાર ! આવી દુષ્ટ અને વ્યભિચારી સ્ત્રીઓ વધને યોગ્ય જ છે. શાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે “ ભાર્યા રૂપવતી શત્રુ । ” તારી રૂપવતી ભાર્યાએ તારા શત્રુની ગરજ સારીને તારા સંસારસુખનું અને તારી આપદાદાથી ચાલતી આવેલી આશરું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. આવી દુરાચરણી સ્ત્રીનો તારા કુળના માનમરતબા અને મોભાન ખાતર નાશ થવો જ ઇષ્ટ છે. સંસારવ્યવહારનાં કાર્યો સહેલાં નથી. વટ, વહીવટ, વહેવાર એ સર્વ માણસોને સંભાળવાં પડે છે. પત્ની દુરાચરણી મળી હોય ત્યાં માન અને મોભો સાચવવાનો ક્યાં રહ્યો ? વટ, વહીવટ, અને વહેવારનું પણ પાલન શી રીતે થઇ શકે ? માટે આવી પાપી પ્રમદાનો તારે નાશ કરવો જોઇએ. માતાજીની એવી આજ્ઞા છે. જે તું પુરૂષ જ હોય, અને કાપુરૂષ ન હોય તો તારી વ્યભિચારી ભાર્યાનો તારા સ્વહસ્તે વધ કરી, માતાજીને તેના શોણિતનું બલીદાન દે. માતાજી તારા ઉપર પ્રસન્ન થશે. તારો સંસાર સુખમય થશે. માતાજીની આશિષથી હું સુખી બનીશ. એક વેળાએ માતાજીના બલીદાનમાંથી છટકી જવાથી તારી આ દશા થઇ છે. ફરીથી માતાજીની આજ્ઞા ઉલ્લંઘન કરીશ તો તારા સંકટનો પાર નહિ રહે. માતાજીનું કામ જાણે છે. તેના પડછા જીવતા જમતા છે. માટે

હજી પણ વખત છે. તું ચેત, અને પાપી અને કપટી કપાલકુંડલાને વધ કરી તેની કપટકળાનો અંત આણુ! હાલ તો તું મારી સાથે ચાલ અને કપાલકુંડલાનાં કારસ્થાન પ્રત્યક્ષ જો ! ”

ચાવી આપેલા પૂતળાની માફક નવકુમાર ઊભો થયો. કાપાલિક જંગલમાં નવકુમારને લઇ ગયો.

પ્રકરણ ૧૪ સુ.

આદર્શ ત્યાગ !

“ Re at peace; it is your sister that addresses you. Requite Lucretia's love.”

—*Lucretia.*

હવે આપણે કપાલકુંડલા તરફ નજર ફેરવીએ. તે જંગલમાં બ્રાહ્મણવેશધારી સ્ત્રીને મળવાના ધરાદાથી અગળ અને આગળ વધી. આખરે તે ગઇ કાલવાળા ભાગેલા ઘર આગળ આવી પહોંચી ત્યાં આગળ તે બ્રાહ્મણવેશધારી વ્યક્તિ ઊભેલી હતી. આજે પણ તેણે પુરપનો જ પોશાક ગઇ કાલની માફક ધારણ કરેલો હતો. કપાલકુંડલાને આવતી જોઇ તે બોલ્યો, — “ અહીં કાલવાળા કાપાલિકના આવી પહોંચવાનો ભય છે. માટે અહીં વાતચીત કરવી એ ઠીક નહિ. ચાલો આપણે ખીજી જગ્યાએ જઈએ. ”

કપાલકુંડલા બોલ્યા ચાલ્યા સિવાય તેની પાછળ ચાલી. આગળ ચાલતાં જંગલમાં એક વૃક્ષનું થડ આડું પડેલું હતું. તેના ઉપર અને જણાં બેઠાં. ચંદ્રને પ્રકાશ ત્યાં આછો આછો પડતો હતો.

કારણ કે આળુઆળુએ પુષ્કળ વૃક્ષો ઉગેલાં હતાં. ત્યાં બેઠા બાદ
બ્રાહ્મણ વેશધારી બોલ્યો,—“ પહેલાં હું તને મારો પરિચય આપું. હું
જે વાત કહેવા માગું છું તેમાં એ કાર્યથી ઘણી સરળતા થશે.
તું તારા પતિની સાથે પહેલવહેલી આવતી હતી, ત્યારે માર્ગમાં
એક ધર્મશાળામાં એક યવન સ્ત્રી સાથે તારો મેળાપ થયો હતો એ
વાત તને સાંભરે છે ? ”

કપાલકુંડલા,—“ જે સ્ત્રીએ મને ઘરેણું પહેરાવ્યાં હતાં તે
સ્ત્રીની તમે વાત કરો છો ? ”

બ્રાહ્મણવેશધારી,—“ હા તે જ. તે સ્ત્રી તે હું જ છું ! ”

કપાલકુંડલા અત્યંત આશ્ચર્ય પામી અને દિગ્મૂઢ બની તે સ્ત્રીના
અંહો સામું જોવા લાગી. તે સ્ત્રી બોલી,—“ કપાલકુંડલા ! અત્યારથી
શાની નવાઇ પામે છે ? હજી તો તને વધારે નવાઇ લાગશે. હું
તારી શોક્ય છું ! ”

હવે તો કપાલકુંડલાના આશ્ચર્યની અવધિ જ થઈ ગઈ. તે
ચમકીને બોલી,—“ હેં ! શું તમે ખરું કહો છો ? ”

હુતુક્રિસાએ હા પાડી અને પોતાનો પ્રથમનો સર્વ વૃત્તાંત
કપાલકુંડલાને કહી સંભળાવ્યો. વિવાહ, જાતિબ્રજતા, સ્વામી તરફથી
ત્યાગ, જહાંગીર સાથેનો પ્રેમસંબંધ, આગ્રા અને દીલ્હીમાં ભોગવેલી
જહોજલાલી, મહિર-ઉન્-નિસાની વચ્ચે થયેલી ડખત્ર, આગ્રાનો
ત્યાગ સમગ્રામમાં આવવું, નવકુમારની સાથેનો મેળાપ, નવકુમારનો
પોતા પ્રત્યેનો તીરસ્કાર, છૂપા વેશથી વનમાં આવવું, અને કાપાલિકની
સાથેનો મેળાપ એ સર્વ વાત તેણીએ કપાલકુંડલાને વિસ્તારપૂર્વક
કહી સંભળાવી. વાંચનાર સ્મરણમાં રાખશે કે આ લંબાણ વાર્તાલાપમાં
સગભગ એ ત્રણ ઘડી જેટલો સમય વ્યતીત થઈ ગયો હતો.

સર્વ વાત સાંભળી લીધા પછી કપાલકુંડલા બોલી,—“તમે શા
ઉદ્દેશથી છૂપો વેશ ધારણ કરીને અહીં આવ્યાં હતાં ? ”

હુતુક્રિસા,—“ સ્વામીની સાથે તારો અણુમનાવ કરાવી તારો

સદાને માટે વિયોગ કરાવવા ! ”

કપાલકુંડલા ચિંતાપૂર્વક બોલી, “ તમે આ ઉદ્દેશ શી રીતે પાર પાડવાનાં હતાં ? ”

હુત્કુન્નિસા,—“ કળ બળ અને છળનો ઉપયોગ કરી, તન મન અને ધનથી ચોછ શકાય એવા તમામ ઉપાયો ચોછને નવકુમારના મગજમાં તું દુરાચરણી છે એવું સાબીત કરાવત, અને તારા સતીત્વ ઉપર શંકા લાવત. પણ હવે એ માર્ગ મને લેવા ઇચ્છા નથી. જો તું મારા કહેવા પ્રમાણે કામ કરે તો મારો મનોરથ સિદ્ધ થશે અને તું પણ સુખી થઈશ. ”

કપાલકુંડલા,—“ કાપાલિક મારે માટે કેવો વિચાર રાખે છે ? ”

હુત્કુન્નિસા,—“ તે બ્યારે હોમ કરતો હતો ત્યારે મેં અચાનક તાંડે નામ તેના મુખમાંથી સાંભળ્યું. આ ઉપરથી હું તેની પાસે રાતે બેઠી અને જાણી લીધું કે તારો વિનાશ કરવાના વિચારથી જ કાપાલિક હોમ કરતો હતો. માંડે પણ એ જ પ્રયોજન હતું. આ સખ્તી વિચાર કરવાને માટે પેલા ભાગેલા ઘરમાં અમે બે જણાં મળ્યાં હતાં, અને તારે માટે હવે કેવો ઉપાય ચોજવો તેનો વિચાર કરતાં હતાં. ત્યાં મેં તેનો વિચાર જાણી લીધો. તારો નાશ કરવો, તને મારી નાખવી—એ જ તેનો ઉદ્દેશ છે. તાંડે મૃત્યુ થાય તેમાં કાંઈ મને ખાસ લાભ નથી. મેં આ જન્મમાં અનેક પાપ કર્યાં છે. શિય-ભંગ, વ્યભિચાર, માતા પિતાની અવગણના, વિશ્વાસઘાત, અધર્મ, એ સર્વ મહાપાપો હું કરી ચુકી છું. તારા જેવી નિર્દોષ અને બોણી સ્ત્રીનું ખૂન કરવામાં ભાગ લઈ સ્ત્રીહત્યાના પાપના ભોક્તા બનવાની મને ઇચ્છા નથી. આથી હું કાપાલિકને કહેતી હતી કે મારાથી ખૂન કરવાનું કાર્ય નહિ બને. મને લાગે છે કે અમારી કાંઈક વાતચીત તે સાંભળી લીધેલી હોવી જોઈએ. ”

કપાલકુંડલા,—“ હા; મેં થોડીક વાત સાંભળી લીધી હતી. ”

લુત્ફુન્નિસા,—“ અમારી વાતનો શો છેડો આવે છે તે જાણી, પછી તને બધી વાત કહું એવા વિચારથી હું તને બહાર બેસાડીને અંદર ગઇ હતી. ”

કપાલકુંડલા,—“ પાછાં કેમ ન ફર્યા ? ”

લુત્ફુન્નિસા,—“ કાપાલિકે મને ઘણી વાતો કહી. તેમાંની ઘણી તું નથી જાણતી. તું જ્યારે નવકુમારની સાથે આવતી રહી ત્યારે કાપાલિક ભેખડ ઉપર ચડીને તમને જોતો હતો. તે પછી કાપાલિકની શી ગતિ થઇ તે સર્વ જ્ઞતાં તું નથી જાણતી તે સર્વ હું તને કહું છું. ”

લુત્ફુન્નિસાએ કપાલકુંડલાને કાપાલિકની બધી વાત કહી. સર્વ વાત સાંભળીને કપાલકુંડલા ચમકી ઉઠી. તેણે સર્વ અંગ કંપવા લાગ્યું. વાચકો આ સ્થળે યાદ રાખશે કે આ સર્વ લંબાણ વાતચીત દરમ્યાન કપાલકુંડલાને ઘરથી નીકળ્યાને એક પંડાર કરતાં વધારે સમય વીતી ગયો હતો.

લુત્ફુન્નિસા બોલી,—“ ભવાની માની અમાનું પાલન કરવાની કાપાલિકે દૃઢ પ્રતિજ્ઞા કરી છે. તેના હાથ ભાગી ગયા છે એટલે તારો વધ કરવાનું કાર્ય એનાથી એકલે હાથે બની શકે એમ નથી. તેને આ કાર્યમાં જે એક માણસની મદદ જોઇએ તે માટે તે મારી સહાય માગવા ઇચ્છતો હતો અને તે જ કારણથી તેણે મને પોતાના વિશ્વાસમાં લઇને બધી વાત કહી હતી. પણ હું તેના આ પૈશાચિક કાંડમાં પ્રવૃત્ત થવાને સાફ ના પાડી બેઠી. મારે તારો જીવ લેવો નથી. હું તને આજે એટલા માટે મળી હતી કે તારો જીવ લેવાનું મારા હાથમાં છતાં મેં તેમ ક્યું નથી અને કરવા ઇચ્છતી નથી. અથવા મેં તને જીવનદાન આપ્યું છે એમ કહીએ તો પણ ચાલે. આવી સ્થિતિમાં તું પણ મારે માટે કાંઇ કર. ”

કપાલકુંડલા,—“ શું કરું ? ”

લુત્ફુન્નિસા,—“ તું મને જીવનદાન દે. સ્વામીનો ત્યાગ કર. ”

કપાલકુંડલા લાંબો વખત સુધી ચુપ રહી. તેણીએ જવાબ ન

દીધો. થોડીક વાર પછી તે બોલી,—"સ્વામીનો ત્યાગ કરીને હું ક્યાં જઈશ ? "

લુત્કુન્નિસા,—“તું પરદેશમાં-બહુ દૂર-જા. તને ધન આપું, પૈસા આપું, વસ્ત્રો આપું, વાહન આપું, દાસદાસીઓ આપું; તું કહે તે બધું આપું, પણ મારે માટે તું હવે પરદેશ જા ! ”

સંસારવ્યવહારની કપટકળાથી અજાણી કપાલકુંડલા ઉપર આ સર્વ પ્રપંચ એક સામટા રચાતા હતા, તેથી તે ગમરાઇ ગઇ. હવે શું કરવું તેની તેને સમજણ ન પડી. થોડીક વાર વિચાર કર્યા પછી તે બોલી,—“તમે મારા ઉપકાર કર્યા છે કે નહિ તે હું હજી સુધી નથી સમજી શકતી. મારે ધન, આશ્ચર્ય, દાસ, દાસી કશાની પણ જરૂર નથી પણ તમારા સુખમાં કંટકરૂપ શા માટે ચાઉં ? બહે ! તમારો મનોરથ સિદ્ધ થાઓ ! કાલથી તમે મને સમગ્રામ અથવા આજીવન-આજીવનના પ્રદેશમાં નહિ જીવો ! હું વનવાસિની હતી અને વનવાસિની બનીશ ! ”

લુત્કુન્નિસા મૂઢની માફક જોઇ રહી. આવો ઉત્તમ અને આદર્શ ત્યાગ કપાલકુંડલા કરશે, અને તે પણ આટલી સહેલાઈથી તે તેણી-એ સ્વપ્ને પણ ધાર્યું નહોતું તે ‘આશ્ચર્યથી અસ્પષ્ટ અવાજે બોલીઃ “બહેન ! તું મનુષ્યતનયા નહિ પણ દેવી છે. તેં મને જીવનદાન દીધું છે. તારા અનહદ ઉપકાર આગળ હું તુચ્છ છું-પામર છું, પણ તને હું એમ ને એમ જવા નહિ દઉં. કાલે તારી પાસે મારી એક આજ્ઞાક દાસીને મોકલીશ. તું તેની સાથે જાજે. બર્દવાનમાં માસી એક માનીતી સખી રહે છે. તે તારે જોઈતી તમામ વસ્તુઓ તને આપશે. પછી તું તે લઇને તારી મરજી પડે ત્યાં જાજે. આહ ! બહેન ! બહેન ! તારી ઉદારતાને ધન્ય છે ! ”

એમ કહીને લુત્કુન્નિસા કપાલકુંડલાને ભેટી પડી, અને તેના વિશાળ કપાળ ઉપર અતિશય મમતાથી ચુંચન કર્યું. કપાલકુંડલાની આંખમાં પણ આંસુ આવ્યાં. બે પળ આવી રીતે બંન્ને જણાં એક બીજાના બાહુમાં વીંટળાઈને છેલ્લી વારની મુલાકાત લેતાં હતાં.

લુચ્છિસા.—“તું પરદેશમાં—ગડુ દૂર—જા તને ધન આપું,
પૈસા આપું, વસ્ત્રો આપું. વાદન આપું, દાસ દાસીઓ આપું;
તું કહે તે બધું આપું પણ મારે માટે હવે તું પરદેશ જા!”

પૃષ્ઠ ૧૫૨.

ક્રોધાદ્ ભયતિ સંમોહઃ સંમોહાત્સ્મૃતિવિભ્રમઃ ।
સ્મૃતિભ્રંશાદ્બુદ્ધિનાશો બુદ્ધિનાશાત્ પ્રણશ્યતિ ॥
શ્રીનૃમંગલદ્વગીતા ।

હૃદયનિસા અને કપાલકુંડલા ત્યારે અરસપરસ આ પ્ર-
માણે વાર્તાલાપ કરી રહ્યાં હતાં ત્યારે તે જગ્યાથી
થોડેક દૂર અંધકારમાં એક વિશાળ વૃક્ષના ઓઢા
તળે છૂપાઈને બે વ્યક્તિઓ આ દૃશ્ય તરફ નેહ રહી હતી. તેમાંથી
એક નવકુમાર અને બીજો કાપાલિક હતો તે વાચકો સમજ
ગયા હશે જ.

એક બાળુએ કપાલકુંડલા પોતાની શોક્યના દુઃખથી દ્રવી
જઈને પોતાનું સર્વસ્વ છોડી દેવા જેવી-માનવજાતીમાં ન જેવામાં
આવે એવી-કદારતાનું દિગ્દર્શન કરાવી રહી હતી. ત્યારે બીજી બા-
ળુએ તે જ કપાલકુંડલાને નવકુમાર કપટી કાપાલિકની કપટકળાથી
અને સંજોગનો ભોગ બનીને પિશાચિની અને વ્યભિચારણીના સ્વ-
રૂપમાં જોતો હતો. કેટલીક વાર નજરે જોયલી વાત પણ ખોટી પડે
છે, તેનું આ એક આભેહ્ય દૃશ્ય હતું. કાપાલિકે જાણી જોઈને
નવકુમારને થોડેક દૂર ઉભો રાખ્યો હતો. ગીચ જંગલમાં ચંદ્રના
ગંખા પ્રકાશમાં નવકુમાર પોતાની પરમપ્રિય પત્નીને એક બુવાન,
સશક્ત અને કાન્તિમાન બ્રાહ્મણ યુવકની સોડમાં એક જ સ્થળે બેસીને
વાતો કરતી જોઈ શકતો હતો. પણ તે જ કપાલકુંડલા કેવો આદર્શ

આત્મત્યાગ કરી રહી હતી, તેનો આ હતભાગી પુરુષને સ્વપ્ને પણ ખ્યાલ નહોતો. તેની ખુદ્દિ ખ્હેર મારી ગઈ હતી. અંગે અંગ તેને ક્રોધ વ્યાપ્યો હતો. લગભગ એક પ્રહર જેટલા સમય સુધી પોતાની પત્નીને અન્ય પુરુષના પડખામાં બેઠેલી જોઈને તે બહાવરો અને બહેબાકળો બની ગયો હતો. ધીમે ધીમે તે બ્રાહ્મણકુમાર કપાલકુંડલાની છેક જ નજીક જઈને બેઠો હતો, અને કપાલકુંડલાના ખુણા વાળ તે બ્રાહ્મણકુમારના વાળ સાથે એકત્ર ગ્રંથિ ગયા હતા, તે નવકુમાર ચીરાતાં હૃદયે જોતો હતો. છેવટે જ્યારે બ્રાહ્મણવેશધારી લુત્કુન્નિસાએ કપાલકુંડલાને ભેટીને તેના કપાળ ઉપર ચુંબન કર્યું, અને ત્યારે પણ કપાલકુંડલાએ કાંઈ વાંધો ન લીધો, ત્યારે નવકુમારની સંપૂર્ણ ખાત્રી થઈ ગઈ કે સ્ત્રીચરિત્રનો મહિમા અજ્ઞ છે. પોતાને ભોળા, નિર્દોષ કહેવડાવતી કપાલકુંડલા એક કુટિલ કામિતાને છાજે એવાં કૃત્યો કરી રહી હતી ! નવકુમારને એક પ્રકારનો વ્યામોહ લાગી પડ્યો હતો.

આવી અપૂર્વ તક ફરીફરીને નહિ મળે એમ ધારી કાપાલિકે પોતાની પીઠે લટકાવેલા એક ટાંસાના પાત્રમાંથી એક ખ્યાલામાં કાંઈક પ્રવાહી પદાર્થ કાઢ્યો, અને તે નવકુમારને આપીને બોલ્યો, —“ વસ ! લે, —લઈ લે ! મા ભવાનીની આ પ્રસાદી છે. તું તારા સંસારસુખનું સદંતર સત્યાનાશ વળી ગયલું જોઈ નિર્જળ બની ગયો છે. આ માતાજીની પ્રસાદીનું પાન કરી જા. માતાજીની આરા છે. બોલ, જય જગદંબે ! ”

કાપાલિકે નવકુમારના મુખ આગળ પાત્ર ધરી દીધું. સારાસારનો વિચાર કર્યા વિના નવકુમાર તે મદિરાનું પાન કરી ગયો. ઉઘ મદિરાનું પાન કરતાં જ તેનામાં સ્ફુર્તિ આવી ગઈ.

આ વખતે લુત્કુન્નિસા કપાલકુંડલાને કહેતી હતી, —“ બહાલી બહેન ! તેં જે અદ્ભુત અને આદર્શ ત્યાગ કર્યો છે તેનો બદલો વાળવાનો તો મારા કરમમાં સ્વપ્ને પણ વખત નહિ આવે; પણ જો

હું તને હંમેશાં સાંભરતી રહું તો મને બહુ આનંદ થાય. માફ સંભારણું તને રહે એટલા માટે અત્યારે હું તને સ્મરણચિન્હ તરિકે કાંઈ આપવા માગું છું. મેં તને એક વખત જે દાગીના આપ્યા હતા તે તેં કાંઈ ગરિય બ્રાહ્મણને આપી દીધા હતા એવી મને ખબર મળી હતી. અત્યારે મારી પાસે તને આપવા જેવું કાંઈ જ નથી. માત્ર આ એક હીરાની વીંટી આંગળીએ છે. એ વીંટી હું તને મારા સંભારણા તરીકે આપું છું. આ અંગુડી તું રાખજે, અને તારી મ્હેન્ટ અને ધર્મબ્રજ ભગિનીને સંભારજે. આજ રાત્રે કદાચ સ્વામી એમ પૂછે કે આ વીંટી ક્યાંથી આવી, તો કહેજે કે લુત્કુન્નિસાએ તે આપી છે. ”

એમ કહીને લુત્કુન્નિસાએ વીંટી પોતાને હાથે કપાલકુંડલાની આંગળીએ પહેરાવી. પછી સ્નેહથી કપાલકુંડલાના હાથને પોતાના હાથમાં લઈ તે ઉપર નીચા વળીને ફરીથી ચુંબન કર્યું !

નવકુમાર થરથર કંપતો હતો. કાપાલિકે બીજે ખાલો ભરીને નવકુમારના મ્હેંએ લગાડી દીધો. નવકુમાર પી ગયો. નવકુમારની વિચારશક્તિનો મદિરાપાનથી સર્વથા લોપ થઈ ગયો. કપાલકુંડલા ઉપર પ્રચંડ વૈર લેવું એ જ હવે તેના જીવનનો ઉદ્દેશ થઈ પડ્યો.

આ બાબુએ લુત્કુન્નિસા વાતચીત પૂરી થયાથી એક બાબુએ થઈને ચાલી ગઈ અને કપાલકુંડલા ઘર તરફ જવા નીકળી.

નવકુમાર અને કાપાલિક પણ કપાલકુંડલા ન જાણે એમ તેની પાછળ પાછળ ચાલવા લાગ્યા.

પ્રકરણ ૧૬મું

સ્મશાનભૂમિ

“ વપુષા કરણોજ્જિતેન સા નિપતન્તી પ્રતિમાપ્યપાતયત્ ।
 નતુતૈલનિષેકાવેત્તુના સહ દીપ્તાર્ચિરમતિ મેદિનીમ્ ॥ ”
 —રघुवंશ ।

ક કપાલકુંડલા ધીમે ધીમે ધર તરફ ચાલી. તેનું મગજ અત્યારે ભારે ચિન્તાઓથી ભરાઈ ગયું હતું. તેણે ઉવટે એવો નિશ્ચય કર્યો કે સ્વામીસુખથી વંચિત બની જંગલમાં ફરીને દાહાડા કાઢવા તેને બદલે જીવન વિસર્જન કરવું શું ખોટું ? બધી તકરાર અને બધા કલહનો ત્યાં જ અંત આવી જાય. કપાલકુંડલાને પરપુરુષ સાથે પ્રત્યક્ષ પ્રેમાલાપ કરતાં નવકુમારે જોઈ હવે તેણી ધર તરફ જશે, અને ત્યાં નિર્દોષ અને ભોળી બામિનીની માફક સવારે ઉઠશે મદિરાની ખુમારીમાં કિન્મત અનેલા નવકુમારને આ વિચારથી તમ્મર આવવા લાગી. તે અતિશય ઉશ્કેરાઈ ગયો, અને તેને ગળે શોષ પડવા લાગ્યો. તેણે કાપાલિકની પાસે યોડું જળ માગ્યું કાપાલિકે વળી મદિરા આપી. નવકુમાર તે ગટગટાવી ગયો. હવે બુદ્ધિનો સર્વથા લોપ થઈ ગયો. તે જોઈયો, “મહારાજ ! સાવો તરવાર ! અને તે કપડી કામિનીનું ખૂન કરવા દો ! હવે વિલમ્બ શા માટે ? ”

કાપાલિક,—“ હવે વિલમ્બ શા માટે ? કપાલકુંડલાને લઈ આવે નજીકની સ્મશાનભૂમિમાં ! ત્યાં હવનનાં સર્વ સાધનો તૈયાર

છે. દેવીને બલિદાન દેવાશે, તારા કલહનો અંત આવશે, તું સુખી થઈશ, માતાજી પ્રસન્ન થશે. ”

નવકુમાર ગર્જના કરીને બોલી ઉઠ્યો,—“ કપાલકુંડલા ! ”

કપાલકુંડલા પાછી કરી અને તેણે નવકુમાર તથા કાપાલિકને જોયા. તે ચમકી અને ખમચાઈને ઊભી રહી. નવકુમારે તેણીની કોમલ હાથ પોતાની મુઠીમાં પકડી લીધો. કપાલકુંડલા બોલી,—“ તમે બન્ને અત્યારે અહીં ? અને ક્યાં લઈ જાઓ છો ? ”

નવકુમાર,—“ નજીકની સ્મશાનભૂમિમાં ચાલ ! ત્યાં આજે તારું બલિદાન દેવાતું છે ”

કાપાલિક,—“ ચાલ ! પુત્રી ! ત્યાં ચાલ ! આજે તારો જન્મ સાર્થક થયો. તારાં સર્વ પાપો ધોવાઈ જશે. તું માજીના શરણે જઈશ ! ”

કપાલકુંડલાએ કાંઈ પણ જવાબ ન દીધો. નવકુમાર તેણીની હાથ પકડીને સ્મશાનભૂમિ તરફ ચાલવા લાગ્યો. પોતાના હાથને છોડાવવાનો સ્હેજ પણ પ્રયત્ન કર્યા સિવાય કપાલકુંડલા પણ ચાલી-

પ્રકરણ ૧૭મું

સુખમય સંસારને! દુઃખમય અંત.

“Heaven witness,
I have been to you a true and humble wife.”
—“King Henry Viii”
—Shakespeare

ચંદ્રમા ધીમે ધીમે અસ્ત થયો. વિશ્વમાં અંધકાર વ્યાપી ગયો. ધીમે ધીમે કપાલકુંડલાને લઇને નવકુમાર તથા કાપાલિક પ્રેતભૂમિમાં આવી પહોંચ્યાં. અત્યારે પ્રેતભૂમિ મહા ભયંકર સ્વરૂપ ધારણ કરી રહી હતી. પ્રેતભૂમિની એક ખાબુએ દૂર ગંગા નદી વહેતી હતી. તે નદીને કીનારે રેતીનું એક મેદાન હતું, અને તેની ભેખડોને અથડાઇને ગંગા નદી પૂર જોસમાં નીચે જાંડાણમાં ખળખળ શબ્દ કરતી વહી જતી હતી. નદીનું પાણી ઘણા નીચાણમાં અને જોસમાં વહેતું હતું જ્યારે તેની ઉંચી ભેખડો અને કરાડો ઉપર પ્રેતભૂમિ આવેલી હતી. નર્મદા અગર મહી નદીનાં કોતરડાં અને ભેખડો જોણે જોઇ હશે તેને આ ભેખડોને જલદીથી ખ્યાલ આવી શકશે.

પાછલી રાતના વખતે અંધકારમાં સ્મશાનભૂમિ વીંટળાઇ ગયેલી હતી. ત્યાં કાપાલિકે અમિ થોડો થોડો સળગાવ્યો હતો. તેના ઝાંખા પ્રકાશમાં સ્મશાનભૂમિ વિશેષ ભયંકર જણાતી હતી.

કાપાલિકે નવકુમાર અને કપાલકુંડલાને એક દર્બના આસન ઉપર બેસાડ્યાં અને મંત્રોચ્ચાર કરી હોમનો આરંભ કરી દીધો. થોડી ક્રિયા થઇ રહ્યા પછી કપાલકુંડલાના વધનો પ્રસંગ આવી પહોંચ્યો. કાપાલિકે નવકુમારને આજ્ઞા કરી કે,—“વત્સ! કપાલકુંડલાને સ્નાન કરાવી લાવ !”

નવકુમાર મદિરાના નશામાં કપાલકુંડલાનો હાથ પકડી તેને નદી આગળ લઇ ગયો. રસ્તામાં જતાં જતાં હાડકાંના ટુકડાઓ, રાખોડીના ઢગલાઓ, વગેરે બન્નેના પગ તળે અથડાતા હતા. એટલામાં બન્ને જણા છેક નદીના કિનારા આગળ આવી પહોંચ્યાં. પણ હવે નદીમાં નહાવા શી રીતે અને ક્યાં આગળ જવું તેની શોધમાં નવકુમાર પડ્યો. ઉંચી બેખડોમાંથી પાણીના પ્રવાહ આગળ જવાનો તે રસ્તો શોધવા લાગ્યો. એટલામાં અચાનક એક કઠણુ વસ્તુની ઠોકર નવકુમારને વાગી. હાથ ફેરવીને જોયું તો કોઇક શય્ય હતું. બિચારા ક્ષતભાગી મનુષ્યની કોઇએ અંતિમ ક્રિયા પણ કરી નહોતી. ચારે બાજુએ માંસબક્ષી પક્ષીઓના ઠર્કશ અને ડરામણા સાદ થતા હતા.

કપાલકુંડલાએ જોયું કે નવકુમારનો હાથ કંપતો હતો. તે પોતે તદ્દન નિર્ભય અને શાંત હતી.

કપાલકુંડલા, — “ ડરો છો ? ”

નવકુમારનો મદિરાનો નશો ધીમે ધીમે ઓછો અને ઓછો થતો જતો હતો. તે ગંભીર સ્વરથી બોલ્યો, — “ કંઈ છું ? ડરતો નથી. ”

કપાલકુંડલા, — “ ત્યારે કેમ ધ્રુવે છો ? ”

નવકુમાર, — “ ડરતો નથી. મને અતિશય અકળામણ થાય છે, તેથી હું કંપું છું. મને રડવાનું મન થાય છે પણ રડતું નથી. ”

કપાલકુંડલા મૃદુ સ્વરથી બોલી, — “ શા માટે રડવાની ઇચ્છા થાય છે ? ”

નવકુમાર, — “ કપાલકુંડલા ! મૃદુભયી ! હૃદયમાં દાવાનળ સળગી ઉઠ્યો છે. શું કહું ? મારાથી નથી રહેવાતું. ”

એમ બોલી કપાલકુંડલાના પગ આગળ લાંબો ચમ્રને નવકુમાર આંખમાંથી ચોંધાર આંસુ વરસાવતો બોલ્યો, — “ કપાલકુંડલા ! મને બચાવ ! મને શાંત કર ! તારા પગે પડું છું ! મને એક વાર કહી કે તું મારી સાથે દગો નથી રમી. બસ, મને ફક્ત એટલું જ કહે, અને તને હમણાં ને હમણાં મારા હૈયા સરસી આંખીને ઘેર લઇ જઇશ ! મને ના તલસાવ ! ”

કપાલકુંડલા નવકુમારને જમીન ઉપરથી ઉઠાડીને બોલી,—
 “તમે મને—ક્યારે પૂછ્યું હતું ? દૈવયોગે તમે મને અમુક પરપુરુષ સાથે:
 વાત કરતાં જોઈ એવો તમને આભાસ થયો અને તમે માફ બલિદાન
 દેવા તત્પર થયા. તમારી સાથે વાદવિવાદ કરવો વૃથા હતો. સ્વા-
 મીના હૃદયમાં જ્યાં શંકાને સ્થાન મળ્યું ત્યાં તે સ્ત્રીનું જીવતર-
 ન બળ્યું.”

આ વખતે વાતો કરતાં કરતાં બંને જણાં નદીની ઉંચી
 બેખડની છેક કોર આગળ આવી પહોંચ્યાં હતાં. બંને એટલાં બધાં
 ઉત્કેષાઈ ગયાં હતાં કે પોતે કયી જગ્યાએ ઊભાં છે તેનું તેમને
 જ્ઞાન નહોતું.

નવકુમાર બોલ્યો,—“ કપાલકુંડલા ! મારી ભુલ થઈ. મને માફ
 કર ! મને કહે કે શો બનાવ બન્યો છે. મારો બચાવ કર ! મને
 સંતોષ આપ ! ”

કપાલકુંડલા,—“ સ્વામીનાથ ! તમારી આજ્ઞા મારે શિરસાવંધ
 છે. હું તમારા તરફ વિશ્વાસઘાતી નથી નિવડી. તમારા કૃપાને કલંક
 લાગે એવું કોઈ પણ કૃત્ય મેં આજ સુધી નથી કર્યું. જે પુરુષને
 તમે મારી સાથે વાતચીત કરતાં જોયો હતો તે પુરુષ ન હતો પણ
 સ્ત્રી હતી, અને તેણે પુરુષનો પોશાક ધારણ કર્યો હતો; અને
 તે પુરુષ પણ બીજો કોઈ નહિ પણ તમારી પ્રથમની પત્ની અને
 મારી શોક્ય પદ્માવતી અથવા ભુતકૃન્નિસા હતી. મારી આ વાત
 સત્ય છે. જે તેમાં અસત્યનો સ્હેજ પણ અંશ હોય તો મને મા-
 તાજની આણ છે. પ્રાણનાથ ! પદ્માવતીને સુખ થાય, તમારા ચિત્તને
 શાંતિ થાય એ માટે હું તમને છોડીને આવતી કાલે તો જંગલમાં
 જતી રહેવાની હતી. મને સંભારણા તરિક પદ્માવતીએ એક અં-
 ગુડી આપી હતી તે આ મારી આંગળીએ છે. પ્રિયતમ ! એક વર્ષ
 ના તમારા સહવાસથી હું તમારી સાથે ભોગવાતા આનંદનો જે
 લ્હાવો નહોતી લઈ શકતી તે છેલ્લા બે દિવસના સંનિગોથી મને
 ભોગવવા મન થાય છે. પણ હાય ! મારાથી સામાનું દુખ નથી

મેં તમારો ત્યાગ કરી જંગલમાં રખડી રઝળી માઈ જીવન પૂર્ણ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. બે દિવસ ઉપર બે એ પ્રસંગ આવ્યો હોત તો હું તેમ કરી શકત. પણ હવે તમારે માટે મારા અંતઃકરણમાં જે ભાવના જાગૃત થઈ છે તેથી હું એકલી રહી શકું એમ નથી. આ કારણથી મારા આ દુઃખી જીવનનો કયા પ્રકારે અંત આણવો તેના હું વિચાર કરતી હતી. એટલામાં આ પ્રસંગ બન્યો. મારે મરવું તો હતું જ. પછી મારા સ્વામી સ્વહસ્તે મારો વધ કરે, મારા પાલક પિતા તે યમુની ક્રિયા કરે, અને માતાજીના ચર્ણમાં મારા શોણિતનું તર્પણ થાય એથી વિશેષ ઉત્તમ પ્રકારનું મૃત્યુ મારે માટે કયું હોઈ શકે? મનમાં શકત એટલો ખટકો રહી જતો હતો કે સ્વામીની શંકાનું સમાધાન થઈ ગયું હોત તો સાઈ થાત. તે પણ થઈ ગયું. હવે મારા હર્ષનો પાર રહ્યો નથી. તમે ભલે મને સ્નાન કરાવીને ત્યાં લઈ જાઓ, મારો વધ કરો, મારી માતાજીને આહુતિ આપો, હવે હું કદિ ઘર તરફ નહિ આવું! નહિ આવું! પ્રિયતમ! મારો વધ કયા પછી તમે સુખેથી ઘેર જાઓ. જેને ખાતર મેં આ સહું છે તે મારી ભગિની સમાન પદ્માવતીના અંતરાત્માને સંતોષાવે. તેને સ્વામીસુખથી વંચિત ન કરશો. તેના અંતરના ઉમળકા પુરા કરજો. આ અભાગણીને માટે દુઃખી ન થશો. મને કોઈ કોઈ વાર સંભારશો તો પણ હું જીવતી છું એમ ગણાશે. વિદ્વાનો કહે છે કે ન જલ્લુ મ્રિયંતે યસ્ય વલ્લભો જનઃ સ્મરતિ । મૃત્યુ એ મને કોઈ પણ રીતે ભયકારક નથી. માટે હવે સુખેથી કામ આટોપી લો.”

“ નહિ ! કપાલકુંડલા ! દેવી ! નહિ ! તેમ નહિ બને ! તું નહિ મરે ! ——— ” એમ બોલતાં બોલતાં નવકુમારે પોતાના હૃદયસંસ્પૃષ્ટ પોતાની પ્રિયતમાને ચાંપવાને માટે હાથ લાંબાવ્યા. પણ અકસોસ ! તે હાથમાં કાંઈ જ ન આવ્યું. નદીની ઉંચી બેખડના છેક છેડા ઉપર કપાલકુંડલા ઊભી હતી. તે બેખડ અચાનક કડાકા સમેત તુટી પડી, અને ગંગા નદીના અનંત જળપ્રવાહમાં ભયાનક ઉંચાઈએથી કપાલકુંડલા તુટી પડીને તેજાવા લાગી.

આ ભયંકર અવાજ નવકુમારે સાંભળ્યો. કપાલકુંડલાને ગંગાના જળપ્રવાહમાં અદસ્ય થતી જોઈ. તેણે કોધથી કપાલ ફેટ્યું. આવી દેવાંગના જેવી પત્નીના ઉપર તે મૂર્ખ બનીને બયાનક વેર લેવા તૈયાર થયો હતો ! તેનો દારનો નશો પુરેપુરો ઉતરી ગયો હતો. ઉચ્ચ સ્વરે તે રદન કરતો બોલ્યો,—

“ હાય ! દેવી ! મેં તને વિના કારણ કદ આપ્યું. હું પિશાચ બન્યો ! તને અનેક કદ આપ્યાં. હવે હું કદિ પણ જીવી શકું એમ નથી. તું ચાલી તો હવે મારા જેવા ફર કસાઈનું પણ આ જગતમાં કાંઈ કામ નથી ! અરેરે !

“ સંયોગી તુજ ના બન્યો, વિરહમાં જીવું બળી ભસ્મ હું,

“ પ્યારી ! શું દુઃખદાહ શું જીવિત છે, પ્યાઈ મને એવડું ?

“ એવું શું બનશે પ્રિયે ! જગતમાં તારા વિના હું જીવું ?

“ તારી ખાંક લગાવી અંગ પર શું પાવો બની હું ફર ?

“ તું જાતાં નવ હું રહું, જીવિતનો લોભી નથી હું નફી,

“ તું સ્વર્ગે કર વાસ કે સમજજો, આ દાસ ઉભો તહીં ! ”

(કલાપી.)

આમ બોલીને નવકુમાર પણ કુદકો મારીને નદીના પ્રવાહમાં ફેદી પડ્યો. તેણે આમતેમ પાણીમાં તરફડીયાં મારીને કપાલકુંડલાની શોધ કરવા માંડી. પણ કપાલકુંડલા તેને ન મળી. તે પણ જળમાં તણાવા લાગ્યો—તે બહાર નીકળી ન શક્યો.

અનંત ગંગાપ્રવાહમાં, વસંતઋતુના તોફાનથી ઉછળતાં મોઝાં અને પાણીના ઊંડા વમળમાં અથડાતાં કુટાતાં આ પ્રેમિક પ્રેમિકા ક્યાં ગયાં ? કપડી કાપાલિકનું શું થયું ? પદ્માવતીના મનની આશા ફળી કે નહિ ? એ સર્વ જણવા માટે આપણે હવે આગળ નજર કરવી પડશે. બેમનું બહુ પરિણામ આ ખંડમાં વાચકોએ જોઈ લીધું હશે. અત્રે અમે બીજો ખંડ પૂર્ણ કરીએ છીએ.

❦ દ્વિતીય ખંડ સંપૂર્ણ. ❦

જલદી જ બહાર પડશે !

છપાઈ જવા આવી છે !

પ્રેમની ખુમારી—ભાગ ૨ બે.

[લેખક—રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.]

આ વાર્તા જેમણે વાંચી છે તેમને ખીજા ભાગને માટે ભલામણ કરવાની હોય જ નહિ. આ વાર્તાના પહેલા ભાગનો અતિ આકર્ષક ભાગ તેમને નવકુસુમ કપાલકુંડલાની મંગા નદીમાં શી દસા થયું, અને આગળ શું બન્યું તે જાણવા અવશ્ય ઉત્કરશે.

ખીજા ભાગમાં પદ્માવતી અને નવકુમારનો મૃહસંસાર, શહેનશાહ જહાંગીરની ઉદારતા, પદ્માવતીનું મરણ, નવકુમારના મિત્ર અને તેની પ્રિયતમા સુકતકેશીના પ્રેમ પ્રસંગો, પદ્માવતીનો પદ્માતાપ, દુષ્ટ કાપાલિકનો ખૂરો અંત, દુઃખી કપાલકુંડલાનાં દુઃખનો અંત અને અંતે નવકુમાર અને કપાલકુંડલાનો સુખી મેળાપ વગેરે અનેક રસભર્યા પ્રસંગો એવી તો ખુબીથી આકેષાયલા છે કે અમારી ખાત્રિ જ છે કે એક વખત હાથમાં વાંચવા લીધા પછી તે ચોપડી વાચક પાછી મૂકી દેવાનું મન ન જ કરશે.

આવી જ જાતના ઉચા કાગળો, ચિત્રો, છપાઈ, અને ઉઠાવ સાથેનાં પણ આનાથી લગભગ બમણાં પાનાં ખીજા ભાગનાં થશે. ચોપડી છપાઈ જવા આવી છે, માટે ખીલકુલ વિલમ્બ કર્યા વગર હવે એકદમ જલદીથી મંગાવો.

પ્રસિદ્ધતા.

પુંભલાલ લગરનદાસ પારેખ,
સારાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.
વઢવાણ સીટી.

દક્ષિણનો વાધ—(સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા.)
આ ઐતિહાસિક નવલકથામાં મહારાષ્ટ્રના સુપ્રતાપી પ્રાતઃસ્મરણીય
વીર શિવાજી મહારાજના સમયને લગતો અદ્ભુત રસાત્મક અને
ચિત્તાકર્ષક પ્રસંગ આલેખવામાં આવેલો છે. તેમાં વીર અને શૃંગાર
રસ દરેક વાચકના હૃદયને હચમચાવી મેલે છે. શિવાજી મહારાજના
સમયને લગતી તમામ નવલકથાઓમાં આ નવલકથા સર્વોત્તમ છે એમ
કહેવામાં કરી અતિશયોકિત નથી. તેનો ખોટ જોડો સુંદર અને
આકર્ષક છે તેટલીજ ભાષા પણ રસિક અને સરલ છે. તેમાં ઉભરાઈ
જતો પ્રેમશૃંગાર પણ ચિત્તને પ્રસન્ન બનાવે છે. પાકું સોનેરી પુંડું,
ઉંચા ઠાગળ, દળદાર કદ, સચિત્ર રંગીન કવર, નવલકથાને અધિક
મોહક બનાવનાર પાંચ સુંદર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો મોટા ખર્ચે તૈયાર
કરાવ્યાં છે. પૃષ્ઠ સંખ્યા ૩૭૫ આ બધું છતાં કીમત માત્ર રૂ. ૩-૦-૦

પંચાસરનો જયશિખરી ભાગ. ૧ લો તથા ૨ જો.—
(સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા) લે.ચંદુલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ.
પંચાસરપતિ જયશિખરીના સમયને લગતી આ નવલકથામાં વેદધર્મી
અને બૌદ્ધધર્મી રાજાઓ વચ્ચે થયેલા ધર્મયુદ્ધ તથા તેને અંગે થયેલી
રાજ્યખટપટને લગતો મનોવેષક ચિતાર આપેલો છે. નર્મદાકિનારે
આવેલા વ્યાસનારાયણના મંદિરમાં બૂનનો ભેદ, જયશિખરી અને
વીરધવજની સહાસિકતા, ભદ્રેશ્વરીના ભેદી મંડળની ભયંકરતા, એક
શિકારી શ્વાનનું પરાક્રમ, જયશિખરીના સેનાનાયક વીરભદ્રની વફાદારી,
વીરધવજ અને વિમળદેવીનો પ્રેમપ્રસંગ, શરવીર ક્ષત્રાણીઓની કાર્ય-
દક્ષતા ઇત્યાદિ ચિત્તાકર્ષક અને હૃદયભેદક પ્રસંગો છે. બન્ને ભાગ
જુદા-પાકાં સોનેરી પુંડાં. ઉંચા ઠાગળ. પ્રથમ ભાગ એક રંગીન અને
ત્રણ ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો પૃષ્ઠ ૨૫૦ મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦ બીજો ભાગ
પાંચ ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો, રંગીન સચિત્ર કવર પૃષ્ઠ ૩૭૫ મૂલ્ય રૂ. ૩-

પુંજલાલ લગવાન પારખ.

સારાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.
વલ્લભ સીટી.

આસામ પર હુકો—(સચિત્ર ઐતિહાસિક નવલકથા.)
 [ખીજી આવૃત્તિ.]—આસામ (કામરૂદેશ)ના રાજ્યે પોતાની રાણી
 અને પ્રધાનપુત્ર વચ્ચેના અતિષ્ઠ સંબંધના વહેમથી પ્રધાનપુત્રનો ધાત
 કરવાથી આસામ ઉપર આની પડેલી ભયંકર આક્રમણ આ નવલ-
 કથામાં ચિતાર આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં પ્રધાનપુત્ર તથા તેના
 પિતાનું પવિત્ર જીવન, પ્રધાનપુત્રની સાધ્વી સતિ સ્ત્રીની પતિસેવા
 અને છેવટે છંછેડાયેલા પ્રધાનની વૈરાધતાના ઉપદેશક પ્રસંગો પૂરા પાડે
 છે. કથા અત્યંત રસિક અને હૃદયભેદક છે. તેમાં ત્રણ સુંદર
 ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો પણ આપેલાં છે. આસામના ઇતિહાસની
 આ નવલકથા ગુજરાતી ભાષામાં પ્રથમજ છે. પાકું સોનેરી પુઠું.
 ઉંચા કાગળ. ૫૪ સંખ્યા ૧૭૫ મૂલ્ય રૂ. ૧-૪-૦

વિચિત્ર પ્રેમ પંખિણી—પ્રેમદ્રશ પર જુલતી નવયૌવન
 પંખિણી—આ નવલકથાની નાયિકા ખરેખર વિચિત્ર અને વિલાસ-
 પ્રિય છે. ક્ષણે ક્ષણે તે વાંચકોને પ્રેમરસમાં લુપ્ત બનાવી દે છે. નવ-
 લકથાને પ્લોટ કોશલ્યપૂર્વક ગુંથવામાં આવ્યો છે. તે જ્યારે એક
 વર્તમાન પત્રમાં પ્રકટ થતી હતી ત્યારે જ તેણે વાંચકોને મુગ્ધ
 બનાવી દીધા હતા. તેના લેખક સુપ્રસિદ્ધ નવલકથાકાર, રા. ચુનીલાલ
 વર્ધમાન શાહ હોઈ, ભાષાની રસિકતા અને પ્લોટની આકર્ષકતાને
 માટે લખવાપણું રહેતું જ નથી. ઉંચા કાગળ, દળદાર દદ, પાકું
 સોનેરી પુઠું. સુંદર સંખ્યાબંધ ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. મૂલ્ય રૂ. ૨.

પુંજલાલ ભગવાન પારેખ.
 સારાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.
 વઢવાણ સીટી.

(સચિત્ર ખનૌરંજક નવલકથા.)

અદ્ભુત લૂટારો.

ભાગ ૧ લો. તથા ૨ જો.

લે.—ચંડલાલ જેઠાલાલ : વ્યાસ.

માનસિંગ નામનો એક લૂટારો પોતા પિંહકણુ મિત્ર ગુમાનની સાથે ટપાલની ગાડી લૂટી તેમાંથી મળેલા પત્રોના આધારે ચંદ્રનગર સહેરના એક શ્રીમંત કુટુંબમાં મોટા વ્યાપારી તરીકે પેસી જાય છે. ત્યાં દાખલ થઈ પોતાના ખીસાને તર બનાવવાની સાથે તે કુટુંબની એક સ્વરૂપવતી નવયૌવનાને પ્રેમલુપ્થ બનાવી, તેના શિયળનો ભંગ કરે છે. છેવટે બન્નેનાં લગ્ન નક્કી થાય છે. પણ માનસિંગના દુર્માર્ગે તેમાં વિઘ્ન આવે છે. પુનઃ તે પ્રસ્તુત સુંદરીને પોતાની પત્ની બનાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કેમકે એથી તે સુંદરીની ખીલકતનો પોતે માલિક થઈ શકે તેમ છે. પણ હિમ્મતલાલ નામનો એક ચતુર યુવાન માનસિંગને પુનઃ નિષ્ણ બનાવે છે. છેવટે ત્રીજી વખતના પ્રયત્નમાં માનસિંગ તે સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરી શકે છે પણ સુખ ભોગવી શકતો નથી. એ સ્ત્રી ખીચારી મરણને શરણુ થાય છે. માનસિંગ લૂટાસના અગાઉના ભયંકર ગુન્હાઓનો ભેદ ખૂલે છે. જે વખત તો તે સૂર્યપૂરની અભેદ તુરંગમાંથી પણ પલાયન થઈ જાય છે. પરંતુ અતે પાપનો પશ્ચાત્તાપ કરતો સંન્યાસ ધાગણુ કરીને કાશી-નિવાસ કરી ત્યાંજ પરલોકવાસ કરે છે. આ નવલકથામાં લૂટારાનું સાહસ, ડિટેક્ટિવોની ચતુરાઈ, ઉત્તમ અને અધમ પ્રેમપ્રસંગોનો ચિતાર, ચંદ્રકાન્ત ચટપટીયા નામના એક બદમાશ ચોરની ચાલાકી, એક ભોજનાલયમાં બનેલા બયાનક પ્રસંગનું ભેદી રહસ્ય ઇત્યાદિ અદ્ભુત પ્રસંગો રજુ થયેલા છે. બન્ને ભાગ એકત્ર, વાર્તા સંપૂર્ણ. પૃષ્ઠ ૪૬૦ પાકું સોનેરી પુઠું. ઉંચા કાગળ, સપ્પાયાંધ ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો. સચિત્ર રંગીન કવર. છતાં મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૩-૮-૦.

પુંજલાલ ભગવાન પારેખ.

સારાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.
વઢવાણ સીટી.

ચમત્કારિક ગુફા.

ભા. ૧ લો તથા બીજો.

(સચિત્ર અદ્ભુત નવલકથા.)

લે:—ચંદુલાલ જેઠાલાલ વ્યાસ.

ભાળવામાં વિંધ્યાચળના પહાડમાં આવેલી નંદનવનની ચમત્કારિક ગુફામાં અગાધ સંપત્તિ ભરેલી છે. એ ગુફાનો બેદ ઉજ્જયનીના બળભદ્રદાસ શેઠ તેના ખરા હક્કદારને જણાવવા ઇચ્છે છે. પરંતુ તેમનો નિમકહરામ નોકર એક લૂટારાને મળીને તે ગુફાની સંપત્તિ પચાવી પાડવાને કાવતરું રચે છે. તેમાં નિષ્ફળતા મળે છે. બાદ બળભદ્રદાસનું ખૂન થાય છે. વૈતાળમઢની રાણી લક્ષ્મીદેવીને લૂટારો ઉપાડી જઈ ગુલામોના વેપારીને વેચે છે. ત્યાંથી તે રાણી દોહતાબાદના જનાનખાનામાં ગુલામડી થઈને જઈ પડે છે. રાધા સાધવી તેને મુક્ત કરે છે. ત્યાર-પછી પશુ લક્ષ્મીદેવી ઉપર આકૃષ્ટ આવે છે પરંતુ તે આકૃષ્ટમાંથી તેનો પ્રિયતમ અજયસિંહ તેને મુક્ત કરે છે. ત્યારપછી બન્ને ગુફાની શોધ માટે પ્રવૃત્ત થાય છે. તેમાં એક ચમત્કારિક બેદી સ્ત્રીની મહાયથી તેમને સફળતા મળે છે. બળભદ્રદાસનો નોકર હજી પશુ ગુફાની સંપત્તિ પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નને ત્યાગતો નથી. એ પ્રયત્નમાં તે એક પહાડી કિલ્લામાં કેદ સપડાય છે, ત્યાં એક ચિત્રકારની મદદથી તે આકાશમાર્ગે પલાયન થઈને ન્હાસી છૂટે છે. અંતે ગુફામાં જતાં તે નિમકહરામ નોકર મરણને શરણ થાય છે. લક્ષ્મીદેવી અને અજયસિંહના લગ્ન થાય છે. પેલા ચિત્રકારને પણ તેના ગ્રમનો બદલો મળે છે. નવલકથા રસિક અને હૃદયપ્રાપક હોઈ એક પછી એક પ્રકરણ વાંચતાં જીતસા વધતી જાય છે, ભાષા તથા પ્લોટ સરસ અને અદ્ભુત તથા વીરરસના મિશ્રણવાળો છે. બન્ને ભાગ ગુદા. પહેલા ભાગની બીજી આવૃત્તિ પ્રકટ થઈ છે. તેમાં એક રંગીન અને ચાર ફોટોગ્રાફિક ચિત્રો પૃષ્ઠ ૩૭૫ સચિત્ર રંગીન કવર. બીજા ભાગમાં ચાર ફોટો ચિત્રો પૃષ્ઠ ૪૨૫ કામળ ઉંચા. પાકા સોનેરી પુઠાં. દરેક ભાગની કી રૂ. ૨-૮-૦

પુંજલાલ ભગવાન પારેખ.

ઘાસાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.

વડવાણ સીટી.

અપાય છે ! જલ્દી જાહેર પાઠશાળા ! તાકીદે મંગાવજો !
 ગુજરાતી ભાષા જાણનાર દરેક જુવાન સ્ત્રી પુરુષને વાંચવા લાયક,
 અનેક સાચી પણ દિલ કંપાવનારી હાસ્યકતોથી ભરપૂર,
 વાર્તાના પદ્ધતિને વિસરાવે એવું અતિ
 ઉપયોગી પુસ્તક,

વિલાયતી વનિતા વિક્રય.

અથવા

ગોરી ગુલામડીઓનો વેપાર.

(લેખક:—રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.)

પ્રેમની ખુમારીના લેખકની અતિશય મનોરંજક ભાષામાં
 લખાયેલું આ પુસ્તક દરેક જુવાન સ્ત્રી પુરુષે અવશ્ય વાંચવું જોઈએ.
 રૂપની પૂતળીઓ જેવી વિલાયતી વનિતાઓનાં જાહેર લીલામ કેમ
 ચાલે છે; જગતમાં ગોરી ગુલામડીઓનો વીસમી સદીના સુધરેલા જ-
 માનામાં કેમ વેપાર ચાલે છે, આપણા પોતાના દેશમાં પણ હાલ
 કેવા ધોર અત્યાચાર વર્તી રહ્યા છે, અને આ દુરાચારોનાં પરિણામે
 જગતમાં કેવા ભયાનક રોગો ફાટી નીકળે છે તથા તેમાંથી આપણે
 શી રીતે બચી શકીએ તે અતિશય સચોટ રીતે આ પુસ્તકમાં જણા-
 વવામાં આવેલું છે. પુસ્તકની ખાસ ખુબી એ છે કે તે પહેલેથી
 છેલ્લે સુધી તદ્દન ખરી અનેલી વિગતોથી ભરેલું છે, અને તે વિગતો
 એવી તો દિલ ધબકાવનાર છે કે વાર્તામાં બનતા બનાવો પણ એટલા આ-
 કર્ષક નથી હોતા. આ પુસ્તક વાંચવાથી આપણા દેશનો પ્રત્યેક
 જુવાન અનેક અનર્થોમાંથી બચી શકે એમ છે. જરૂર મંગાવો.

પુંજલાલ ભગવાનદાસ પારેખ.

સારાં અને સસ્તાં પુસ્તકો વેચનાર.

વઢવાણ સીટી. (કાઠીયાવાડ,)

